

HÉT HÁRS

Evangélikus folyóirat teológiáról, kultúráról, közösségről.
XV. évfolyam 4. szám

2016. karácsony

SZERZŐINK

Bartha István	evangélikus lelkész
Bauer Tamás	közgazdász
Csepregi Zoltán	evangélikus lelkész, egyháztörténész
Deák Dániel	jogász, közgazdász
Donáth László	evangélikus lelkész
Fejér László	mérnök
Kincses Károly	fotómuzeológus
Koczor Tamás	evangélikus lelkész
Lőrincz Borbála	szociológus
Martin Luther (1483–1546)	reformátor
Nógrádi Gábor	író
Petschnig Mária Zita	közgazdász
Szabó B. András	evangélikus lelkész
Paul Tillich (1886–1965)	evangélikus teológus
Valachi Anna	irodalomtörténész
Wiegmann Alfréd	szerkesztő, rendező

Donáth László

Húsz év után

„Elküldtek hozzám a farizeusok és a Heródes-pártiak közül néhányat, hogy szóval csalják tőrbé. Odamentek tehát, és így szólltak hozzám: »Mester, tudjuk, hogy igaz vagy, és nem tartasz senkitől, mert nem veszed figyelembe az emberek tekintélyét, hanem az igazsághoz ragaszkodva tanítod az Isten újját. Szabad-e adót fizetni a császárnak, vagy nem? Fizessük-e, vagy ne fizessük?« Ő pedig ismerve képmutatásukat, ezt mondta nekik: »Mit kérsz tőlem? Hozzatok nekem egy dénárt, hogy megnézzem.« Hoztak egyet, és akkor Jézus megkérdezte: »Kié ez a kép és ez a felirat?« Ők pedig így feleltek: »A császáré.« Ekkor Jézus ezt mondta nekik: »Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és az Istennek, ami az Istené.« És igen elsodálkozta rajta.” (Mk 12,14–17)

Szeretem Vajdát, a szerelmet még inkább. De most nem Gina s az ő örök boldogtalan kedvese jár az eszemben. Hanem az egyház és a pénzügyei. Éppen húsz éve az egyházfinanszírozási törvény¹ teremtette meg az intézményesített hitéletet közvetlenül pénzzel támogatni akarók számára annak lehetőségét, hogy jövedelemadójuk egy százalékát följánlhassák. Bauer Tamás közgazdász professzorral, akkor szabad demokrata képviselővel 1995 őszén, már túl a Bokros-csomag első traumatikus élményén, kezdtünk el tünődni azon, mit tehetnénk az egyházak valóságos autonómiájáért, a mindenkorai államtól való függetlenségért. Néhány hét alatt több kisebb-nagyobb egyházat kerestünk meg, hogyan fogadnák ezt a támogatási formát, amely Európa sok országában létezik, de tökéletesen idegen az Egyesült Államokban, s messze kisebb je-

lentőségű azon országok adórendszere által biztosított felajánlásoknál, amelyekben az államegyházi státusz létezik, immár évszázadok óta.

1995 végén küzdelmes hetek után sikerült a parlamenti képviselők többségét magunk mellé állítanunk, amiben jelentős része volt Gellért Kis Gábornak, az illetékes bizottság elnökének, aki frakcióülésen és konferenciákon mindkettőnkkel conciliansabb lélekkel, teljes szívvel és minden tehetségével érvelt. Nekünk nemcsak a képviselőkkel kellett zöld ágra vergődnünk, nehezebb feladat volt a nagyegyházak akkori vezetőivel megértetni, miért jó legalább részben elengedni az állam soha semmit önzetlenül nem adó kezét. Gellért Kis Gábor – aki immár négy éve halott – a legnehezebbet vállalta magára: a római katolikus és a református korifeusok meggyőzését.

Húsz év után már méltán feledünk: minden megmérettetett, s ami könnyűnek találtatott, semmivé lett. Vagy ami igazán progresszív, új valóságot sejtető volt, azt az 1998 utáni hatalmak etatista és reakciós akarnokai a társadalom teljes intézményrendszerében nekik engedelmes cselédekkel semmivé tették. Az átkozott magyar történelmi zsákutcából eddig egyetlen kormánynak sem sikerült visszafordítania az ország szekerét, bár mindig voltak olyan nemzeti elkötelezettségükben megátalkodott, többnyire liberális politikusok, akiknek esze és tisztessége nem csupán a ciklus határáig tartott.

Ami ma van, nem az, amit kitaláltunk. S nem is az, aminek lennie kellene. Két történelem miatt már akkor is és máig változatlanul kesernyős lélekkel ítélem meg az időben valóságosan létező, tehát politikailag sikeresnek bizonyult cselekedetünket. Az egyik, hogy elsősorban az akkori szocialista frakció tagjai, akiket az egyházfinanszírozás sem politikailag, sem morálisan nem érintett, mint tyúk a kukoricaszemre, csaptak le az általunk kidolgozott rendszerre az akkor ki-

¹ 1997. évi CXXIV. törvény az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről

alakulófélben lévő civil társadalom érdekében. Így lett kétszer egy az egy százalék. Majd 1998 után az akkori Fidesz-kormány – mindmáig érvényesen – az állam és az egyházi hierarchiák redisztribúciójához rendelte azt.

2002 után többször nekifeszültem, hogy a felajánlott egy-százalékos támogatást az eredeti szándék szerint visszatereljük a bázishoz: a gyülekezetek népehez, a különféle egyházi oktatási és szociális intézményekhez, de nem sikerült. A tekintélyelvű, felsőbbségben és alattvalókban gondolkodó, a pénzt a legfontosabb manipulatív eszközként az állam és az egyház viszonyában változatlanul használni akaró kormány a 2011-es új egyházi törvénnyel² kis felekezetek sokaságát fosztotta meg az egyházi státusztól, s ezzel több ezer állampolgárt attól a jogától, hogy jövedelemadója egy százalékát a neki kedves felekezetnek adja.

Ritkán ér kormányzatot akkora blamázs, mint e rideg jobboldali rezsimet a 2011-es egyházi törvény előzménye³ miatt, amelyet ugyan hosszan készítették elő, de a végszavazás előtt, immár minden vita vagy ellenkezés kizárásával átírva fogadtattak el. Egy aktussal semmibe véve az 1990 utáni polgári demokratikus parlament hagyományait, a nép szuverenitását megjelenítő képviselők szabad véleménynyilvánítását és az elemi szakmai elvárásokat, valamint az összes hazai felekezetet. Hiába vélte a koalíciós partner KDNP báb miniszterelnök-helyettese még az aktus előtt, hogy a pártja által bete-

jesztett mű a törvényalkotás csúcsa, a megrendelést haladéktalanul teljesítő apparátus átírta azt. Nem kétséges, a felelős tárca minisztere és a kisebb-nagyobb egyházak vezetői megértették: vagy engedelmessé válnak, vagy nincs pénz. A tragikomédia még azzal sem ért véget, hogy az Alkotmánybíróság e kettős egy aktussal megteremtett jogalkotást közjogi érvénytelenség miatt megsemmisítette. Évről évre a legkülönbözőbb külföldi testületek és bíróságok kárhoztatják a kormányt az e törvény megsemmisítését követően még 2011. évben sietve összetákolta egyházi törvény miatt, mégsem a gyalázatot takarítják el, hanem közpénzből fizetik a büntetést.

Amitől igazán szégyenteli ez a történet, hogy mindannyian nem voltak böszme, műveletlen és tapasztalatlan politikai kalandorok, akik mindezt művelték. Sőt ellenkezőleg: jobbára valaha tiszteletre méltó, szakmai és tudományos teljesítménnyel bíró értelmiségi társtettesek vitték véghez.

Aki nyomon követte az elmúlt hetek egyházi kommunikációját, az ún. egyszázalékos kampányt, annak föl kellett tűnnie, hogy a 3-4 nagyobb felekezet eddig nem jellemző erővel kéri a felajánlást. Húsz évvel ezelőtt nem értették, miről szól az egy százalék, már értik ugyan, de látják, hogy a felajánlott összeg – az érvényes adótörvények nyomán szükségszerűen – csökken, és nem növekszik a felajánlók száma sem. És éppen értük

² 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról

³ 2011. évi C. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról

szól a harang, hiszen a végén a felajánlások felekezeti aránya alapján osztják szét az adóév tényleges adójának egy százalékából azt, ami még osztható.

Olyan korban tanultam teológiát, és lettem lelkész, amikor a társadalom többsége szegényen vagy szerényen élt. Kivált azok, akik valamely gyülekezet tagjai voltak. Örültünk minden szeretetvendégségnek, házibulinak és koncertnek, ahol együtt lehetünk, s amink volt, megosztottuk.

Múltá lett ez az idő, ez a mentalitás. A rendszerváltás által létrehozott kapitalizmus nem csupán a termelési és tulajdonviszonyokat változtatta meg, hanem bennünket, e gazdaságban munkálkodókat, e viszonyokat bővítetten újratermelőket is. Az egyház immár nem a Szentlélek műve, hanem az őt finanszírozó állam szempontjából leginkább közfeladatot ellátó, félig civil, félig közalkalmazotti intézmény, amely elsődlegesen szakrális árut termel, de a piaci versenyben mégsem árúja paraméterei a döntőek, hanem a másodlagos tevékenység értéke. Minél inkább kiszolgálja valamely felekezet az állam elvárásait, annál jelentősebb. Húsz évvel ezelőtt a Hit Gyülekezetét a legtöbb nagyegyházi lelkész szektának tartotta – s nem alaptalanul –, ma termelési mutatói feltűnően meghaladják az ún. történelmi felekezetekét. S igazi riválisa az önmagát ortodoxnak láttatni akaró EMIH, amely – mint minden fundamentalizmusban kedvét lelő jobboldali irányzat, legyen az keresztény, zsidó vagy muszlim – legfőbb ellenfelét a szekularizált és liberális zsidókban meg a Mazsihiszben látja.

Hát ilyen nálunk, evangélikusoknál nincs. Fundamentalisták vannak, nem sokan, de néha nagyon hangosak. Lehetnének másutt is, hiszen nem a teológiai gondolkodás vagy annak nyomán a szociális eszmé-

lődés köti őket az evangélikus egyházhoz, inkább az, hogy akár a szabadegyházaknál, akár a reformátusoknál sokkal nagyobb lenne a konkurenciájuk.

Azok hiánya a bántó, akik tudják, ki volt Bornemisza Péter és Huszár Gál, akik szeretik Berzsenyit és Weöres Sándort, és komolyan veszik, amire Hamvas Béla vagy Sztehló Gábor, sőt Bibó István tanította őket. Igaz, Bibó haláláig hű maradt reformátusságához, de egész élete antitézise a kálvinizmusnak. Apósa, Ravasz László meg Németh László meg Móricz Zsigmond meg Karácsony Sándor meg Szabó Dezső a par excellence református, de Bibó, Bibó egészen más. Az igazi evangéliumi, sőt evangélikus ember, aki eljut a keresztény ember szabadságától a szabadságot szerető ember tűzparancsolatáig.

Húsz évvel ezelőtt még sokan voltak, akik az evangélikus egyházban szívesen közreműködtek volna egy olyan egyházi struktúra és a hozzá kapcsolódó gazdasági szisztéma kidolgozásában, amely az egyház pusztta létében nem csupán a hagyományok őrzését és újrafogalmazási lehetőségét látja, hanem azt is, mit kell tennie a benne élő egyes emberek s az általuk teremtett kisközösségek valóságos szabadságának növeléséért, éppen ebben véve komolyan mindazt, ami- ben az evangélikus közösség eltér a másik két nála nagyobb és a sok apró keresztény felekezettől. Ma már csak remélem, hogy öt-tíz év múlva, amikor újra demokratikus,

az emberi és az állampolgári jogokat tiszteletben tartó kormányzata lesz az országnak, s a nagyegyházak papjai is inkább a valóságot és a Szentlelket veszik a szívükre, mint aktuális politikusaik hiú és konformista ideológiáját, s amikor az elmúlt harminc év demográfiai mutatói fölöslegessé teszik az ön- és közámítást, akkor újra akadnak majd hozzáértő és becsületes világiak és klerikálisok, akik az ország összlakosságának akkor már egy százalékát sem kitevő evangélikus egyház rendjét és gazdálkodását a gyülekezetekben élők javára, a különféle teológiai és politikai értékrendűeket egyaránt hit- és sorstársnak tekintve alkotják meg.

Lehet, soha nem látom meg őket, mégsem merő ábránd az imént megfogalmazott remény. Mint pogányok a zsidókra, úgy tekintettem apám sorstársaira, arra a rettenetes kínokat és csalódásokat túlélt kevés igazra, akik a múlt század húszas és harmincas éveiben lettek kommunisták. Akiket sem a börtön, sem bajtársaik árulása nem tört meg. Nem adták föl meggyőződésüket. Forradalmárok voltak, akik hittek abban, hogy e honban is meg lehet teremteni az igazságos és humanista társadalmat. A legtöbbjük odaveszett Horthy, aztán Rákosi, majd Kádár hazug és gyilkos uralmában, amely így együtt 1920-tól 1990-ig, hetven éven át tartott. Én megrendülten hallgattam őket, azokat, akik megmaradtak, s apám harmadik kiszabadulása után, bár egyre fogyatkozva, rendszeresen összejöttek. Rájuk figyelve lett egyre vonzóbb számomra a kis közösség. A gyülekezet, amelyben ki-ki tehetsége szerint vesz részt, s részesül mindabból, amit a másik hoz oda. Apám és barátai sorsa és csak azért is hite tette életem megvalósítandó céljává a működő szakrális bázisközösséget. Amely mindenkit önmagává lenni segít, s ahol senkit, bármily szokatlan legyen is stílusa vagy magatartása, nem lehet kivetni.

Áll a templom Budavárban is, a Bocskai úton is, s vélhetően azok közül, akik a

hetvenes években e két gyülekezetben társaimmá szegődtek, hogy közösen tanuljuk, miképp lehet szabadon és felelősen élni felnőttként egy mindenkit infantilizálni és kiszolgáltatottá tenni próbáló világban, még sokan megvannak, s nem tekintik sem hiteltelennek, sem elvégzettnek ezt az evangélikus attitűdöt.

Az én életem másképp alakult. 1988-ban, amikor elődöm váratlan halála miatt az akkori püspök helyettesként Csillaghegyre rendelt, akkor az egyházközséghez szórványként tizenhat falu tartozott, meg a Pók utcai és a békásmegyeri lakótelep. Összesen nyolcvan főt tartalmazott a címtár. Az egykori lakóház földszinti két szobájából kialakított kápolnába húsz-harminc ember járt, néhány gyerek hittanra meg konfirmációi órára. Az OTP-folyószámlán nem volt tizennyolcezer forint. Igaz, az egyházközség tulajdonában volt egy kis telek Ürömben a főút mellett. Az épület emeletén csak villany volt, sem víz, sem fűtés, a kápolna melletti két szobát és a hozzá tartozó mellékhelyiségeket az előző lelkész özvegye és fia lakta még két és fél évig. Mi meg, hetente többször is, ingáztunk Albertfalva határából.

A kilencvenes évek közepén egyszer kávéra beugrott hozzám az akkori esztergomi segédpüspök, Ternyák Csaba, aki ma egri érsek. Mikor körbevezettem, minden irónia nélkül mondta: most már értem, miért vagy te a szocialista frakcióban.

Innen indultunk. Az evangélikus gyülekezeti központot – ami ma Békásmegyeren nem csupán látható, hanem közel húsz éve működik is –, azok a szabad lelkű, magukat nem kímélő vallásos és nem vallásos emberek hozták létre, akiknek a közös tulajdon és a közösség tulajdona fontosabb, mint a magántulajdon. Nem azért, mert én így látom helyesnek, vagy mert személyes életük és történelmi tapasztalataik erről győzték volna meg őket, csak komolyan ve-

szik az evangéliumot. Komolyabban, mint jó néhány evangélikus egyházi vezető és teológus. Viszket a fülük, ha ezt kell hallaniuk, de miért kímélném őket, hisz „lutheránus” vagyok:

„1538. október 2-án Martinus doktor felpanaszolta a közigazgatás és a kormányzás siralmas romlását az ördögi kapzsiság miatt, amely útjába áll mindennemű világi igazságszolgáltatásnak, rendtartásnak és ügyvitelnek.

– Mindenki csak arra gondol és az-zal törődik, hogy minél több pénzt kaparjon össze. A gabonát, és még ami a testnek szükséges, ezek a prédalesók nem becsülik annyira, mint a pénzt, pedig attól nem laknak jól. Most minden a pénz körül forog a világban, mintha a test és lélek java múlna rajta. Istent és felebarátaikat semmibe veszik, és csak a Mammont szolgálják.

Kedveseim, nézzétek a mi korszakunkat, nézzétek, hogyan harácsol nemes ember, polgár és paraszt, hogyan tiporják lábbal a vallást, hogyan üldöznék el igaz lelkű, hűséges prédikátorokat a nyakukon hagyott ínség és gondok által! Nem akarják Isten házát megépíteni, ezért majd az ő házuk is összedől. Ahogyan Haggeus és Malakiás próféta irtózatosan megfenyegeti Isten semmibe

vevőit, akik semmit sem adtak Isten szolgálatának fenntartására; ezért Isten sem ad nekik semmit, hanem éhínséggel és háborúval teszi tönkre és pusztítja el őket (Hag 1,9; Mal 3,8-9). Nézz csak utána, mit mondanak erről a próféták! A mi korszakunkban ugyanez történik ugyanígy. Rettenetes idők következnek, sokkal sú-

lyosabb büntetésekkel, mint ami Sodomát és Gomorát érte.”⁴

A pénzügyeinkkel foglalkozók: az adminisztrátorok, könyvelők, közigazdászok, és banktisztviselők nem az ügyeket és nem a pénzt szeretik, akár részt vesznek rendszeresen a gyülekezet alkalmain, akár nem. Azt a meggyőződésünket tisztelik, amellyel a lehetőségből értéket akarunk teremteni. Nem azért nem lopnak, mert parancsolat tiltja, hanem azért adnak idejükből, erejükből, pénzükből, mikor mire van szükség, mert a szívük erre indítja őket.

Tudom, nemcsak Békáson van ez így. Biztos van még néhány gyülekezet, tíz is talán, ahol még több szociális és kulturális aktivitást tesz lehetővé a gyülekezet nagysága és híveinek elkötelezettsége. De egyről sem tudok Békáson kívül, amelyben a Kádárrendszer porba hanyatlása okká lett volna a huszadik századi hazai egyházi utak radikális újragondolására. A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség hívei és barátai nem mondtak az államegyházi és a népegyházi formációra. De nem akarnak szektás, gettó-sodó beltenyészetté sem válni, melegágyává bármiféle vallási és politikai fundamentalizmusnak.

Maholnap negyvenévi lelkészi szolgálat után mégsem vagyok elégedett. Mi a többi tíz-husz prosperáló közösséggel együtt is riasztó kisebbségben vagyunk a több száz jobb sorsra érdemes, de lelemény és talentum nélkül máról holnapra élő s tehetetlen-

⁴ Luther Asztali beszélgetéseinek részleteit itt és a későbbiekben is Márton László fordításában közöljük *Martin Luther válogatott művei* 8. alapján. Szerkesztette Csepregi Zoltán. Budapest, Luther Kiadó, 2014. 484.

ségébe belesüppedő gyülekezethez képest. Mi lesz ebből? Az állam mindig támogatni fogja a tőle közfeladatot átvállaló egyházakat. De ki teremti meg azokat a közösségeket, amelyek képesek ezeket a közfeladatokát átvállalni?

Pénz van. De hol van a Lélek? S mit akar velünk, szegény gazdagokkal?

Walter von der Vogelweide*

Leültem egy kőre

Ich saz uf eime steine

Leültem egy kőre
 lábamat keresztbe vetve tündövedve
 könyökömmel rátámaszkodtam
 egyik orcámat kezembe hajtottam
 az áll a kéz mellé kerülten
 aggódó töprengésbe merültem
 hogyan kell a világban élni?
 jó választ kár volna remélni
 három fő értékre hogyan s ki lel
 úgy hogy egyik se vesszen el?
 ebből kettő a hírnév s a vagyon
 ezek ellenségek nagyon
 a harmadik Isten kegyelme
 mit legtöbbre becsül az elme
 bár rakhatnám őket egy ládikába
 sajnos az a vágyam hiába
 hogy vagyon evilági hírnév
 Isten kegyelmét megszerző hév
 egy közös ládában legyen
 útjuk elzárva teljesen
 a hitszegés lesben áll
 országúton véres halál
 béke és törvény sok sebből vérzik
 ama háromra így
 nincs ki vigyázzon amíg
 ők ketten magukat jól nem érzik.

* Walter von der Vogelweide *Összes versei* Márton László fordításában a Kalligram Könyvkiadónál jelennek meg a 2017-es könyvhétre. A verseket innen idézzük.

Paul Tillich

A jelen démonai*

A démoni leküzdésének profán módja – elmentésben, egyszerismind együtt a prófétikus protestáns módszerrel – csaknem teljes mértékben eltüntette a démonit a jelen tudatából. A kétdimenziós gondolkodásmód vált magától értetődővé. Ha szó esik is a démoniról, csak gyöngébb értelemben, mint (elvont) felsőbb erőről vagy éppen pikáns-erotikus összefüggésben. Legkevésbé a társadalmi közegben tapasztalhatjuk meg a démoni tudatát. Problémákat persze látni itt, szükséglet, hiányt, még akár korrupciót vagy bűnt is, de sehol a társadalom valósága mögött meghúzódó hatalmas erők különleges dialektikája. Pedig csakis akkor lehetséges a társadalmi ügyekben alapvetően helyes magatartás, ha ezt a dialektikát megérti az ember. Különbözik vagy a progresszív gondolkodás jobbító szándékára lyukadunk ki, vagy pedig a konzervativizmus megőrző szándékára. Az első mindenben csak anyagot lát, amely előbb vagy utóbb az eszmény mintájára formálódik, a második pedig mindenütt csak a javíthatatlan bűnt látja, amely lehetetlenné teszi a számottevő változást. A démoni dialektika észlelése azonban átsegít bennünket ezen a szembenálláson, megláttatja a kontrapozitív hatást, amelyen felül kell kerekednünk, de nem egyszerűen haladás vagy forradalom útján, hanem teremtés és kegyelem révén. Ugyanakkor megérteti a démoni konkrét megjelenését a társadalmi élet egyes pontjain, s ezáltal lehetővé teszi, hogy elszigeteljük és szembeszálljunk vele. Az egyes korok démoni jelenségei el-

* Az írás Paul Tillich: *The Interpretation of History – A történelem értelmezése* című művének fejezete. New York, C. Scribner's sons, 1936.

leni küzdelem így elkerülhetetlen vallási-politikai kötelességgé válik. A politikai tevékenység mélyebb, vallási értelmet nyer. A vallásos tevékenység konkrétabbá válik: „fejedelemségek és hatalmasságok” elleni tusakodássá.

Ez nyilván nem értelmezhető úgy, mint ha egyes jelenségeket egyszerűen démoninak, másokat egyszerűen isteninek mondhatnánk. A két princípium kontrasztja minden személyben és minden jelenségben benne foglalva működik. Az az intézmény vagy közösség, amely kivonná magát ezen ítélet alól, éppen kivonódásával esne áldozatul a farizeizmus démoniságának. Mindazonáltal szükséges, hogy a társadalmunk alapját képező struktúrák némelyikében fölismerjük a démoni hatalmak szimbólumát, s szükséges, hogy a korszak démonisága elleni küzdelem részeként nyilvánvalóvá tegyük mindeme szimbólumokat. Más út egyáltalán nem is kínálkozik, hiszen minden, ami csak a föltétlen felé mutat, szimbolikus jelleget visel, és semmiképpen nem ragadható meg konkrét, empirikus módon. A jelen démoniságáról tehát szimbólumokban, csakis és kizárólag szimbólumokban beszélhetünk.

A profanizálás mindenkor racionalizálás, vagyis a dolgok megértésének az a módja, hogy őket elemekre bontjuk, s az elemeket törvényszerűségek alapján kombináljuk. E hozzáállást azonban – amely összhangban van a dolgok természetével, illetve a szub-

jektum és objektum viszonyával – démoni módon eltorzítja az uralom vágya, mely elhatalmasodik rajta, s megfosztja a dolgokat lényegi jellegüktől, független erejüktől. Erre a torzított hozzáállásra utal az intellektualizmus fogalma, amely nem igazán ész/ intellektust vagy ésszerűséget/racionalitást jelent, hanem azt, hogy a racionális szubjektum erőszakot tesz a valóság egészén. Számtalanszor leírták már ezt a tényállást s a belőle fakadó rombolásokat, mindezt szükségtelen itt megismételni. Az intellektualizmus démoni jellege épp abból fakad, hogy magában foglalja a dolgok racionális megértését, s következésképp lényegileg magában kell foglalnia a végtelen fejlődést is, csak hogy ugyanakkor minden előre tett lépéssel rombolja a dolgokban rejlő eleven, független erőt, egyszersmind a tudt és tudott közötti benső közösséget. A támogató közeg egyidejűleg pusztító is. Különösképpen kiviláglik e végzet elkerülhetlensége, ha az anti-intellektualista mozgalmakat tekintjük, s megfigyeljük, hogyan folyamodnak tudattalanul, de állandóan az intellektualizmus fegyvereihez, ily módon behódolva neki. Az a teológia, amely mindennek láttán vallási pártatlanságot és gyakorlati objektivitást vár el, nem látja az igazi és tartalmas föloldhatatlan kapcsolatát a tartalmatlannal. Egy ilyen teológia nem észleli, hogy a gyakorlati realizmus elvont követelés marad, s a tudás valósága, mint minden valóság, az isteni és démoni küzdelemben vergődik.

A valóság esztétikai szemlélése azt állítja magáról, hogy felülkerekedik az intellektualizmuson, mégpedig nem csak a maga külön területén, a művészetben, hanem a metafizikában és természettudományokban is. Ezt nem mondhatjuk hamis állításnak, hiszen az intellektualizmus töretlen uralmát valóban

megrendíti az esztétikai értelmezés. Csakhogy az esztétikai hozzáállás maga is megadja magát a démoninak, és esztéticizmussá válik. Ennek a szellemnek igen erős áramlata figyelhető meg kultúránkban. Itt is megjelenik a démoni jellegzetes kétarcúsága. Az esztétának az a képessége, hogy mindennel azonosul, feloldja a dolgokkal való kapcsolatunkban érvényesülő határokat, másfelől viszont megint csak elveszi a dolgok függetlenségét és erejét. Az esztétikai távolság fönntartása, amely minden esztéticizmusra jellemző, megtöri az ember és a dolgok közötti valós közösséget, és uralmi attitűdhöz vezet, amelybe az esetek többségében erotikus elem is vegyül. Az objektum így erőszaknak esik áldozatul, nem kevésbé, mint az intellektualizmus esetében. Végezetül ki kell tehát mondani, hogy az esztéticizmus démonisága csak az intellektualizmus démoniságának párja, és maga is ki van téve ez utóbbinak. Olyan látszat keletkezhet, hogy ez az attitűd kevésbé általános, s ezért könnyebben szembeszállhatunk vele, csakhogy ez nem igaz. Egész korszakunk és társadalmunk minden osztálya a semmitmondás szakadéka előtt áll, s hiábavalóan hajszoja az abszolút valóságot, amelyben gyökeret verhetne. Hiszen az esztéticizmus egyáltalán nem kötődik az esztétikai funkció kifejlődéséhez vagy túlsúlyához, ellenkezőleg, nagyon is általános attitűd. És nagyon szükséges attitűd. Lehetetlen mesterségesen olyan helyzetet létrehozni, amelyben az esztétikai távolság megszűnik, s a dolgokkal való konkrét közösség újra lehetővé válik. Az ilyen törekvések esetlensége és végső kudarcuk azt mutatja, hogy az esztétikai démonit sosem sikerül legyőzni, legfőjebb elleplezni. Ami újra és újra a tartalmatlanság és értelmetlenség szakadékához állít ben-

nünket, ugyanakkor meg is nyitja számunkra a minden létezőhöz közeledés lehetőségét. Ez az esztéticizmus dialektikája.

A gyakorlati szférában kétfajta démoniság van, mely minden mást felülmúl jelentőségében és szimbolikus erejében. Ezek alakítják korunk képét. Az autonóm gazdaság démonisága, vagyis a kapitalizmus, és a szuverén népek démonisága, a nacionalizmus. A helyzet azonban az, hogy a második részben ellen-mozgalom is az első ellen, és ezt a jellegét sosem vetkőzi le teljesen. Mindazonáltal, nem elég, hogy maga is démoni jelleggel bír, de ráadásul végső soron be is hódol az elsőnek – hasonlóképpen az elméleti szférában látottakhoz.

Az autonóm gazdaság, mindazon eszközök segítségével, melyeket a műszaki tudomány bocsátott rendelkezésére, a termelés legsikeresebb formája, amit csak valaha látott a világ. A szabadpiac mechanizmusa pedig az elképzelhető legmesteribb gépezet a kínálat és kereslet kiegyensúlyozására, továbbá a szükségleteknek és kielégítésüknek állandó fokozására. Nem lehet kétséges, hogy a gazdaság kapitalista formája a lehető legnagyobb mértékben bír az igazán démoni támogató, kreatív és átalakító jellegével, de ugyanilyen igaz, hogy ez a kreatív erő irtózatossá mértékű destruktív erővel párosul. A tömegeken és személyeken elkövetett szellemi, pszichés és fizikai pusztításnak oly sok és cáfolhatatlan leírását ismerjük, hogy valóban semmi szükség ezeket itt megismételni. Le-

hetetlen továbbá a gazdaságban rejlő démoni faktort az általános bűnösségre visszavezetni afféle valláserkölcsi kategóriák segítségével, mint a mammonimádat, csak hogy leválaszt-hassuk a kapitalizmus technikai jellegéről. Éppen ebben rejlik a démoniség mélysége, hogy elválaszthatatlan benne a tartalmas és a tartalmatlan. Ezen alapul elkerülhetetlen volta és mindenfelül felülkerekedő hatalma, amellyel szemben mindennemű moralizálás hatástalan. A bűn (ebbe a kategóriába tartozik a mammon szolgálata is) valóban általános előfeltétele a démoni minden fajtájának. Hanem a valódi démoniség – ha ugyan van ennek a szónak speciális tartalma – kizárólag pozitív, megtartó, kreatív-destruktív erőkkkel szoros kapcsolatban jelenik meg.

Ugyanez elmondható jelenünk utolsó nagy démonáról, a nacionalizmusról. Egyet le kell szögezni minden tehetetlen pacifizmussal, minden miszticizmussal, minden racionalista, burzsoá vagy proletár internacionalizmussal szemben: a polgári korszak nacionalista felbuzdulásai bírtak egyedül – s bírnak nem kis részben ma is – az ellenállás erejével a teljes nyugati létmód technikai-gazdasági elfajulása ellen. Ezek ugyanis állandóan áttörik a tiszta racionalitás falát. Eleven, közvetlen tudatosságot teremtenek, amelyet máig is csak kevésbé bonthat meg az intellektualizmus, s amely újra és újra föl-kavarja az esztéticizmust. Ugyanakkor képes megvédeni a tudatot a teljes tartalmatlanságtól, amennyiben konkrét szimbólumokkal tölti meg. A nemzeti dolgok szent érinthetlenségre és rituális méltóságra tesznek szert. Csakhogy éppen ezzel veszi kezdetét a demonizálódás is. A krea-

tív, megtartó erőkhöz romboló erők társulnak: a hazugság, amellyel egy-egy nemzet önelégültsége eltorzítja saját valóságának és más nemzetek valóságának képét; az erőszak, amely más nemzetekből objektumot csinál, hogy lényegüket, független erejüket lenézhesse és eltiporhassa; a gyilkolás, amely a nemzetnek fölesküdtött istenség nevében szent háborúvá magasztosul. Mindezekon túl, korunk nacionalizmusának különleges démoniséga abban rejlik, hogy aláveti magát a kapitalizmusnak. A nemzetek kapitalista hatalmi társulásokként léptek be a második világháborúba. A háborús szándék legfőbb képviselői egyben azok voltak, akik a saját nemzetük kapitalista uralmára törekedtek, mégpedig nem holmi személyes démoniságból kiindulva, hanem a kapitalizmus általuk képviselt démoni alakjától ösztönözve. Jelenünk társadalmi démoniséga tehát ket-tősségében nyilvánul meg, egyformán hatalmas támogató és romboló erejében. Ha összezúzták is egy pillanatra, jelenleg éppen újjáépíti magát, hogy még jobban támogathasson – és még jobban rombolhasson.

Semmiképpen nem találhatjuk módját a démoni leküzdésének, sem szellemi, sem

---

Walther von der Vogelweide
Ti püspökök és ti jeles papok
Ir bischofe und ir edelen pffaffen

Ti püspökök és ti jeles papok be vagytok csapva az egyházat a pápa az ördög hálójába rakta azt mondjátok nekünk hogy ő Szent Péter kulcsát őrzi? akkor miért hogy Péter szavát a Szentírásból kitörli?

Isten javaival nem kereskedhetünk
 ezt a keresztség megtiltja nekünk
 ő most tanulja varázskönyvéből amelyet a pokoli szerecsen adott neki hogy újabb csalása mi legyen
 ti bíborosok a karzatot befedtetek ügyesen
 de az Úr oltára fölött lyukas esőcsatorna csüng

---

társadalmi téren. Az utakat és módokat firtató kérdés ugyanis az intellektualizmus kérdése, más szóval olyan kérdés, mely maga is a démoni helyzetből született, s ezért minden válasz rá csak a démonit erősíti. A démoni pedig kizárólag az isteni előtt omlik össze, a megszállottság állapota a kegyelmi állapot előtt, a romboló végzet a megmentő végzet előtt. Valószínűleg lehetséges, sőt a prófétai szellemhez illő, hogy mindenkori jelenünk eseményeiben a megmentő végzet jeleit lássuk, és szükséges, sőt teljes mértékben elvárt, hogy a démont leleplezzük, s hogy keressük és használjuk vele szemben az ellenállás fegyvereit. Nem lehet azonban bizonyosságunk a siker felől, mivel hogy nem létezik teljes bizonyosság semmiféle végleges valóságban – még a keresztény kultúrában sem –, amely elpusztíthatatlan volna. Efféle hamis bizonyosságokat csakis a démon sugalmaz. Egyetlen bizonyosság létezik: az örökkévalóságban a démoni legyőzetik, hogy az örökkévalóságban a démoni nem más, mint az isteni mélysége, egységben az isteni világossággal. Kizárólag az örökkévalóság szemszögéből beszélhetünk a démoni leküzdéséről, nem pedig bármely időre tekintve, legyen az akár a múlt, akár a jövő. Egyet azonban ebben az értelemben is örökkévalónak tekinthetünk: hogy nem kell a démoninak egyenlő jogot biztosítanunk az istenivel, vagyis a magasztosabbal. Egyetlen jogunk, hogy nem kell a végső győzelmet odaengedni a tagadásnak, a szakadéknak, a tartalmatlan semmitmodásnak – ez, kizárólag ez, a megváltás a véges időben, mely újra és újra valósággá válik, egyedül ez a világ fölötti démoni uralom alapjain való megdöntése.

(Fordította: Falvay Dóra)

Martin Luther

A kalmárkodásról és az uzsoráról*

Luther életművében kiemelkedő szerepet játszik az életvezetési kérdések keresztény szempontú tárgyalása. A gazdálkodási kérdések bibliai összefüggéseinek feltárása mind a papság, mind a szélesebb közvélemény számára hasznos eligazítást jelentett. Luthernek három nagyobb írása ismeretes, amelyek kizárólagosan közgazdasági kérdésekkel foglalkoznak. 1519-ben született az uzsora szedése elleni prédikációja, a *Kleiner Sermon vom Wucher – Kis prédikáció az uzsoráról*. 1924-ben írta szélesebb közvéleményhez szóló, alább olvasható röpiratát a kereskedelemről (*Über Kaufhandlung und Wucher*). 1539-ben ismét visszatért a témához, s a papság számára készített vezérfonalat az uzsora elleni prédikálásról: *An die Pfarrherren wider den Wucher zu predigen. Vermahnung – Intelem a papsághoz az uzsora elleni prédikálásról*. (Zsugyel János)

Miután ismét tisztán hirdettetik a szent evangélium, megítéli és megmutatja a sötétség mindenféle cselekedetét, amiként Pál apostol mondja a Rómaiakhoz írt levél 13. fejezetében (Róm 13,12). Hiszen ez a fényesség az egész világot beragyogja, rávilágít gonosz tetteire, és megmutatja a helyes cselekedeteket, amelyekkel Istennek és az embereknek tartozunk. Ezért a kereskedők közül is néhányan felocsúdtak és rájöttek, hogy kereskedésük során sok gonosz fogást és káros módszert gyakoroltak. Félő, hogy afelé haladunk, amit Sírák fia könyve így fogalmaz meg: „nehezen marad a kereskedő vétek nélkül” (Sír 26,28). Úgy vélem, Szent Pál szavai a Timóteusnak írt első levél utol-

* A fordítás a *Luther válogatott művei* című sorozat később megjelenő kötete számára készült.

só fejezetében hűen tükrözik ezt: „Mert minden rossznak gyökere a pénz szerelme” (1Tim 6,10), valamint: „Akik pedig meg akarnak gazdagodni, kísértésbe meg csapdába, sok esztelen és káros kívánságba esnek, amelyek az embereket pusztulásba és romlásba döntik” (1Tim 6,9).

Tartok attól, hogy írásom csaknem felesleges, mivel a rossz szokás elharapódzott és minden országban elhatalmasodott. Akik az evangéliumot követik, azok ezekben a külsődleges és jelentéktelen dolgokban a saját lelkiismeretük szerint is megfelelően ítélnének arról, mi helyes, és mi helytelen. De buzdítottak, és kérték tőlem, hogy foglalkozzam ezekkel a pénzügyi kérdésekkel, és nyilatkozzam róluk. Mert ha a nagy tömeg nem vágyik is a helyesre, mások, bármilyen kevesen vannak is, menekülhessenek meg a mohóság szájából és torkából. Valószínű, hogy más emberekhez hasonlóan a kereskedők között is akadnak néhányan, akik Krisztushoz tartoznak, és inkább Istennel kívánnak élni szegénységben, mint az ördöggel gazdagságban, miként a 37. zsoltár mondja: „Többet ér a kevés az igaznak, mint a gazdagság a sok bűnösnek.” (Zsolt 37,17) Ezeknek a kedvéért kell szólnunk.

Nem tagadható, hogy az adásvétel szükséges, nem lehet lemondani róla, és keresztényi módon is lehet folytatni, különösen azokban az ügyletekben, melyek az életszükségletet és a becsületet szolgálják. Hiszen az ősatyák is adtak-vettek marhát, gabonát, vaját, tejet és más javakat. Ezek Isten adományai, melyeket a föld által ad és oszt szét az emberek között. A külországi ke-

reskedelem ellenben olyan árukat hoz be Kalkuttából, Indiából és más helyekről, mint az értékes selymek, arany és fűszerek, melyek csak fényűzésre szolgálnak, és ráadásul haszontalanok, valamint az emberek és a tartományok pénzét elszívják. Ezt nem volna szabad tűrni a kormányzatnak és a fejedelmeknek. De erről most nem akarok írni, mivel úgy hiszem,

hogy legkésőbb akkor felhagyunk ezzel, ha pénzünk elfogy, csakúgy, mint a költséges ékszerekkel és étkezésekkel. Írás és tanítás úgysem segít, míg a szükség és a szegénység rá nem kényszerít.

Isten bennünket, németeket odáig vitt, hogy aranyunkat és ezüstünket idegen országokba szórva az egész világot gazdaggá tesszük, s magunk koldusok maradunk. Angliának kevesebb aranya lenne, ha lemondanánk a szövetükről; s a portugál király szintén szegényebb lenne, ha meghagynánk neki fűszereit. Számolj csak utána, mennyi pénzt visznek ki a frankfurti vásár alatt szükségtelenül és okatlanul Németföldről, és csodálkozni fogsz, hogy nálunk egy tallér is marad. Frankfurt az arany- és ezüstlyuk, amelyen keresztül Németthonból minden kifolyik, ami nálunk buzog és gyarapodik, amit itt vernek és nyomtatnak. Ha a nyílást betömnék, akkor nem kellene azt a panaszt hallgatni, hogy mindenütt csak adósság és semmi pénz, s minden tartomány és város a kamatok és az uzsora alatt nyög. De hagyjuk, így fog ez menni tovább! Nekünk németeknek németnek kell maradnunk, nem hagyjuk abba, amíg a körülmények rá nem kényszerítenek.

Mi arról akarunk szólni, hogyan érintik a lelkiismeretet a kereskedelmi bűnök és visszaélések. Ami kárt ezek az erszényünkben, azaz gazdaságilag okoznak, hagyjuk meg a fejedelmek és tartományurak gondjának, hogy ők járjanak el ezekben az ügyekben kötelességük szerint.

Először is a kereskedőknek egymás közt van egy általános szabályuk, amely fő bölcsességük és minden pénzügyletük alapja. Így hangzik: olyan drágán adom az árumat, ahogy csak tudom. Ezt jogosnak is tartják, és ezzel teret engednek a mohóságnak, így tágra nyitják a pokol valamennyi ajtaját és ablakát. És mi a másik oly sokat hangoztatott elvük: nem törődni a felebarátjukkal, mondván, ha nyereségre tehetek szert, és mohóságomat csillapíthatom, akkor miért érdekelne engem az, ha felebarátom tízszeres kárt szenved? Ebből láthatod, hogy ez a mondás nemcsak a keresztényi szeretettel, hanem a természeti törvénnyel is szégyentelenül szembeszegül (Mt 7,12).

Nos, mi volna helyes a kereskedésben? Lehet-e mentes a büntől, ha ilyen igazságtalanság a fő irányelve és szabálya? Eszerint ugyanis a kereskedés nem lehet más, mint másokat meglopni és vagyonuktól megfosztani.

Mert ha a gazfickó szeme és mohó gyomra az áru kelendőségét vagy a vevő szegény és szükségét szenvedő voltát észreveszi, s azt kihasználva felveri az árat, ekkor nem az áru értékét, saját fáradozását vagy kockázatát nézi, hanem gonoszul a felebarátja szükségét és rászorultságát. Nem azért, hogy segítsen rajta, hanem hogy saját hasznára fordítsa, és az árut drágítsa, amit egyébként nem tenne, ha a felebarátja nem szenvedne szükségét. Így aztán mohósága miatt az áru annál drágább lesz, minél nagyobb felebarátja szüksége, akinek a rászorultsága így az áru értékét és árát is meghatározza. Mondd meg, keresztényi és emberséges cselekedet ez? Nem adják-e el ráadásul a szegénynek a

saját szükségét is? Mivel rászorultsága miatt még drágábban jut az áruhoz, olyan mint-ha a saját szükségét is meg kellene vennie. Nemcsak magát a terméket vásárolja meg, hanem szűkös helyzete miatt felárat is fizet. Lásd, ilyen és hasonló szörnyűséget okoz, ha az a törvény: olyan drágán adom az árumat, ahogyan csak tudom.

Nem azt kellene mondani, olyan drágán adom az árumat, amennyire lehetséges, vagy ahogy akarom; hanem ezt, csak olyan drágán adom, amennyire szükséges vagy helyes és jogos. Hiszen a kereskedés nem lehet olyan cselekedet, amely minden törvény és mérték nélkül hatalmadban és önkényedben áll, mintha Isten lennél, akinek senki nem parancsol. De éppen ellenkezőleg, a kereskedésed olyan tett, amelyet a felebarátoddal szemben gyakorolsz, ezért szükséges, hogy a törvény és a lelkiismeret határozza meg, hogy embertársad kára és hátránya nélkül végezd. És sokkal inkább kell arra ügyelned, hogy ő hátrányt ne szenvedjen, minthogy te nyereséget érsz el. Igen, de hol vannak ilyen kereskedők? Alaposan megfogyatkoznának, és a kereskedés visszaszorulna, ha ezt a gonosz törvényt feladnák, és helyes keresztényi módon gyakorolnák foglalkozásukat.

Azt kérdezed erre, hát akkor mennyiért adjam az árut? Hogyan legyek jogos és méltányos, hogy ne terheljem meg és ne csapjam be a felebarátomat? A válaszom: természetesen ezt sosem lehet írásban vagy szóban meghatározni. Még senki sem vállalta, hogy valamennyi áru árát meghatározza, drágítsa vagy leértékelje. Hiszen nem minden termék egyforma, az egyiket távolabbról szállítják, mint a másikat; az egyiket több költség terheli, mint a másikat. Mivel minden bizonytalan, és úgy is marad, nem lehet semmit rögzíteni, éppen úgy, miként nem tudunk egy bizonyos várost meghatározni, ahonnan minden árut szállítanak, mint ahogy nem határozhatjuk meg a költségeket, amelyek mindent terhelnek. Megtörtén-

het, hogy ugyanaz az áru ugyanabból a városból ugyanazon az úton szállítva az idén többre kerül, mint egy évvel ezelőtt, mivel esetleg az út vagy az időjárás rosszabb, vagy más véletlen játszik közre, mely nagyobb költséget eredményez, mint máskor. Mindenesetre jogos és méltányos, hogy a kereskedő az áruján annyit nyerjen, hogy ráfordításai megtérüljenek és fáradsága, munkája és kockázata jutalmat kapjon. Hiszen a parasztnak is eleséget és bért kell kapnia munkájáért. Ki az, aki ingyen szolgálna és dolgozna? Így mondja az evangélium, „méltó a munkás a maga bérére.” (Lk 10,7)

De ne hallgassuk el, az lenne a legjobb és legbiztosabb módszer, ha a világi felsőbb-ség értelmes, tisztességes embereket alkalmazna, és elrendelné, hogy mindenféle árut költségeikkel együtt becsüljenek fel, és ennek megfelelően olyan mértéket és határt szabjanak az áraknak, melyekhez a kereskedők tisztességes megélhetésük mellett tartani tudják magukat, miként néhány helyen a bor, a hal, a kenyér és ezekhez hasonlókat árát megszabják. De nekünk, németeknek több dolgunk van, innunk és táncolnunk kell, így ilyen kormányzati intézkedések kiadásával nem bíbelődhetünk. Amíg efféle rendelkezésekre nem számíthatunk, a legkézenfekvőbb és legjobb tanács: az árut annyira kell értékelni, ahogy általában a piacon, vagyis ahogy szokásosan adják és veszik. Itt is érvényes a közmondás: Nem leszel bolond, ha úgy teszel, mint a többiek. Amennyit így lehet nyerni, azt jogosnak és igazságosnak tartom, mivel így is megmarad a kockázat, hogy néha az árun és a költségeken veszíthetnek valamennyit, és nem zsebelhetnek be túl nagy nyereséget.

Ha egy nem elterjedt árunak nincs rögzített ára, és első ízben neked kell meghatároznod, akkor nincs más tanács: a lelkiismereted legyen irányadó. Légy óvatos, és a felebarátodat ne használd ki, ne engedj a mohóságodnak, hanem a tisztességes megélhe-

tésedre törekedj! Néhányan rögzített mértéket akarnak, hogy minden árun felerész, mások szerint harmadrész nyereséget lehessen elérni, megint mások mást akarnak. De nincs kétségtelen és biztos megoldás, mert akkor lenne az, ha a világi felsőbb-ség, vagy a nyilvános jog ezt előírná. Amit ezek meghatároznának, az lenne biztos. Ezért el kell határoznod, hogy az ilyen ügyleteknél nem mást, mint a tisztességes megélhetésed keresed, annak megfelelően kell a költségeket, a fáradságot, a munkát és a kockázatot felszámítani és összesíteni, majd az áru árát meghatározni, felemelni, vagy abból engedni, hogy munkád és fáradságod bérét megkapjad.

A lelkiismeretet azonban nem kívánom olyan veszélyesen megkötni és annyira korlátozni, mintha a mértéket olyan pontosan kellene meghatározni, hogy egy tallér eltérés ne lehessen. Hisz lehetetlen pontosan megmondani, hogy munkáddal és fáradságoddal mennyit kerestél. Elegendő jó lelkiismerettel arra törekedni, hogy helyes mértéket találj, de a kereskedelem természete az, hogy ezt lehetetlen teljesíteni. A bölcsék mondása beteljesedik rajtad: „nehezen marad a kereskedő vétek nélkül, és nem marad mentes a szatócs az ajkak bűnétől!” (Sír 26,2) Amennyiben tudatlanul vagy akaratlanul túl sokat kérnél, hagyd azt a miatyánkra, mely szerint így imádkozunk: bocsásd meg a mi vétkeinket! Úgy sincs ember bűn nélkül. Ugyanúgy előfordulhat az ellenkezője is: fáradságodért keveset kérsz, ezt számold a kockázathoz, és így egyenlítsd ki ezzel azt, amikor sokat kértél.

Példának okáért lenne egy ügyleted, mely évente száz aranyforintot hozna, és te költségeiden és tisztességes hasznodon felül, amely fáradságodért, munkádért és a kockázatodért jár, két-három aranyforinttal többet kérnél. Ezt hívom nehezen elkerülhető hibának a kereskedésben, különösen egyévnnyi idő alatt. Ezért ne terheld meg lelkiismeret-

ted, hanem más elkerülhetetlen bűnhöz hasonlóan, amely mindannyiunkat terhel, a miatyánkkal vidd Isten elé, és bízd az ő irgalmára! Ezt a hibát foglalkozásod sajátosságai okozzák, nem a gonoszság és a pénzsóvárság. Itt a jószívű és istenfélő emberekről beszélek, akik nem szívesen tesznek jogtalanságot, mint ahogy a házastársi kötelesség sem történik bűn nélkül, de ennek szükségszerűsége miatt, mivel másképp nem lehetséges, Isten elnézi.

A saját béred meghatározása során, melyet egy ilyen üzletnél és kereskedésnél nyerned kell, nem tudsz jobban eljárni, mint hogy az időt és a munka nehézségét számítod és összehasonlítod egy közönséges napszámossal, aki veled körülbelül hasonló mértékben dolgozik. Látod, hogy ő mennyit keres egy nap alatt, aztán számold ki, hány napot töltöttél az áru vásárlásával és szállításával, milyen fáradságot és veszélyeket vállaltál! A nehéz munka és sok időráfordítás nagyobb bért indokol. Pontosabban, jobban és megbízhatóbban nem lehet ezt meghatározni és tanítani. Akinek ez nem tetszik, az találjon ki jobbat. Ahogy mondtam, véleményem bizonyítása az evangéliumban áll: „méltó a munkás a maga bérére” (Lk 10,7). Miként Pál apostol is ezt mondja: „Ki katonáskodott valaha is a saját zsoldján? Vagy ki az, aki nyáját legeltet, és nem iszik a nyáj tejéből?” (1Kor 9,7) Örömmel rád hagyom, ha jobb érvet tudsz.

Másodszor itt van még ez az elterjedt hiba: a másokért való kezességvállalás, mely nemcsak a kereskedők között, hanem mindenhol általános szokás, hogy valaki a másikért kezessé lesz. Bár ez a gyakorlat bűn nélkülinek és a szeretet megnyilvánulásának tűnik, mégis sok embert dönt romlásba, és helyrehozhatatlan kárt okoz. Salamon király példabeszédeiben ezt többször tiltva és elvetve mondja: „Fiam, ha kezességet vállaltál embertársadért, és kezet adtál egy idegenért, ha csapdába estél saját kije-

lentéseid miatt, és megfogtak saját kijelentéseid, akkor így cselekedj, fiam, hogy megmenekülj, ha embertársad kezébe jutottál: Menj hozzá sietve, és ostromold embertársadat! Ne engedj álmot szemednek, és szunnyadást szempilládnek! Menekülj, mint a gazella a vadász elől, és mint a madár a madarász kezéből!” (Péld 6,1–5) Hasonlóképpen: „Vedd el a ruháját, mert kezességet vállalt másért, és zálogold meg az idegenért!” (Péld 20,16) Máshol: „Ne tartozz azok közé, akik kezet adnak, és adósságért kezességet vállalnak!” (Péld 22,26) Továbbá: „Vedd el ruháját, mert kezességet vállalt másért, és zálogold meg az idegenért!” (Péld 27,13)

Lám, a bölcs király a Szentírásban milyen keményen és élesen tiltja a másokért való kezességvállalást. Hasonlóan tartja a német közmondás is: A kezet meg kell fojtani. Méltányos tehát, ha a kezet megszorogatják, és fizetnie kell, hiszen könnyelműen és bolondul cselekedett, mikor kezességet vál-

lalt. A Szentírás alapján kimondható, hogy senki ne vállaljon másokért kezességet, kivéve, ha megfelelő vagyona van, és maga is adósként fizetni akar. Furcsának tűnik, hogy ez rossz és elvetendő cselekedet. Hogy ez egy bolond tett, azt bizony sokan maguk is megtapasztalták, akiknek utólag kellett a fejüket vakarniuk. Lásuk hát, mi okból elvetendő!

A kezes feladata túl nehéz és nem méltó az emberhez, mindemellett Isten művébe is vakmerően beleavatkozik. Először is az Írás tiltja: emberekben megbízni és rájuk hagyatkozni, mert minden bizalmunkat Istenbe kell vetnünk (Zsolt 118,8). Hiszen az emberi természet hamis, állhatatlan, hazug és csalfa – mind az Írás (Zsolt 116,11; 14,2), mind a mindennapi tapasztalat szerint. Aki azonban kezességet vállal, emberben bíz, és önmagát testével és javaival együtt veszélynek teszi ki csalóka, ingatag alapra építve. Ezért aztán jogos, ha a célt veszítve kudarcot vall és veszélybe hanyatlik. Másodszer: az ilyen önmagában is megbíz, és mivel az ember istene az, akiben megbíz és hisz, így saját magát teszi istenné. Pedig egy pillanatra sem lehet biztos saját magában és vagyonában, sem abban, akiért kezességet vállalt. Sőt minden kizárólag Isten kezében van, aki azonban nem akarja, hogy akár egy hajszálnyival hatalommal és joggal rendelkezünk a jövőről, s arról akár egy pillanatra is biztosak és kétség nélküliek legyünk. Ezért nem keresztényi módon cselekszik a kezességet vállaló, és jogosan történik meg vele a rossz, hiszen olyan dolog felett rendelkezett, amely nem az ő,

hanem az Isten hatalmában van.

Így olvassuk 1Móz 43–44-ben, hogy Júda patriarcha atyjánál, Jákóbnál kezességet vállalt testvére, Benjámín hazavitelére azzal a feltétellel, hogy öröké bűnös legyen atya előtt, ha ígéretét nem tudja betartani. De Isten megbüntette ezt az önteltséget, megalázta és elbotlatta, nem tudta Benjámint visszahozni, míg saját magát nem adta helyette, és kegyelemből is alig

szabadult meg. Jogosan történt ez vele. Az ilyen kezesek úgy tesznek, mintha Istent kérniük sem kellene, s nem kellene törődniük testükkel és javaik jövődő biztonságával. Így teljesen istenfélelem nélkül cselekszenek, mintha testüket és javaikat maguk birtokolnák, amíg csak kívánják. Ez azonban nem más, mint a hitetlenség gyümölcse. Miként Jakab is ezt a gyakorlatot mint nagy önteltséget ostromozza levelének 4. fejezetében, mondván: „Tehát akik azt mondjátok: Ma vagy holnap elmegyünk abba a városba, és ott töltünk egy esztendőt, kereskedünk és nyereséget szerzünk; azt sem tudjátok, mit hoz a holnap! Mert a ti életek olyan, mint a lehelet, amely egy kis ideig látszik, aztán eltűnik. Inkább ezt kellene mondanoatok: Ha az Úr akarja és élünk, és ezt vagy azt fogjuk cselekedni. Ti azonban most kérkedtek elbizakodottságotokban” (Jak 4,13-16).

Isten is elítéli az Írás több helyén a jövővel való ilyen öntelt rendelkezést és az ő megvetését. Miként Lukács evangéliumának 12. fejezetében, miszerint a gazdag embernek egy évben olyan sok gabonája volt, hogy csúreit le akarta bontani, és nagyob-

bakat akart építeni, hogy javait azokban tárolja. Így szólt lelkéhez: „Én lelkem, sok javad van sok évre félretéve, pihenj, egyél, igyál, vigadozzál” (Lk 12,16-21). De Isten így szólt hozzá: „Bolond, még az éjjel elkérik tőled a lelkedet, kié lesz akkor mindaz, amit felhalmoztál?” Így történik mindenkivel, aki nem Istenben gazdag. Hasonlóan válaszolt Jézus Az apostolok cselekedetei szerint a tanítványoknak: „Nem a ti dolgok, hogy olyan időkről és alkalmakról tudjatok, amelyeket az Atya a maga hatalmába helyezett” (ApCsel 1,7). Hasonlóképpen int A példabeszédek könyve is: „Ne dicsekedj a holnapi nappal, mert nem tudod, mit hoz az a nap!” (Péld 27,1) Ezért Jézus a miatyánkban nem többet tanított kérnünk, mint a mindennapi kenyér mai megadását. Félelemmel kell élnünk és cselekednünk, tudván, hogy sem életünk, sem javaink nincsenek biztonságban, hanem mindent Isten kezéből kell várnunk és elfogadnunk, miként egy igazán hívő teszi. S csakugyan mindennap láthatjuk Isten számtalan művén, hogy ennek így kell lennie, akár elfogadjuk, akár nem.

Salamon csaknem teljes könyvében, amelyet A prédikátor könyvének neveznek, erre a tanításra irányítja a figyelmet. Megmutatja, hogy az emberi szándék és öntelt-ség hiábavaló és nem más, mint fáradság és szerencsétlenség, ha Isten nem kap helyet bennük, ha nem féljük őt, és a meglévővel nem elégszünk meg, és nem örvendezünk annak (Préd 1,2; 1,14; 2,11; 3,10). Mivel Isten ellensége a róla megfélemlített hitetlen elbizakodottságnak, ezért akadályozza minden cselekedetével. Enged véteni és elesni, testünket és javainkat magához veszi, amikor a legkevésbé gondoljuk, és elhossa az órát, amelyre egyáltalán nem vagyunk felkészülve. Hogy az istentelenek, miként a zsol-táros mondja, az emberélet felét sem érik el (Zsolt 55,24), hanem észrevétlenül tűnnek el, amikor igazán elkezdénének élni, s át

kell adniuk helyüket, ahogy Jób többször is mondja (Jób 4,9; 4,20; 15,32; 20,5).

Azt kérdeed, hogyan kell hát az embereknek egymással kereskedni, ha a kezes-ség nem megengedett? Mert így sok mindent el kellene hagyni, mely egyébként lehetséges lenne. A válasz: miként többször említetem, négy módja van annak, hogy a másikkal külsődleges módon keresztényi módon kereskedjünk. Az első az, hogy Krisztus tanítása szerint engedjük javainkat elvenni és elrabolni: „Ha valaki pereskedni akar veled, és el akarja venni az alsó ruhádat, engedd át neki a felsőt is” (Mt 5, 40). Ez a magatartás nem érvényes a kereskedők között, és nem fogadtuk el, és nem általános keresztény tanításként tanítottuk, hanem mint papoknak és szerzeteseknek szóló tanácsot, akik persze a kereskedőknél is kevésbé tartják meg. De az igaz keresztények követik, mivel tudják, hogy mennyei Atyjuk bizonyosan megígérte, hogy mindennapi kenyerüket megadja (Mt 6,11). Ha így tennénk, nemcsak a kereskedés oly számos fondorlata maradna el, hanem sokan egyáltalán nem lennének kereskedővé, mivel a józan ész és az emberi természet az ilyen veszélyt és kárt felettébb kerüli és szégyelli.

A második mód: a rászorulóknak ingyen adni, ahogy Krisztus ugyanott tanítja (Mt 5,42; Lk 6,30). Ez is nemes keresztényi cselekedet, ezért az emberek nemigen becsülik. Kereskedőből és kereskedelmi ügyletből is kevesebb lenne, ha ezt kötelező szokásként kellene követni, mert annak, akinek eszerint kell tennie, valóban az égre kell bíznia magát, és minduntalan csak Isten kezére, nem a saját készletére és tulajdonára nézhet. Tudnia kell, hogy Isten szándéka szerint gondoskodik róla, ha mindenből ki is fogy. Mert tudja, igaz az, amit Isten Józsuának mondott: „Nem maradok el tőled, nem hagyalak el” (Józs 1,5). Ahogy mondják, Isten többel rendelkezik, mint amit valaha is adott. Mivel ez a gondolkodás csak az igaz keresztények sa-

játja, akik ritka szerzetek a földön, a világ és a természet nem figyel erre.

A harmadik mód a kölcsönzés, azaz tulajdonomat átadom, és ismét magamhoz veszem, ha visszaadják; le kell mondanom róla, ha nem adják vissza. Mert Krisztus a kölcsönről így tanít: „adatok kölcsön, semmit sem várva érte” (Lk 6,35) Ez azt jelenti, ingyen kell kölcsönözniük és kockáztatniuk, vajon visszakapjátok-e azt, vagy sem. Ha visszaadják, fogadjátok el; ha nem, akkor tekintsétek ajándéknak! Az ajándék és a kölcsön között nincs más különbség az evangélium szerint, mint ez: az ajándékozaskor nem várjuk vissza, amit adtunk, míg a kölcsönzéskor visszavesszük, ha adják, de ebben az esetben vállalunk kell annak a kockázatát, hogy a kölcsön ajándékká válik. Hiszen ha valaki azért ad kölcsön, hogy jobbat vagy többet kapjon vissza, akkor az nyilvánvaló és átkozott uzsora. Ezért még azok sem cselekednek keresztényien, akik úgy kölcsönöznek, hogy ugyanazt követelik vagy remélik visszakapni, és nem tudják nyugodt lélekkel vállalni a veszélyt, vajon visszakapják-e tulajdonukat, vagy sem.

A világ működését tekintve ez, véleményem szerint, szintén ritka és nemes keresztényi cselekedet. Ha ez gyakorlattá válna, a kereskedelmi ügyleteket óriási mértékben csökkentené és megszüntetné. Hiszen ez a három módszer kiváltképp alkalmas annak a parancsolatnak a gyakorlására, hogy a kereskedők ne a jövőre építsenek, és még az emberekben és magukban se bízzanak, hanem csak Istentől függjenek. Itt mindennek az árát készpénzzel fizetik ki, miként Jakab ezzel a mondattal tanítja: ha az Úr akarja, így fog történni (Jak 4,15). Hiszen itt esendő emberekkel kereskednek, akik hibáznak és megbízhatatlanok. És adnak pénzt haszon nélkül, vagy vállalkoznak arra, hogy elveszzen, amit kölcsönadnak.

Erre ezt fogja mondani valaki: Hát akkor ki üdvözülhet? Hol fogunk keresztényekre

találni? Igen, ezen a módon nem maradhatna fenn a kereskedelem a földön, mindenkítől elvonnék vagy kikölcsönöznék javait, ajtót tárnának a gonosz és harácsoló embereknek, akikkel tele van a világ, hogy mindent kifosszanak, csaljanak és hazudjanak. Erre az a válaszom, hogy már megmondtam, a keresztények ritka emberek a földön. Ezért szükséges a világban a szigorú és kemény kormányzás, hogy a gonoszokat kényszerítse arra, hogy ne fosztogassanak, és ne raboljanak, hogy adják vissza, amit kölcsönvettek (bár a keresztények ne követeljék, és ne remélgék visszakapni azt), hogy a világ ne váljék sivattaggá, és a béke ne szűnjék meg, sem a kereskedelem, sem az emberi társadalom ne pusztuljon el. Ez akkor következne be, ha a világot az evangélium szerint kényszerülnénk kormányozni, és a gonoszokat törvénnyel és erőszakkal nem szorítanánk és kényszerítenénk, hogy cselekedjék meg és tűrjék el, ami törvényes. Ezért kell az utcákat tisztán tartanunk, a városokban békét teremtenünk, a törvényt a vidéken fenntartanunk és a pallossal gyorsan és nyugodt lelkiismerettel a törvényszegőkre lecsapnunk, ahogy Szent Pál tanítja (Róm 13,4). Mert Isten akarata, hogy az istenteleneket kormányozzák, hogy ne kövessenek el jogtalanságot, vagy legalábbis ne büntetés nélkül. Senki ne gondolja, hogy a világ vér nélkül kormányozható. A világi pallosnak muszáj vértől vöröslenie, mert a világ nemcsak gonosszá akar lenni, hanem természete szerint az, így a pallos Isten vesszeje és bosszúja rajta. De erről eleget beszéltem a világi felsőségről szóló könyvecskében.

A kölcsönzés jó dolog lenne, ha keresztények között történné, mivel mindenki szívesen visszaadná, amit kölcsönvett, s aki kölcsönadta, szívesen nélkülöznék, ha amaz nem tudná visszaadni. Hiszen a keresztények testvérek, és egyik nem hagyja el a másikat, hasonlóképp egyik sem olyan lusta és szemtelen, hogy munka nélkül más javaira

és munkájára bízna magát, és henyélés mellett akarna mások javain élőködni. De ahol nincsenek keresztények, a világi felsőbbségnek kell arról gondoskodni, hogy az érintett fizesse meg, amit kölcsönvett. Ha a hatóság ezt elmulasztja, és nem kényszeríti rá, akkor a kereszténynek el kell tűrni az ilyen rablást, ahogy Pál mondja: „Miért nem szenveditek el inkább a sérelmet?” (1Kor 6,7) Az istentelen azonban figyelmeztessük, követeljük tőle, és készítsük cselekvésre, ahogy akarjuk. Neki ez nem fekszik a szívéen, mert istentelen, és Krisztus tanítására nem ügyel.

Van egy másik kis vigaszod is. Nem vagy köteles kölcsönözni, csak annyit, amennyi felesleged van, mely a saját szükségleted biztosításával nélkülözhető, ahogy Krisztus mondja az alamizsnáról: „Azt adjátok oda alamizsnául, ami belül van, és minden tiszta lesz nektek” (Lk 11,41). Ha olyan sokat akarnak kölcsönkérni tőled, hogy tönkre-mehetsz, ha nem adnák vissza neked, s te magad hiányt látnál, úgy nem vagy köteles kölcsönadni. Mert leginkább és elsősorban az a kötelességed, hogy feleségednek, gyermekednek és szolgálóidnak előteremtsd, ami szükséges, és nem szabad megvonni tőlük azt, amivel nekik tartozol. Ezért az a legjobb szabály, ha túl sokat akarnak tőled kölcsönkérni, akkor inkább adj valamennyit ajándékba, vagy kölcsön annyit, amiről azt gondold, hogy adhatod, és meg mered kockáztatni, hogy esetleg elveszítetted. Hiszen Keresztelő János sem azt mondta, akinek egy ruhája van, adja oda azt, hanem „Aki- nek két ruhája van,

adjon annak, akinek nincs, és akinek van enivalója, hasonlóan cselekedjék” (Lk 3,11).

A készpénz vagy áru ellenében történő vétel és az eladás a negyedik mód. Aki ezt kívánja gyakorolni, az belenyugodott abba, hogy semmi eljövendőben nem tud bízni, csak Istenre hagyatkozni; és hogy emberekkel üzletel, akik minden bizonnyal hibázni vagy hazudni fognak. Ezért a következő a tanácsom: aki elad, ne hitelezzen semmit, ne hagyatkozzon kezesre, hanem fizettesse meg készpénzzel. Ha hitelezni akar, akkor tegye ezt keresztényekkel, egyébként számolnia kell azzal, hogy elveszíti. Ne hitelezzen bővebben, mint amit adni akarna, és amennyit a saját szükségele elbír, illetve amit hajlandó elveszni hagyni, ha a világi kormányzat és rend nem segíti a visszaszerzésében! Óvakodjon a másokért való kezeségvállalástól, sokkal inkább adja oda, amit tud! Ilyen lenne a keresztény kereskedő, akit Isten nem hagyna el, mivel ily nagyon bízik benne, és a megbízhatatlan felebarátjával vidáman bánik és kereskedik.

Ha nem lenne kezeségvállalás a világban, és az evangélium szerinti kölcsönzés szokásba jönne, s a kereskedés csak készpénzért vagy áru ellenében történne, úgy a legnagyobb és legkártekonnyabb veszélyek, hibák és hiányosságok a kereskedésnél szépen megszűnnének. Könnyű lenne a kereskedőkkel bántani, és az egyéb bűnös hiányosságok ellen is könnyebb lenne védekezni. Mert ha ilyen, kezeségvállalás és biztosíték ellenében történő kölcsönzés nem létezne, akkor sokan meg-

húzódna, és szerény megélhetéssel elégednének meg, akik különben a kölcsönadásban és a kezességvállalásban bizakodva éjjel-nappal többre vágyakoznak. Ezért akar mindenki kereskedő és gazdag lenni. Ebből aztán számtalan körmönfont, gonosz fogás és csel következik, amit a kereskedők manapság csak ártalmatlan tréfának tartanak. Ezért én már kételkedem abban is, hogy az egész megjavítására kell-e törekedni, hiszen ez a hivatás annyira megterhelte magát romlottsággal és csalással, hogy tartósan nem maradhat fenn, hanem várhatóan összeroskad.

Ezzel akartam mindenkinek rövid figyelmeztetést és tanítást adni a kereskedők nagyban űzött, visszataszító és elterjedt cselekedeteiről. Mert ha helyben akarnánk hagyni, hogy mindenki olyan drágán adja az áruját, ahogy csak szeretné, és a kölcsönadás, a kölcsönfelvétel és a kezesség helyessé válna, sőt tanítanánk és tanácsolnánk, hogyan kellene ezzel keresztény módra élni, és a jó és nyugodt lelkiismeretet megőrizni; ez éppen olyan lenne, mintha azt akarnánk tanácsolni és tanítani, hogy a jogtalanság jogos, és a gonosz jó, illetve egyidejűleg lehet az Írás szerint és ellen is élni és cselekedni. Mert ez a három hiba, hogy a saját áruját mindenki olyan drágán adja, ahogy akarja, valamint a kölcsönzés és a kezességvállalás az a három forrás, amelyből minden gonoszság, jogtalanság, csel és alattomoság oly bőven buzog. Ezért ha az áradást úgy kívánjuk megszüntetni, hogy a forrást nem tömjük be, úgy a munka és fáradság veszendőbe megy.

Ezért szeretnék néhány csalárdságot és gonosz tettet elbeszélni, ahogy magam is láttam, és amelyeket jámbor emberek jóindulattal panaszoltak nekem. Ezeken lehet megfigyelni és tapasztalni, hogyan érvényesíthetők és alkalmazhatók a leírt elvek és kijelentéseim, ha a lelkiismeret tanácsra és segítségre szorul az üzletkötés során. E példák

segítségével lehet az egyéb, itt fel nem sorolt gonosz tetteket is felismerni és megítélni. Hogyan is lehetne ezeket mind felsorolni? A haszonleső természet a fent felsorolt három forráson keresztül a fősvénységnek és minden gonosz tettek ajtót és ablakot nyit, teret enged, szabadságot és hatalmat ad, hogy minden ravaszságát és csalárdságát szabadon űzze, sőt naponta egyre többet találjon ki, hogy minden a fősvénységtől büzölögiön, hogy fuldokoljon és elmerüljön benne, mint nagy vízözönben.

Elsőként egyesek nem csinálnak lelkiismereti kérdést abból, hogy az árujukat hitelbe adják, és így drágábban értékesítik, mint amennyit készpénzben ér. Sőt egyesek egyáltalán nem akarnak árut készpénzért eladni, hanem csak halasztott fizetésre, s mindezt csak azért, hogy többet nyerjenek rajta. Itt látod, hogy ez a tett fukarságból eredő merő gonoszsága révén durván vét Isten ígéje, a józan ész és minden méltányosság, valamint a felebarát ellen. Nem nézi kárát, kirabolja, és eltulajdonítja az övét, s nem a tisztességes megélhetést, hanem csak fősvénységét és nyereségét keresi. Mert isteni jog szerint tilos kölcsönbe és hitelbe drágábban adni, mint készpénzért (3Móz 25,35).

Hasonlóképpen az is megtörtént, hogy egyesek javaikat drágábban adják, mint amennyit a szabad piacon ér, vagy amennyiért szokásosan árusítják. Méghozzá csak amiatt emelik az árat, mert tudják, hogy a kérdéses termékből már nincs több a vidéken, vagy a közeljövőben hiány támad belőle, bár szükség lenne rá. Ez a fősvénység gonosz szeme, mely csak a felebarát szükségét nézi, nem azért, hogy segítsen rajta, hanem hogy magát előnyösebb helyzetbe hozza, és felebarátja kárán gazdagodjon. Ezek mindnyájan közönséges tolvajok, rablók és uzsorások.

Hasonlóképpen egyesek egy terméket vagy árut valamely tartományban vagy városban teljesen felvásárolnak, hogy az-

zal kizárólagosan rendelkezzenek. Majd az áru árát meghatározhatják, emelhetik és felszólthatják, olyan magasra, ahogy csak tudják vagy akarják. Már fent is említettük, hogy hamis és keresztényietlen az a szabály, hogy mindenki olyan drágán adja

árúját, ahogy akarja vagy tudja. Még megvetendőbb, ha valaki egyedül emiatt vásárol fel egy terméket, amelyet a császári és világi törvények is monopólium néven tiltanak mint öncélú vásárlást. Ezek a tartományokban és városokban semmilyen körülmények között nem tűrhetők el, s a fejedelmeknek és uralkodóknak az illetet tiltani és büntetni kell, ha hivatalukat be akarják tölteni. Mert ezek a kereskedők úgy tesznek, mintha Isten teremtményei és adományai csak értük lennének, és mintha lehetséges volna nekik ezeket másoktól elvenni, és saját szándékuk szerint megszabni az árát.

Vajon elő akarja-e hozni valaki József példáját, ahogy ez a szent ember az ország minden gabonáját begyűjtötte, majd a drágaság idején Egyiptom királyának minden pénzt, jószágot, földet és embert felvásárolt (1Móz 41,48; 47,14). Ez is monopóliumnak és önzésnek néz ki. A válasz erre az, hogy Józsefnek ez a cselekedete és felvásárlása nem monopólium, hanem tisztességes, az ország szokásai szerinti nyilvános vásárlás volt. Hiszen senkit sem akadályozott meg, hogy a jó időkben bevásároljon. Ez volt az ő Istentől kapott bölcsessége, hogy a király gabonáját a hét évig tartó jó termés idején begyűjtötte, miközben a többiek csak keveset vagy semmit sem tartalékoltak. Az Írás nem azt mondja, hogy a gabonát felvásárolta, hanem hogy a király városaiban gyűjtötte be. Ha a többiek ezt nem tették, a saját káruk legyen, miként az átlagember aggály

nélkül szokott fogyasztani, vagy esetenként semmi felhalmozni valója nincs.

Ahogy majd látjuk még, ahol a fejedelmek és városok a lakosság javára nem gyűjtenek készletet, ott csak kevés vagy semennyi tartalék nem marad a közembernél, aki egyik évről a másikra él az éves jövedelméből. És ráadásul az ilyen felhalmozás nem önös érdek vagy monopólium, hanem egy igazán helyes, keresztényi elővigyázatosság a közösség és mások javára. Ez nem úgy történik, hogy a fentebb említett kereskedőkhöz hasonlóan mindent magukhoz ragadnak a hatóságok, hanem abból gyűjtik össze a kincset, ami a szabad piacon és az éves jövedelmekből mindenki számára megvásárolhatóan rendelkezésére áll, amiből mások nem akarnak vagy nem szeretnének gyűjteni, hanem csak a mindennapi szükségletüket fedezik. Arról sem tudósít az Írás, hogy József a gabonát azért gyűjtötte be, hogy a tetszése szerinti áron adja el. Mert a Szentírás világosan kijelenti, hogy nem fősvénység miatt cselekedte ezt, hanem hogy az ország és az emberek el ne pusztuljanak (1Móz 41,36). Az önző kereskedés ezzel ellentétben tetszés szerinti árat határoz meg, csak a saját hasznát keresi, ügyet sem vetve rá, hogy ezáltal az ország és az emberek pusztulását okozza.

De az, hogy József ezen felül minden pénzt és állatot, sőt minden földet és embert királyi tulajdonba gyűjtött, egyáltalán nem tűnik keresztényi tettnek, mivel a szük-

ségben szenvedőknek ingyen kellett volna adnia, ahogy az evangélium és a keresztényi szeretet tanítja. De mégis igaza volt és helyesen cselekedett, mivel József a király helyett a világi kormányzást végezte. Gyakran tanítottam már, hogy a világot sem nem kell, sem nem lehet az evangélium és a keresztényi szeretet szerint kormányozni, hanem szigorú törvényekkel, pallossal és erőszakkal, mert a világ gonosz, és nem fogadja el sem az evangéliumot, sem a szeretetet, hanem gonoszsága szerint cselekszik és él, ha nem kényszerítik erőszakkal. Különben ha csak a szeretet válna gyakorlattá, akkor mindenki enni, inni és mások javából dőzsölni akarna, és senki nem dolgozna. Sőt mindenki el akarná venni a másét, és olyan állapotok keletkeznének, hogy senki sem tudna másokért élni.

Ezért cselekedett helyesen József, mert Istennek úgy tetszett, hogy egy jogos, méltányos üzlettel, amely a kor szokásának megfelelt, mindent felvásároljon, és a világi jognak megfelelően meghagyja a népet az elnyomásban, megengedve, hogy az saját magát, valamint minden tulajdonát is értékesítse. Mert ezekben az országokban mindig erős kormányzás volt, s más árukhöz

hasonlóan szokás volt embereket is eladni. Eközben kétségtelenül keresztény, jámbor emberhez méltón egy szegényt sem hagyott éhen veszni. Hanem az Írás tanúsága szerint, miután a király világi kormányzási hatáskörét megkapta, a gabonát az emberek és ország javára és hasznára gyűjtötte be, adta el és osztotta szét (1Móz 47,23). Ezért a hűséges József példája a hűtlen, önző kereskedők tettétől oly messze van, mint az ég a földtől. Ennyit kitérőképpen, most pedig térjünk vissza a kereskedők tetteihez!

Továbbá, ha némelyek monopóliumaikat és saját haszonra történő vásárlásaikat másképpen nem tudják kivitelezni, mivel mások is vannak ott, akik azonos áruval és javakkal rendelkeznek, akkor a következőképp cselekszenek: az árucikküket olyan olcsón adják, amennyire mások ezt nem tudják megtenni, és így arra kényszerítik őket, hogy vagy egyáltalán ne bocsássák áruba a terméküket, vagy magukat tönkretéve ugyanolyan olcsón adják, mint ők. Így ugyancsak monopólium keletkezik. Az ilyenek nem érdeklik meg, hogy embereknek nevezzék őket, és emberek között lakozzanak, arra sem érdemesek, hogy tanítsuk és figyelmeztessük őket. Az irigység és önzés itt olyan szégyentelen durvasággal mutatkozik meg: saját kára árán okoz másoknak kárt, hogy egyedül maradjon a piacon. A világi felsőbbtség helyesen tenné, ha ezektől mindent elvenne, amivel rendelkeznek, s elűzné őket a tartományból. Ilyen tetteket nem is lenne szükséges elmesélni, azért vettem mégis közbe, hogy lássuk, milyen nagy gazemberség van a kereskedelemben, hogy mindenki előtt napvilágra kerüljön, hogyan is működik a világ, és ettől a veszélyes csoporttól óvakodhasson.

Ezen felül az is szép kis üzlet, ha valaki azt az árut ígéri eladni, amely-

lyel ő maga nem is rendelkezik. Azaz tegyük fel, egy idegen kereskedő érkezik hozzám, és kérdi, árulom-e ezt vagy azt a terméket. Igennel válaszolok, annak ellenére, hogy nincs készletem, és mégis eladom neki az árut tíz, vagy tizenegy aranyforintért, ami egyébként kilenc vagy annál is kevesebb aranyforintért kapható, s biztosítom, hogy két-három nap múlva az árut leszállítom. Közben elmegyek, és megvásárlom a terméket, mivel korábban jól tudtam, hogy olcsóbban tudok hozzájutni, mint ahogy eladom. Majd átadom neki, amit kifizet nekem. Így a másik pénzével minden kockázat, fáradság és munka nélkül kereskedve tehetős leszek. Ez azt jelenti, hogy mások pénzén és javaiból hízom anélkül, hogy kimozdulnék hazulról, és nem kell országon és tengereken át utaznom.

Ugyanilyen eljárás az, ha egy jómódú kereskedő nem akar többé javaival tengeren és szárazföldön kalandokat kiállni, hanem biztos üzletet kíván, akkor állandóan egy nagy kereskedővárosban tartózkodik. És ha tudomást szerez egy kereskedőről, akinek hitelezői szorongatása miatt pénzre van szüksége, hogy tartozását kifizethesse, de készpénze nincs, csak értékes áruja, keres egy embert, hogy az árut felvásárolja, s nyolc aranyforintot kínál érte a szegény kereskedőnek, pedig egyébként tízet is megérne. Ha amaz nem áll rá, keres egy másikat, aki hatot vagy hetet ajánl érte, hogy a szegény ember aggódva, hogy áruja esetleg értéktelenné válik, boldog lesz, ha nyolcat kap, azért hogy készpénzhez jusson, és ne kelljen a nagyobb bajt és szégyent elszenvednie. Az is előfordul, hogy az ilyen szükségben levő kereskedők önszántukból keresnek fel ilyen zsarnokokat, és az árut készpénzért felajánlják, hogy fizetni tudjanak. Ekkor ezek keményen viselkednek, míg az árut olcsón meg nem kapják, majd tetszés szerinti áron adják tovább. Ezeket a pénzembereket lehet hóhéroknak és fojto-

gatóknak nevezni, mégis nagyon ügyes embereknek tartják őket.

Továbbá az is öns érdekéből fakadó cselekedet, ha három vagy négy kereskedő rajta tartja a kezét néhány árun, mellyel mások nem rendelkeznek, vagy amit mások nem árulnak. Amennyiben észlelik, hogy az áru jó pénzt ér, és napról-napra értékesebbé válik – háború vagy más szerencsétlenség miatt –, megállapodást kötnek, és azt a látszatot keltik, hogy az árut mennyire keresik, és nincsenek sokan, akik azt árulják. Ha akadnak még néhányan, akiknek van az áruból, akkor megbízást adnak egy idegennak, akivel azt teljesen felvásároltatják. Ha az adott árut teljesen a markukban tartják, akkor szerződést kötnek egymással, ezen a módon: ezt az árut, mivel senki más nem rendelkezik vele, ezen az áron akarjuk árulni, s ha valamelyikünk olcsóbban adná, az ennyi vagy annyi büntetést fizet.

Ezt a fondorlatot művelik, tudomásom szerint, az angol kereskedők a legdurvábban és leginkább, ha angol vagy londoni szövetet árulnak. Mert azt beszélük, az ilyenfajta kereskedésre külön tanácsot tartanak fenn, egy városi tanácshoz hasonlót, s ennek a tanácsnak büntetés terhe alatt engedelmeskednie kell minden angolnak, aki angol vagy londoni szövetet kereskedik. Ez a tanács határozza meg, milyen drágán kell ezen anyagokat adniuk, mely napon és mely órában lehet ezeket árusítani, és mikor nem. A tanács előjárója a courtmaster, akit majdnem fejedelmeként tisztelnek. Lásd, mi mindenre képes a kapzsiság!

Továbbá be kell számolnom a következő gyakorlatról is. Eladok valakinek félèves fizetési határidővel borsot vagy hasonló árut, és tudom, hogy mikor kell neki azt kiárusítania, hogy készpénzre tegyen szert. Mivel ezt tudom, magam odamegyek, vagy máson keresztül intézem, és készpénzért újra megveszem tőle a borsot a következőképpen: amit félèves fizetési határidővel tizen-

két aranyforintért vásárolt meg tőlem, azt én nyolc aranyforintért veszem meg tőle; miközben a szokásos eladási ár tíz aranyforint. Tehát két aranyforinttal olcsóbban veszem, mint a szokásos piaci ár, s ő két aranyforinttal drágábban vásárolta meg tőlem, mint szokásos. Így az elején és a végén is nyerek, csak azért hogy fizetőképességem maradjon, és a hitelét megőrizze, különben bizonytalansággal megszégyenülne, és többé senki sem kölcsönözne neki.

Valaki olyan pénzügyi gyakorlatot folytat, vagy ilyet kell folytatnia, mint azoknak, akik többet vásárolnak hitelbe, mint amennyit ki tudnak fizetni (teszem azt, valaki csak 200 aranyforinttal rendelkezik, és 500 vagy 600 aranyforint értékű üzletbe kezd). Ha az adósságaim nem fizetnek, én sem tudok fizetni. Így a csalás egyre tovább és tovább terjed, és az egyik veszteség követi a másikat, minél több ilyen ügyletet folytatok, mire észreveszem, hogy közeledem a bitófához; el kell menekülnöm, vagy börtönbe kerülök. Erről nagyokat hallgatok, és hitelezőimnek szavamat adom, hogy rendben kifizetem őket. Közben elmegyek, és olyan sok árut veszek kölcsönbe, amennyit csak tudok, pénzzé teszem, vagy váltóra veszek fel pénzt, vagy a lehető legtöbb kölcsönt veszem fel. Amikor nekem a legalkalmasabb, vagy a hitelezőim nem hagynak békét, bezárom a házam, csődöt jelentek és elmenekülök. Elrejtőzöm egy kolostorba, ahol szabad vagyok, mint egy tolvaj vagy gyilkos a templom udvarában. A hitelezőim boldogok lesznek, hogy nem menekülök el az országból, az adósságom minden második vagy harmadik filléréjéig elengedik, hogy kötelezzem magam a maradékot két vagy három év alatt megfizetni, s ezt írásban is megerősítik. Ekkor visszatérek házámba, s olyan kereskedő vagyok, aki a csőddel és a meneküléssel két- vagy háromezer aranyforintot nyert, amit egyébként két- vagy háromévnnyi sérénykedéssel értem volna el.

Vagy ha ez nem használ, amikor látom, hogy szükséges továbbállni, elmegyek a császár udvarába vagy helytartójához. Itt száz- vagy kétszáz aranyforintért kaphatok egy quinquennialét, vagyis egy császári pecsétes iratot, amely két vagy három évre minden hitelezőmtől megszabadít, szabadon mozoghatok, mivel saját bevallásom szerint nagy kárt szenvedtem. A quinquennale azt a látszatot kelti, mintha ez Isten szerinti és jogos lenne. Ezek az igazi gazemberségek.

Még egy a kereskedelmi társaságoknál szokásos másik gaztett. Egy polgár hat évre elhelyez kétezer aranyforintot egy kereskedőnél, melyet a kereskedőnek forgatnia kell, nyerni vagy veszíteni rajta, és abból évente kétszáz aranyforint biztos kamatot kell fizetnie. Amit ezen felül nyer, az az övé, ha semmit sem nyer, a kamatokat akkor is meg kell fizetnie. A polgár a kereskedőnek ezzel nagy szolgálatot tesz, hiszen a kereskedő azt gondolja, a kétezerrel akár háromszázat is nyerhet. Másrészt a kereskedő tesz a polgárnak nagy szolgálatot, hiszen a pénzt különben parlagon kellene hagynia. Az uzoráról szóló sermőmben kellőképp elmagyaráztam, hogy ez a szokás mennyire helytelen, és igazi uzorát jelent.

Még egy példát el kell mondanom, hogyan vezet a helytelen kölcsönadás és kölcsönvétel szerencsétlenségre. Ha némelyek érzékelik, hogy a vásárló megbízhatatlan, és a határidőt nem tartja be, a következőképpen gondoskodnak a fizetésről. Megbízok egy idegen kereskedőt, menjen el, és vásárolja meg az áruját (legyen mondjuk száz aranyforint vagy hasonló értékű), és azt mondom neki, ha minden áruját megvásároltad, ígérj neki készpénzt, illetve mutass neki egy megnevezett adóst! Ha az áru már a tiéd, akkor kísérd el hozzám, mint adósodhoz, mintha nem tudnád, hogy tartozik nekem. Így én a pénzemnél vagyok, és neki nem fizetek semmit. Ezt nevezik pénzügyletnek, és így teszik teljesen tönkre a sze-

gény embert mindazokkal együtt, akiknek esetleg még tartozik. Ez így megy, ahol nem keresztény módon vesznek és adnak kölcsön.

Arra is rájöttek, hogy az árut vagy a terményt olyan helyen helyezik el, vagy ott tárolják, ahol terjedelme nő, mint például a borsot, a gyömbért és a safrányt nedves raktárban vagy pincében, hogy nehezebbek legyenek. Miként a gyapjú ruhákat, a selymeket, a nyest- és cobolyprémeket is sötét raktárakban vagy üzletekben árusítják, és a levegőtől elzárják, ahogyan ez a szokás elterjedt, hogy szinte minden áruhoz jellegzetes kigőzölgést lehet előállítani. Nincs is már olyan áru, aminél valami előnyt nem tudnak szerezni, akár a méréssel vagy számolással, mércével vagy a súllyal, akár olyan színre festik, amivel az áru nem is rendelkezik. Esetleg a legszebbet alulra és felülre, míg a legrosszabbat középre teszik. Ezeknek a csalásoknak vége-hossza nincs, s egyik kereskedő sem mer a másíknak hinni azontúl, amit lát vagy tapint.

A kereskedők nagyon panaszkodnak a nemesekre és a rablókra, hogy nagy veszélyek között kell kereskedniük, és mindeközben fogságba vetik, megadóztatják, kirabolják stb. őket. De ha ezeket jámborságuk miatt szenvednék el, akkor ezek a kereskedők természetesen szent emberek lennének, akik ilyeneket tűrnek el. Persze megtörténhet, hogy valakivel Istenért történik jogtalanság, hogy mások miatt kell lakolnia abban a társaságban, ahová tartozik, és megfizetnie másvalaki vétkéért. De mert a kereskedők oly nagy jogtalanságot és keresztényietlen tolvajlást és rablást követnek el az egész világon egymás közt, akkor nem kell azon csodálkozni, ha Isten gondoskodik arról, hogy az olyan nagy vagyont, melyet jogtalanság útján szereztek, ismét elveszítsék, vagy elrabolják tőlük, és ráadásul még a fejüket is beverjék, vagy fogságba vessék őket. Istennek érvényesítenie kell a

jogot, miként igaz bíróként magasztaltatja magát (Zsolt 11,7).

Nem akarom ezzel az útonállókat és a lesben álló tolvajokat felmenteni, vagy szabadságot adni nekik a rablásra. Ezeknek léte a fejedelmek bűne, akiknek kötelessége útjaik megtisztítása, mind a gonoszok, mind a jámborok számára. A fejedelmek dolga az is, hogy ezeket a jogtalan kereskedelmi ügyleteket a törvényes hatalommal büntessék, és nyújtsanak védelmet, hogy az alattvalóikat a kereskedők ne szipolyozhassák ki olyan szégyenteljesen. Mivel ők ezt nem teszik meg, így Isten a lovagot és a rablót használja, és általuk torolja meg a jogtalanságot a kereskedőkön. És ők bizonyosan az ő ődögei, ahogy Egyiptomot és az egész világot az ördöggel gyötri, vagy az ellenséggel dönti pusztulásba. Tehát az egyik gazfic-

kót a másikkal leckézteti meg, anélkül, hogy azt akarná értésünkre adni, hogy a lovagok kisebb rablók, mint a kereskedők, mivel ezek naponta megrabolják az egész világot, míg egy rablólovag évente csak egyet-kettőt foszt ki.

A kereskedelmi társaságokról igencsak sokat kell szólnom. De ez annyira feneketlen és mély dolog, telítve önzéssel és jogtalansággal, hogy semmi sincs benne, ami jó lelkiismerettel űzhető. Mert ki oly érzéketlen, ki nem látja, hogy a kereskedelmi társaságok nem mások, mint igazi, önző monopóliumok? Amelyeket a világi pogány törvények is tiltanak mint a világ számára nyilvánvalóan károsakat, az isteni törvényről és a keresztény jogról nem is beszélve. Hiszen minden árut a markukban tartanak, és kényükre-kedvükre tesznek ezekkel, szégyen nélkül űzik a fenti dolgokat: az árakat kedvük szerint emelik vagy csökkentik, és minden kiskereskedőt elnyomnak és romlásba döntenek, ahogy a csuka a kis halakat a vízben, mintha urak lennének az Isten teremtményei felett, és mintha mentek volnának a hit és szeretet minden törvényétől.

Ebből következik, hogy a fűszereket mindenhol olyan drágán kell megvásárolni, ahogy ők akarják. Ciklikusan járnak el, az idén emelik a gyömbér árát, jövőre a sáfrányét vagy fordítva, hogy ne veszítsék el a vámon, amit megnyernek a réven, és ne szenvedjenek veszteséget, kárt és kockázatot. Hovatovább, ha megromlik vagy hiány

van gyömbérben, a sáfrányon behozzák, és fordítva, hogy a biztos nyereségük megmaradjon. Ez azonban nemcsak az árucikkek, hanem a mulandó dolgok fajtájával és természetével is ellentétes, amelyeket Isten veszélynek és bizonytalanságnak akar alávetni. Ők azonban kitalálták, és rájöttek, hogy egy kockázatos, bizony-

talán és romlandó áruval biztos, meghatározott és állandó nyereséget érjenek el. De ezenfelül mégis az egész világot ki kell szipolyozniuk, és minden pénzt lenyelniük.

Hogyan is történhetne az Isten szerinti és jogos módon, hogy egy ember oly rövid idő alatt olyan gazdaggá legyen, hogy királyokat és a császárt pénzen képes legyen megvásárolni? Mert ők megvalósították, hogy az egész világ kockázattal és veszteséggel kereskedik, ma nyereségesen egy év múlva veszteségesen, de ők mindig és örökösén nyereséget érnek el, és a veszteségeiket növekvő nyereséggel tudják kiegyenlíteni. Nem csoda, hogy hamarosan az egész világ javait magukhoz ragadják. Hiszen egy állandó és biztos fillér tényleg jobb, mint egy időszakos, bizonytalan aranyforint. Mert ezek a kereskedelmi társaságok csupa állandó, biztos aranyforinttal kereskednek szemben a mi időszakos, bizonytalan fillérjeinkkel. És kellene még csodálkozni azon, hogy ők királyokká, míg mi koldussá válunk?

A királyoknak és fejedelmeknek látni kellene ezt, és szigorú törvényekkel megakadályozni. De úgy hallom, hogy kedvüket lelik és részt vesznek bennük, miként Ézsaiás szavai is szólnak: „Vezéridek megátalkodottak, tolvajok barátai” (Ézs 1,23). Mert ők felakasztatják a tolvajokat, akik egy vagy fél aranyforintot loptak, de üzletelnek azokkal, akik az egész világot kifosztják, mindenki másnál inkább lopnak. Bizony hogy a közmondás igaz maradjon: A nagy tolvaj-

jok akasztják a kis tolvajokat. Miként Cato, a római szenátor mondta: „A hétköznapi tolvajok börtönben és kalodában vannak, de a nyilvános tolvajok aranyban és selyemben járnak.” De mit fog végül Isten szólni ehhez? Azt teszi majd, amit Ezékiel által mond. A fejedelmeket és a kereskedőket, az egyik tolvajt a másikkal, mint ólmot az ércsel, összeolvasztja. Éppen úgy, mint ha egy város leég, sem a fejedelem, sem kereskedők nem lesznek többé. Attól tartok, ez már a kapuban áll (Ez 22, 20). Mi nem gondolunk arra, hogy megjavuljunk, bármily nagyok legyenek is a bűnök és a jogtalanság, így Isten nem hagyhatja a jogtalanságot büntetlenül.

Ezért senki se kérdezze, hogyan lehet jó lelkiismerettel tagja kereskedelmi társaságoknak. Nincs más tanács, hagyj el azt, mivel nem fog más származni abból. Ha a társaságok fenn maradnak, a jognak és jogszerűségnek el kell tűnni. Ha a jog és tisztesség maradna fenn, a társaságok mennek tönkre. Mert szűk lesz az ágy – mondja Ézsaiás –, egyiknek ki kell esnie, és a takaró túl keskeny, nem takarhatja be mindkettőt (Ézs 28, 20).¹

Nos, jól tudom, hogy írásom nem tetszik majd, talán az egész pusztába kiáltott szó lesz, és olyanok maradnak, amilyenek. De nekem mentségem van, megtettem a magamét, azért, hogy lássák, ha Isten ostorával fog jönni, mily jogosan érdemeljük azt. Ha csak egy lelket is tanítottam ezzel, és a szakadéktól megmentettem, nem fáradoztam hiába. Bizony reménykedem, hogy annyira elhatalmasodtak és elviselhetetlenné váltak ezek az állapotok, miként feljebb mond-

tam, hogy tovább nem tudják önmagukat fenntartani, és végül fel kell hagynunk ezekkel. Összefoglalva, mindenki magára tekintsen! Azért hogy nekem a kedvembe járjon vagy szolgáljon, senkinek nem szabad ezekkel felhagynia, éppúgy senkinek sem kell ellenemre és bánatomra gyakorolnia és megőriznie. Rólad van szó, nem rólam. Az Isten világosítson meg és erősítsen bennünket, hogy jó akaratát teljesítsük! Ámen.

(Fordította: Zsugyel János)

Walther von der Vogelweide
Az olcsóság megszegyenítő
Wolveile unwardet manigen lip

Az olcsóság megszegyenítő
 sok nemes férfi sok tiszta szelíd nő
 ne legyetek kaphatók kevésért
 megbecsülést önértetet sért

ha odaadod magadat ingyen
 ha meg jóságod hálátlanságba ütközik
 hírnevedet rontják akik ezt élvezik
 és remény tőlük jótetre nincsen

Ha nem okozna nekem súlyos szívfájdalmat az az Emberfia, aki meghalt értem, akkor a világ úgysem adhatna úgysem elég pénzt azért, hogy könyvet írjak, vagy hogy lefordítsak ezt meg azt a Bibliából. Nekem az nem kell, hogy a világ megfizesse a munkámat, ahhoz ő szegény és csekély. Uramtól, a szász fejedelemtől még soha egy pfenniget nem kértem azért, amiért itt dolgozom.

(Martin Luther: Asztali beszélgetések, 1532. augusztus 22–30., *LM 8.*, 244)

---

¹ Ez a Luther-féle bibliafordításban így hangzik: Denn das Bett ist zu kurz, um sich auszustrecken, und die Decke zu schmal, um sich drein zu schmiegen. Míg ebben a szövegben így áll: Das bette ist zu enge, spricht Esaias, eins mus eraus fallen, Und die decke ist zu schmal, kan beide nicht zu decken.

Csepregi Zoltán

Tulajdon, kamatszedés és uzsora Johannes Eck, Martin Luther és Melius Juhász Péter műveiben*

1

Johannes Eck (Mayr) ingolstadti teológia-professzort (1486–1543) ellenfelei már a reformáció előtti években előszeretettel emlegették a Fuggerek házi disznajaként, ezen epitheton népszerűsítésében későbbi elkeseredett ellenfele, Martin Luther is elévülhetetlen érdemeket szerzett. Eck így nemcsak a protestáns történetírásban, hanem a pozitivistáknál is meglehetősen rossz sajtót kapott, ezért szeretnék mindjárt előadásom kezdetén néhány körülményt tisztázni.

Semmi kétség, hogy Ecket egész pályáján messzemenően motiválta a becsvágy és az érvényesülés vágya, az is egyértelmű, hogy bizonyos időszakokban személyes érdekei egybeestek a Fugger-bankház üzleti érdekeivel, s ez az érdekközösség ilyenkor anyagi támogatás formájában is jelentkezett nála, forrásokkal viszont nem támasztható alá az a beállítás, hogy Eck Jacob Fugger (†1525) felkérésére, különösen tőle felbérelve vetette volna magát a kamatszedés-

ről folytatott németországi vitába. A nagy bankár biográfusa és monográfusa, Götz von Pölnitz az augsburgi Fugger-levéltárból számos adattal dokumentálja ugyan, hogy Jacob időt és pénzt nem kímélve igyekezett elérni valamelyik egyetem neki kedvező állásfoglalását a kamatszedés kánonjogi tiltásával kapcsolatban, ezek a törekvések viszont nem érintették közvetlenül Eck fellépését.¹

Le kell szögezmem végül, hogy a hitelügyletek kérdése mind Jacob Fugger, mind többi vitapartnere számára egyszerre volt gazdasági és lelkiismereti kérdés. Felfogásuk szerint nem egyszerűen a befektetések biztonsága vagy a távolsági kereskedelem finanszírozhatósága forgott kockán, hanem a lelkek üdvössége is, a problémát ezért sokszor a gyónás és gyóntatás módszertana felől közelítették meg.² Jacob Fugger vallássossága sokrétűen dokumentált, az általa létrehozott szociális intézményrendszer, az augsburgi Fuggerei ennek ma is látható lenyomata.

A vita aktualitását egyrészt az adta, hogy az V. lateráni zsinat (1512–1517) újból napirendre tűzte a kamattilalom kérdését, másrészt az, hogy az Alpoktól északra ekkor kezdtek széles körben elterjedni az 5 százalékos kamatláb alapú kereskedelmi ügyletek. Itáliában az élet és a tomista filozófia már évszázadokkal korábban feloldotta a hitelezési gyakorlat és a kánonjogi tilalom közötti ellentétet, az ott kidolgozott megoldásokat viszont a németek nem tudták a maguk számára elfogadni. Ennek valószínűleg az volt az oka, hogy ők már egy sokkal modernebb ún. lelkigondozói teológ-

* Elhangzott a *Bank és hitelezés a reneszánsz korában* című konferencián Budapesten 2011. szeptember 30-án. Megjelent: *Obeliscus Vol. 1* (2014) No 1, 57–64; <http://obeliscus.hu/sites/default/files/02-3-Csepregi-WEB.pdf#overlay-context=hu/content/obeliscus-vol1-01>

¹ Pölnitz, Götz von: *Jakob Fugger, 1: Kaiser, Kirche und Kapital in der oberdeutschen Renaissance*. Tübingen, 1949. 316–318; Oberman, Heiko Augustinus: *Werden und Wertung der Reformation. Vom Wegestreit zum Glaubenskampf* (Spätscholastik und Reformation, 2). Tübingen, 1977. 426–430.

² Oberman 164–165, 174–176.

gia keretei között gondolkodtak, melyben hangsúlyt kapott mind az egyéni, mind a közösségi lelkiismeret tisztasága: az embertársak megbotrántoztatása mindenképp kerülendő volt.

Az újdonsült professzor Eck (katedráját mindössze 24 évesen nyerte el) a legjobb előfeltételekkel kísérte meg a vitás kérdés végleges megoldását. Tübingeni tanárai (főleg Konrad Summenhart) már sok részletkérdést tisztáztak,³ sőt az Eck-féle javaslatnak már minden eleme készen állt náluk, csak meggyőző, logikus rendszerbe kellett illeszteni ezeket az építőköveket. Ettől a feladattól maga Summenhart nem mellékesen éppen morális megfontolásból riadt vissza, előre látta ugyanis ennek a lépésnek földrengésszerű következményeit.

Eck megoldása az ún. *contractus triinus*, a hármas szerződés.⁴ Bár a jezsuiták elkese-redetten vitatják majd, hosszú távon ez a felfogás határozza meg a kamatkérdés kánonjogi kezelését. A hitelszerződésben Eck szerint előbb létrejön egy gazdasági társulás (*societas*) a hitelező és a hitelfelvevő között. Másodszor a hitelező eladja a maga bizonytalan nyereségét az adósnak egy fix összegért (*venditio lucri incerti*). Harmadszor pedig a hitelező biztosítja a tőkét az adósnál szintén fix biztosítási díjért (*assecuratio capitalis*). A három szerződés egy időben jön létre, de a kötelezvénynek mindezeket az alkotóelemeket egyenként, expressis verbis tartalmaznia kell. Külön-külön mindegyik műveletet ismeri már a római jog, és megengedi a kánonjog is. Ha példaként 40 százalékos közös nyereséget képzelünk el, ami a korabeli haszonkulcsok között nem szá-

Jakob Fugger.

mít magasnak, akkor a szerződő felek részesedése 20-20 százalék. A hitelező eladja a maga bizonytalan 20 százalékos részesedését a hitelfelvevőnek 10 százalék biztos haszonért, ebből ténylegesen felvesz 5 százalékot, a maradékon a tőkét biztosítja az előre látható vagy nem látható kockázatokkal szemben. A hitelező haszna így a valószínű, viszont kockázattal terhelt 20 százalékos nyereség helyett csak 5 százalékot tesz ki, ám már kamat- és tőkebiztosítással védve.

Eck megközelítésére is jellemző a gyakorlati teológiai, a lelkigondozói perspektíva, ezért a *contractus triinus* kizárólag a további feltételek megléte esetén megengedett, és nem ütközik tilalomba:

– csak a kereskedelemben és termelő beruházásokban alkalmazható, a fogyasztói hitelek továbbra is uszorának minősülnek;

– elengedhetetlen a szerződő felek önkéntessége, jó szándéka (*bona intentio*) és a kölcsönös előny (*iustitia commutativa*).

³ Summenhart, Conrad: *Opus septipartitum de contractibus pro foro conscientiae*. Hagenau, 1497. GW M44534 [töredék]; Hagenau, 1500. GW M44538 [több online-kiadás]; Oberman 171–174.

⁴ Wurm, Johann Peter: *Johannes Eck und der oberdeutsche Zinsstreit*. Münster 1997 (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, 137), 94–109.

Az itt leírt, fix-kamatozású ügylet Eck szerint kizárja a másik becsapásának, kiszípolozásának, a csalárd csődnek és a közvélemény megbotránkoztatásának a lehetőségét, ezért nemcsak gazdasági, hanem lelkigondozói szempontból is előnyös. Az uzsoraügyletek megítélésében korábban dívó gyakorlattal szemben a szerződő felek jó szándékát Eck viszont vélelemként (*praesumptio*) kezeli, amelyet az ellenkező bizonyításáig igaznak kell elfogadni, hatalmas morális terhet véve így le ezzel az érintettek válláról.

Javaslat mellett érvelve Eck több olyan részproblémát érint, amely igen fontos a kora újkori közgazdasági gondolkodás számára, így például Arisztotelésszel szemben hangsúlyozza a tőke produktivitását, de ugyancsak tőkeként, egyenértékű befektetésként értékeli a szakmai tudást. Pénz ese-

tében is megkülönbözteti a tulajdonjogtól a haszonélvezeti jogot (a római jog ezt még csak ingatlanoknál tette). Kifejt továbbá egy ár-érték elméletet, mely nem egyszerűen a kereslet-kínálat viszonyán alapul, és Aquinói Szent Tamással szemben vitatja végül a pénzeszközök immanens értékét,⁵ megteremtve ezzel az értékpapír fogalmát.

1514 októberére Eck disputációt hirdetett a kamatszédésről saját ingolstadti egyetemén, de egyházi felsőbbsege, az eichstädti püspök betiltotta a vitatkozást. A következő szűk év volt a vita csúcspontja, mely már nemcsak a fix kamatú hitelekről és ezek kánonjogi, gyóntatói kezeléséről szólt, hanem arról is, betilthatja-e az illetékes püspök egy teológiai doktornak és professor ordinariusnak a disputációját egy pápai privilégiumokkal bíró egyetemen. A kamatvita sok szempontból a három évvel későbbi búcsúcédula-vita közvetlen előzménye, főpróbája volt, lényegében ugyanazok a frakciók feszültek egymásnak, nem egyszerűen a skolasztikus–humanista vízváltó mentén, hanem inkább egy Augsburg–Nürnberg versengés figyelhető meg. A főleg kézműiparából élő Nürnberg valószínűleg könnyebben nélkülözte a kamatos pénzt, mint a kereskedelmi és bankközpont Augsburg. Számátalan párhuzamosság, személyi és tartalmi átfedés mellett szembeszökő különbség viszont az 1514–15-ös és az 1517–18-as események között, hogy a kamatvita szinte kizárólag kéziratban folyt és kéziratban maradt, a fontos szövegekből, de még a disputatételekből sem jutott el egy sem a nyomdaprésig.

A pathethyzetet az oldotta föl, hogy Eck 1515. július 12-re a bolognai egyetemen hirdetett disputációt.⁶ Ez természetesen presztízsveszteséget sem okozott számára, ugyanakkor a kamattéma Itáliában senkinek nem borzolta a kedélyét. Az ötlet valószínűleg Johannes Fabritól, Eck későbbi küzdőtársától, majdani bécsi püspöktől szár-

⁵ Oberman 165–166.

⁶ Wurm 172–198.

mazott, aki őelőtte négy nappal, július 8-án vitatkozott Bolognában, részben ugyanerről a témáról, bár Fabri a hitelügyletekben – legtöbb kortársával egyetértésben – fenntartandónak mondta a kockázatközösséget hitelező és hitelfelvevő között, akik így a közös vállalkozás esetleges veszteségein is arányosan osztoztak.

Bolognába Eck – nem meglepő módon – már a Fugger-ház költségén utazott. A vita kimeneteléről kétféle tudósításunk van. Eck győzelméről hitelesített okiratot mutatott be Ingolstadtban, és nyomtatott útinaplóban számolt be itáliai diadalmenetéről.⁷ De még ennél a kiadványnál is gyorsabban terjedt egy szemtanúnak, a nürnbergi Johannes Cochlaeusnak, szintén Eck jövendő elvbarátjának kézíratos híradása a disputáció kudarcáról (a Confutatiót, az Ágostai hitvallás cáfolatát 1530-ban mások mellett ők hárman jegyzik majd: Eck, Fabri és Cochlaeus⁸). Ebben az iratban Cochlaeus Ecknek minden egyes állítását ízekre szedi, vitatja a *contractus trinus* jogszerű voltát (hiszen a kockázatközösség szerinte minden *societas* elengedhetetlen kritériuma), ezt burkolt uzsorának tekinti, mely már a római jogban is tiltott monopóliumokhoz vezet, és melyet egyedül az emberi kapzsiság motivál. Cochlaeus maga is tervezett egy disputációt Eck ellen, erre azonban soha nem került sor. Ugyancsak sikertelen maradt Eck kísérlete,

hogy a kamat kérdését immár német nyelvterületen vitassa meg újra nagy nyilvánosság előtt. 1517. augusztusi disputációját engedélyezték ugyan Bécsben, de a tételek közül törölték a gazdasági témájúakat.⁹

2

Martin Luther (1483–1546) 1524-ben keletkezett írásában *Über Kaufhandlung und Wucher* ('A kalmárkodásról és az uzsoráról')¹⁰ foglalkozott a legrésztesebben a hitelezés kérdéseivel. Gondolatait a megelőző nagy vitához kapcsolja egyértelműen lelkigondozói alapállása. A skolasztikus-kanonista érvelés helyére azonban nála a biblikus megalapozás lép.¹¹

A kölcsönzés gyakorlatát ugyan üdvösnek tekinti Luther a keresztények között, hiszen a megszorultságban való segítségnyújtás hasznos dolog. De a mérték feletti kölcsönzést sem támogatja, csak annyit köteles a keresztény ember kölcsönözni felebarátjának, amivel nem veszélyezteti saját maga és családja megélhetését. A feleslegéből köteles könyörületességet gyakorolni, nem saját létfeltételeinek veszélyeztetésével. A kamatra való kölcsönzést viszont uzsorának tartja, ennek bűne alól az sem ad felmentést, hogy a korban a pénzkölcsönzés általánossá vált. A kamatszedés totális tilalmát csak akkor gondolná mérsékelhetőnek, ha a világi hatalom kivételes esetekben megengedné a korlátozott kamatszédést, például árvák, özvegyek megsegítésére, hiszen itt a cél nem az adós kiszípolozása lenne, hanem megélhetési alapjainak megteremtése.

A kereskedők fő bűnének az árképzés helytelen gyakorlatát tekinti, mely szerint áruikat olyan magas áron adják, ahogy csak tudják, ezzel mesterséges drágaságot idéznek elő. A helyes eljárásnak Luther azt tekinti, ha a kereskedők indokolt költségeiket és nyereségüket érvényesítik az árakban. Az árképzést tehát ne csak a feltétlen haszon-

⁷ VD 16. E 387.

⁸ Immenkötter, Herbert (Hg.): *Die Confutatio der Confessio Augustana vom 3. August 1530*. 2. verb. Aufl. Münster, 1981 (Corpus catholicorum, 33).

⁹ Eck, Johannes: *Disputatio [...] Viennae habita*. Augustae, 1517. VD 16. E 314.

¹⁰ Luther, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe*, 1–73. Weimar, 1883–2009 (WA). Bd. 1. 293–322. Megjelenése várható Zsugyel János magyar fordításában a *Luther válogatott művei* című sorozat 4. kötetében.

¹¹ Az egzakt közgazdasági terminológiát a következő tanulmányból vettem: Zsugyel János: Luther Márton közgazdasági nézetei. *Miskolci Keresztény Szemle* 3. évf. 2007/4: 54–60.

szerzés, hanem a vásárló érdeke is vezérelje! Természetesen a kereskedő sem szenvedhet kárt az ügyleten, valamennyi költségét fel kell számítani, valamint érvényesíteni kell saját megélhetési költségeit és a kockázat miatti felárat is, ezzel Luther eljut egy korai munka-érték elméletig. Messze megelőzi korát Luther azzal a gondolattal, melyet az állami árszabályozás (ármaximálás) ellen ír. A termelés és kereskedelem változatosága miatt a fejedelem ugyanis nincs abban a helyzetben, hogy minden árucikk jogos költségét, azaz méltányos árát meghatározhassa, ezért minden visszásság és árdrágító gyakorlat ellenére Luther a piac árszabályozó szerepében bízik.

Keresztény adásvételnek Luther a készpénzért történő értékesítést tekinti, a hitelalapú kereskedelem szemében már a bűn forrása. A hitelnyújtás ugyanis kezességvállalással jár, ez pedig az emberekben való bizás az Istenbe vetett feltétlen bizalom helyett.

Ostorozza a korabeli kereskedők haszonleső gyakorlatát. Kárhóztatja a mesterséges hiánykeltést (rémhírterjesztés, készletek felvásárlása) mint az árdrágítás eszközt. A monopóliumokat és a piacfelosztási gyakorlatot is kártékonynak mondja a londoni takácsok árkartelljének példáján bemutatva. A család csóddal pedig szerinte a tisztességesen megkereshető haszon sokszorosát lehetett megszerezni. Ezt a visszaélést is a hitelalapú kereskedelem éltette. Ezen kívül Luther a minőségrontás, mérési és számolási csalások számos formáját ismerteti.

¹² Mihály Bucsay–Zoltán Csepregi: *Confessio catholica von Eger und Debrecen, 1562*. In Andreas Mühlिंग–Peter Opitz (Hg.): *Reformierte Bekenntnisschriften*, Bd. II/2: 1562–1569. Neukirchen, 2009. 1–165 (Nr. 58).

¹³ Csepregi Zoltán: *A Debrecen-Egervölgyi Hitvallás (1562) új kiadásának tanulságai*. In Ács Pál–Szekely Júlia (szerk.): *Identitás és kultúra a török hódoltság korában*. Budapest, 2012. 169–181.

¹⁴ [Nr. 205] *De usura*: Bucsay–Csepregi 146; magyarul: Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. Budapest, 1881. 261.

3

A magyarországi reformáció kanonikus erejű, normatív szövegei közül az 1562-es egri hitvallás foglalkozik több cikkében is pénzügyi kérdésekkel.¹² A terjedelmes hitvallás szerzősége összetett, az oroszlánrészt valószínűleg Melius Juhász Péter debreceni református püspöknek tulajdoníthatjuk.¹³ Ha Eck és Luther álláspontjait a kamatvita két végpontjának, szélsőségének tekinthetjük, akkor Melius kettejük között áll, vagy inkább mindkettejük előtt, a késő-középkori kánonjog véleményét osztja.

Az átkos uzorától megkülönbözteti ugyanis Melius az üdvös kereskedelmi hitelezést, mégpedig a kockázatközösség alapján. Hitelező és hitelfelvevő arányosan osztottnak nyereségen és veszteségen. Lehet viszont a megközelítés bármennyire skolasztikus, a citált tekintély már kizárólag a Szentírás. Az említett arányos kockázatközösséget például arra a páli maximára hivatkozva követeli meg Melius, hogy „senki meg ne salja a testvérét!” (1Thessz 4,6) Ennél konkrétabb érv egyáltalán nem hangzik el.¹⁴ A fél évszázaddal korábbi kamatvita

skolasztikus citátumai, a középkori doktorokra való hivatkozások tehát teljesen eltűntek, de a vita hozadéaként megmaradt a tőke produktivitásának a gondolata, a pénz-tőke tulajdonjogának és haszonélvezeti jogának a megkülönböztetése, a szerződő felek kölcsönös előnyének a megkövetelése.

Meliusnál és az egri hitvallásnál nagyon nehéz eldönteni, mekkora része van gondolatainkban a középkori örökségnek, mekkora a svájci teológia hatásának, és miben fedezhetjük föl eredetiségüket, saját hangjukat. A hitelezés kérdésének esetében talán mégis állást tudunk foglalni. Johannes Eck humanista ellenfelei – és Luther is ebbe a táborba sorolódik – a felvett kamatot lopásnak tekintették, melyet a Tízparancsolat tilt, s melyet a hitelező köteles visszaszolgáltatni az adósnak ahhoz, hogy a gyónásban feloldozást nyerjen. A kamat tehát lopás, a hitelező nyilvánvaló tolvaj. Melius *A kamat (De interest)* című cikkelyében viszont egyetlen tanítást fejt ki: a határidőre vissza nem fizetett hitel a lopás, aki tartozását nem törleszti, az a tolvaj, hiszen hitelezője ebben érzékeny kárt vall.¹⁵ Talán nem nagyon merész feltételezés ebben a diametris fordulatban jellegzetesen dél-német vagy svájci hatást érzékelni.

*

A fentiekben több párhuzamosság is feltűnhetett Eck 1515-ös és Luther 1517-es dis-

putációjával (a híres 95 tétellel) kapcsolatban: a gyóntatói-lelkigondozói alapállás, az egyetemi autonómia konfliktusa a megyéspüspökkel, a humanista közönség élenk visszhangja stb. A kortársak még egy fontos kapcsolatról nem tudhattak a két esemény-sor között. A Fuggerek nemcsak gazdasági befektetések miatt voltak érdekeltek Eck sikerében, hanem kimutathatóan amiatt az összetett kölcsönügylet miatt is, mellyel 1514–15-ben Brandenburgi Albert megszerzte a mainzi érseki széket, s amely közvetlen kiváltója volt az 1517-es búcsúvitának. Egy jelentős különbségre szeretném azonban felhívni a figyelmet: az 1515-ös kamatvita összes irata – Eck traktátusai, a tétel-sorok, az erre adott humanista kritikák, a viták jegyzőkönyvei – a bolognai disputáció egyetlenegy plakátnyomatványától eltekintve¹⁶, ahogy említettem, mind kéziratban maradtak, a tudományos és irodalmi pengevillogtatás így megmaradt a legszűkebb szakmai körön belül. Ezzel szemben a búcsútézisek nem sokkal megfogalmazásuk után már elérték a nyomtatás közeget, hihetetlen gyorsan és széles körben elterjedtek, ezzel minden választ, reakciót, következményt is szükségszerűen ugyanerre az útra tereltek.

Sumonyi Zoltán Példázat a tallérokról

(Máté 25,14–30)

Volt egy gazda, készült messze, nagy útra.
Indulván, a szolgálóit behívta;

Egyikre öt tallért hagyott,

A második kettőt kapott,

A harmadik meg csak egyet:

„– Óvjatok, míg távol vagyok!”

¹⁵ [Nr. 206] De interest: Bucsay–Csepregi 146–147; magyarul: Kiss 262.

¹⁶ Conclusiones Bononiae disputande Anno Domini M.D.xv., Die xi. Iulij per venerabile Ioānem Eckium Theologum procancellarium Ingolstadtij &c. Canonicum Eistetten. paratum doceria quocunque intelligente, ad veritatem, quā ... diligenter querimus eruendam : Impertinentia Theologica ... Impertinentia philosophica. [H. n. 1515]. *Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken*. <http://data.onb.ac.at/rec/AC08105074>

Akinek volt öt tallérja, azonnal
Megforgatta, kereskedett haszonnal,
Így az öthöz ötöt nyert még,
Gazdagítva az erszényét, –
A másik is követte, hogy
Két tallérból hadd legyen négy!

De akire egyet bízott gazdája,
Úgy őrizte, hogy a földbe elásta. –
Nehogy híja legyen annak,
Amit számadásra kaptak!
„– Akkurátus a mi urunk,
Jobban örül a biztosnak!”

Időmúltán a ház ura hazatért,
Számadásra vonta három béresét.
Mond’ az egyik: „– Szaporítva
Ötből tízet adok vissza.”
Szólt a gazda: „– Hú cseléd vagy,
Mind a tízet költsd magadra!”

Azután a másik lépett előre:
„– Két tallérom volt; ím, négy lett belőle.”
„– Te is bölcs vagy, hívebb annál,
Mint amilyen addig voltál.
Jutalmad: hogy megtarthatod
Amit nyertél, – amit kaptál.”

A harmadik az *egy* tallért mutatta:
„– Elástam, hogy megőrizzem e napra.”
„– Hitvány szolga! Nem csak rest vagy,
Ellensége a *vagyonnak*,
Oktalan is! Ezt a tallért
A leghűbbnek odaadjad!”

Jól értsétek, hogy a példa miről szól:
Nem a pénzről, nem a földi javakról!
Igéimet forgassátok,
Mít örökül hagyok rátok:
Új lelkeket gyűjtsetek, hogy
Örüljön a ti Atyátok!

Szigliget, 2012. január 25.

Koczor Tamás

Lukács és az egyház pénzügyei

Közismert a Bibliának az a szemlélete, amely – miközben a szegénységet egyféle csapásként kezeli – a gazdagságot kísértés-ként fogadja. A Példabeszédek szép mondata akár jelmondata is lehet ennek: „Se szegénységet, se gazdagságot ne adj nekem! Adj annyi eledelt, amennyi szükséges, hogy jóllakva meg ne tagadjalak, és ne mondjam: Kicsoda az Úr? El se szegényedjek, hogy ne lopjak, és ne gyalázzam Istenem nevét!” (Péld 30,8)

Az Újszövetségben Pál elsősorban a megalégedettséget tartja célnak, illetve figyelmeztet, hogy „minden rossznak gyökere a pénz szerelme, amely után sóvárogva egyesek eltévelyedtek a hittől, és sok fájdalmat okoztak önmaguknak” (1Tim 6,10). A korinthusbeliekhez írt levélben említi, hogy a közös étkezésekkor érzéketlenség mutatkozik a különböző gazdasági rétegekből jelenlevők között (1Kor 11,21), de nem írja, hogy ezt a helyzetet feltétlenül meg kellene oldani. Pál általában is kész elfogadni a társadalmi adottságokat.

Jakab levele – amelyben a hétköznapi cselekedetek különös hangsúlyt kapnak – nagyon keményen szidja a gazdagokat (Jak 5,1–6). A gyülekezetben levő gazdagokat pedig azért illeti kemény szavakkal, mert a közösség nagyobb megbecsülésben részesíti őket, mint a szegényeket (Jak 2,1–10). Ez sok tekintetben igazolja azokat, amiket Lukácstól emelek ki a következőkben.

Az evangéliumokban elsősorban Lukács szociális érzékenysége erősíti fel az anyagi kérdésekkel való szembesülést. Nála a gazdag – pláne, ha a gazdagság irgalmatlanság-

gal párosul – távol van Istentől (Lk 16,19kk). Nála nem a lelki szegények a boldogok, mint Máténál, hanem a szegények (Lk 6,20), igaz, hogy csak egy távoli jutalomosztáskor. Az ő karácsonyi történetében a szegény – egyben kirekesztett és tisztátalan – pásztorok hallanak először a Megváltóról (Lk 2,10). Ez az elfogultság szépen nyomon követhető, de más aspektusait vehetjük észre akkor, amikor mindennek új hátteret teremt a kialakuló gyülekezet pénzkezelési aktualitása.

Lukács megírja a maga körültekintő, sok forrásból táplálkozó evangéliumát, amelyben megmutatkozik az orvos személyes elkötelezettsége. Nyilván sok nyomorúságot látott, és jól ismerte a szegények egészségügyi alárendeltségét, mert tudta, hogy az orvosokra olykor vagyont kell költeni (Lk 8,43). Számára a kereszténység kicsit leegyszerűsített mondanivalójává vált, hogy a gazdagok megszegyenülnek, a szegények élete pedig felemelkedik.

Eközben azonban gyülekezetek alakultak, amelyek egyik fontos, aktuális feladatává vált a pénzügyekben való helytállás. A különbséget az előző iratokkal szemben az jelentette, hogy kialakult valamiféle intézményes kerete a támogatásnak. Ennek az lehetett az oka, hogy egyre több adományt kapott a gyülekezet. A pünkösdi folyamat fontos részeként kialakult a vagyonszövetség, amelyről ezt olvassuk: „Mindazok pedig, akik hittek, együtt voltak, és mindenük közös volt. Vagyonukat és javaikat eladták, szétosztották mindenkinek: ahogyan éppen szükség volt rá” (ApCsel 2,44b–45).

Nem lehet tudni, hogy pontosan mekkora pénzek felett rendelkezett az ősegyház, de köztudott az a gyanú, hogy a kezdeti ke-

resztényüldözések egyik indítéka lehetett, hogy a római hatalmasságok vagyont sejtettek a gyülekezeteknél. Ennek lehetett alapja, hiszen A. Hamman szerint Cornelius pápa idején a római egyház ezerötszáz özvegyet és rászorulót táplált.¹ Az adományok pedig, mai mértékkel mérve, elképesztően nagyok voltak.

Érdekes megfigyelni, mennyire befolyásolta ez a helyzet Lukács jól ismert történeteit. Ebből emeljük most ki kettőt, elsősorban a velük kapcsolatban kialakult hagyományos magyarázatok újraértékelése kedvéért. Az egyik Lukács evangéliumából, a másik Az apostolok cselekedeteiből való.

A hamis sáfár

A hamis sáfárról szóló (Lk 16,1–12) Jézus azon példázatai közé tartozik, melyben egy negatív képet, folyamatot használ fel, hogy példát adjon a jó folyamatok megértéséhez. Ehhez hasonló, amikor a kovászt, amely jellemzően a tisztátalanság, a bűn jelképe, Jézus az Isten országához hasonlítja, de máshol is találunk ilyet. A hamis sáfárról szóló példázat azonban annyira szélsőséges e tekintetben, hogy sokan nem is értik, mit is mond Jézus.

¹ Adalbert Hamman: *Így éltek az első keresztények*. Budapest, Szent István Társulat, 1987. 148.

A történetben van egy sáfár, akit csaláson kapnak, és felmondanak neki. A felmondásig való időt azonban ő ügyesen kihasználja, hogy a maga eszközeivel – melyek természetesen szintén hamisak – biztosítsa a jövőjét. Az urának tartozó embereket berendeli, és nagyon komoly engedményeket tesz nekik. A példázatban elmosódik a történetnek és Jézus kommentárjának a határa. Nem lehet pontosan tudni, hogy ki is dicséri meg a sáfárt. Leginkább az a valószínű, hogy a sáfár veszteséget szenvedő ura komikusan megdicséri szolgáját, hogy milyen okos, majd Jézus hozzáteszi: „e világ fiai a maguk nemében okosabbak, mint a világosság fiai” (Lk 16,8). Így állítja példaként a sáfárt, aki tisztában van azzal, hogy az ideje behatárolt, és kihasználja minden eszközét arra, hogy a maga lehetőségeit kihasználja. Jézus indirekt mondanivalója, hogy az övéi nem élnek azokkal a lehetőségekkel, melyek számukra adóttak. Ilyenkor általában a „világosság fiainak” eszközeire gondolunk: a megbocsátásra, a hit cselekedeteire és ezekhez hasonlókra.

Lukács azonban hozzá tesz egy nagyon érdekes, általában kevésbé magyarázott szakaszt: „Én is mondom nektek: szereztek magatoknak barátokat a hamis mammonnal, hogy amikor elfogy, befogadjanak titeket az örök hajlékokba. Aki hű a kevesen, a sokon is hű az, és aki a kevesen hamis, a sokon is hamis az. Ha tehát a hamis mammonon nem voltatok hűségesek, ki bízza rátok az igazit?”

És ha a másén nem voltatok hűek, ki adja oda nektek azt, ami a tietek?” (Lk 16,9–12)

Ez lehet a példázat igazi kommentárja. Ebben az esetben azonban olyan, mint ha már nem fordított tartalmú mondanivalója lenne, hanem kimondottan a pénzről beszélne, azaz a sáfár mellé áll: ő gazdasági típusú döntéseket hozott a jövője érdekében, nektek is gazdasági típusú döntéseket kell hoznotok Isten országa ügyében. Talán nem is kell mondanunk, hogy ez már nem Jézus kommentárja, hiszen ő a körülötte kialakuló gazdasági folyamatoktól – ha egyáltalán voltak ilyenek – távol maradt. Viszont a téma nagyon érdekli Lukácsot, és minden bizonnyal elevenébe vágott az ősegyház pénzügyeinek.

Lehetséges, hogy Lukács számára a hamis sáfárról szóló példázat nem egy előrelátó, eszközeit kihasználó emberről szólt, hanem az őt körülvevő egyházzól, amelyben minden bizonnyal hétköznapi téma volt az, hogy a pénzzel hogyan bánjanak, a pénzügyek mennyire tartoznak az egyház dolgai közé. Lehetséges, hogy maguk is kissé megrettentek attól, micsoda pénzeszközök kerültek hirtelen a kezükbe. Könnyen lehet, hogy Lukács – a maga gazdagellenességében – a pénzzel való bánást nem tartotta a gyülekezet feladatának, és azt érezte, hogy ez a mérhetetlen gazdagság eltávolítja a keresztyéneket a fő mondanivalótól.

Ebben a relációban olvasva a példázat egészen máshogy hangzik. Elsősorban elvezíti fordított jellegét. Már nincs benne Jézus kissé humoros képalkotása, amelyben a rosszhoz hasonlítja a jót. Lukács kezében a példázat mondanivalója így alakul: egyház, tudod, hogy az időd véges, hiszen Krisztus visszajövetele egész közel van. Tudod, hogy számot kell adnod ar-

ról, hogy mit tettél ebben a világban. Te pedig mit teszel? Pénzeket osztogatsz embereknek abban a tudatban, hogy ez fogja elrendezni a jövődet.

Így a példázat végén megszólal, némileg összemosódó dicséret is kitisztul. „Az ura pedig megdicsérte a hamis sáfárt, hogy okosan cselekedett, mert e világ fiai a maguk nemében okosabbak, mint a világosság fiai. Én is mondom nektek: szereztetek magatoknak barátokat a hamis mammonnal” (Lk 16,9). Könnyen lehet, hogy az „ura” ebben az esetben Isten. És Jézus ehhez fűzi hozzá: „én is mondom nektek...”.

A kommentár mondatai így már szervesen kapcsolódnak az eddigiekhez: szereztetek a gyülekezet számára embereket pénzzel, támogatással, adományokkal! Amikor majd vége lesz ennek a világnak, legalább ezért befogadnak titeket, ha már az igazira képtelenek voltatok. Ebben viszont legyetek makulátlanok, mert – bár nem ez a dolgok – ez legalább legyen tiszta.

A példázat ilyen értelmezése Lukács egyházkritikáját mutatja. A szegénységet erényként hirdető orvos így jelzi, hogy a korai egyházban tapasztalható elcsúszás egyáltalán nincs ínyére. Másfelől kész arra, hogy a gyülekezet vagyonságát adottságként kezelje, tevékenységében tudja, de hangosan figyelmeztet, hogy ez nem az az igazi kincs, amely az övé.

Az apostolok cselekedeteiben egy történetet is elmond, amelyben ez a figyelmeztetés legalább annyira hangsúlyos.

Anániás és Szafira

Kicsit vicces lenne lefordítani mai gyülekezeti keretek közé ezt a történetet (ApCsel 5, 1–11). Van egy házaspár, a földjüket eladják kétmillióért, és amikor ebből a gyülekezetnek adakoznak 1,8 milliót, a lelkész megkérdezi, ennyiért adtátok el a földet? –

miután pedig azt hazudják: ennyiért, a lelkész elzavarja őket átkok kíséretében, hogy miért akarják Istent becsapni. Minden egyházköziség örömmel megírna egy bevételi bizonylatot az 1,8 millióról. Látszik hova süllyedtünk!

A történet nyilván arra akar rámutatni, hogy Isten előtt nem szabad hazudni, és az egész szívünkkel őt kell szolgálunk. A házaspár ellene mond annak, amit a második részben így olvasunk a Szentlélek átjárta gyülekezetről: „mindenük közös volt. Vagyonukat és javaikat eladták, szétosztották mindenkinek: ahogyan éppen szükség volt rá” (ApCsel 2,45).

Másfelől Lukács azt is kihangsúlyozza, hogy nem kellett volna hazudniuk, senki nem kérte volna számon rajtuk azt, hogy nem adták be az egész pénzt. Nem volt olyan szabály, amely elvárta volna a teljes összeget. Nyugodtan megtarthatták volna maguknak egy részét. Mi az oka, hogy mégis ezt az utat választják, hogy a hatalmas adomány ellenére, amelyet mindenki becsült volna, hazudnak, és így beszennyezik jó törekvésüket?

Az ok a történetet megelőző mondatokban található: „Nem volt közöttük egyetlen szűkölködő sem, mert akiknek földjük vagy házuk volt, eladták azokat, az eladott javak árát pedig elhozták, és letették az apostolok lába elé, azután szétosztották mindenkinek, ahogyan éppen szükség volt rá. József például, akinek az apostolok a Barnabás melléknevet adták, ami azt jelenti: Vigasztalás

fia, egy ciprusi származású lévita, mivel földje volt, eladta azt, elhozta a pénzt, és letette az apostolok lába elé” (ApCsel 4,34–37).

Hogy maradhatott fenn ennek az adakozásnak a története? Minden bizonnyal úgy, hogy a hatalmas adományt adó emberek neve közkeletűvé vált, megjegyezték, megdicsérték és kiemelték őket. Nem lehet tudni, hogy hány ilyen adomány volt, talán éppen az értéke miatt jegyezték meg annyira, hogy Lukácshoz is eljutott a híre.

Az áldásos ajándéknak azonban átka is van. A leghétköznapibb irigység tölti el ezt a házaspárt, Anániást és Szafirát. Lám, Barnabást megbecsülik, majd mi is szerzünk így nevet. Az utolsó pillanatban talán ők is elszörnyednek adományuk méretén, és visszavesznek belőle, de abban bíznak, hogy megbecsültségük így is ugyanakkora lesz. Tévednek. Péter csak a hazugságot látja, nem ezt a szerencsétlen irigységet.

Az írásmagyarázók általában jóhiszeműen tiltakoznak az ellen, hogy Péter szava – pláne Isten Lelke – ölte volna meg ezeket az embereket. Lehet, hogy saját lelkiismeret-furdalásukban haltak meg: „Amint meghallotta Anániás ezeket a szavakat, összeesett, és meghalt” (ApCsel 5,5).

Még nehezebb az asszony esetében: „Íme, azok, akik a férjedet eltemették, az ajtó előtt állnak, és kivisznek téged. Az asszony pedig azonnal összeesett a lába előtt, és meghalt” (ApCsel 5,9–10). Lehet, hogy Péter csak azt akarta mondani, hogy kiviszik őt, hogy megnézhesse a férje holttestét? Lukács nem akarja a aprólékosan kielemezni ezt a történetet, a képlet azonban egyszerű: a pénzzel való foglal-

kozás olyan helyzetet teremtett, amelyben a megbecsültség mértéke az adakozás lett. Ez irigységet szült, és végül két ember meghalt. Ezen nem segítenek az ószövetségi tónusok sem, az Istennek adott áldozatok megcsorbításával kapcsolatos átkok vagy a teljes szív számonkérése. Amikor Lukács azt írja: „Nagy félelem szállta meg az egész gyülekezetet és mindazokat, akik hallották ezeket” (ApCsel 5,11), csóválja a fejét, és azt mondja: nem félelemnek kellene lennie.

Összegzés

Lukácsról el szoktuk mondani, hogy iraitaiban megjelenik az első egyháztörténet. Természetesnek kell tartanunk, ha ez nem idealizált, még ha jó szándéka megkérdőjelezhető is. Egyházkritikája főképp a gazdasági kérdésekre irányul. Dicséri az apostolokat, hogy milyen jó döntéseket hoznak közösségi munkamegosztási kérdésekben. Dicséri őket, hogy mennyire nyitottak a nem-zsidók felé. Lelkesen beszél a Lélek jelenlétéről. A pénzügyi kérdésekben azonban világosan látja a kisértést, a lényegtől való elsodródást. Üzenetét ma sem árt meghallanunk.

Walther von der Vogelweide Megnéztem a Szajna és a Mura

Ich han gemerket von der Seine unz an die Muore

Megnéztem a Szajna és a Mura
meg a Pó és a Trave közt ki minék ura
legtöbben vagyont szereznek honnét nem kell azt tudni
ha én is így gazdagodnék tisztesség mehetnél aludni
azelőtt számított a becsület bár nagyon is kellett
most semmi sem számít a nagyon mellett
ott ül a királynál a nagyon
fejedelmi tanácsban szava hangos nagyon
a Római Birodalmat jaj nyomja nagyon
vagyon és jószág nincs benne jószág csak gyalázatot ellett

Szabó B. András

A kapitalizmus mint vallás¹

A vallás szociológiai funkciójának megértéséhez meg kell találni a közösség identitását adó szempontot, ez pedig a modern pénzügyi kapitalizmus belső lényege. Mára a pénz a pluralista nyugati társadalomban abba a pozícióba került, mint korábban a hagyományos istenkép. A pénz mint a modern társadalom istenfogalma a szociológiában több mint száz éve jelent meg.

A kapitalizmus szelleme

Luc Boltanski francia szociológus a 90-es évek közepén teszi fel a kérdést: mi is a kapitalizmus szelleme a Max Weber utáni korszakban? „Azt az ideológiát – mondja –, amely igazolja a kapitalizmusban való részvételt, nevezzük »a kapitalizmus szellemének«.”² Ennek lényegét három mozzanatban ragadja meg.

1. *Motiváció.* A kapitalizmus természetéből adódik a javak eloszlásában jelentkező jelentős különbség. Igazán mindig csak egy szűk réteg válhat gazdaggá, de rendszer szinten legalább a vezetők motiválása elengedhetetlen. A rendszer szempontjából fontosabb személyek számára azonban a köztük és a termelési struktúra alján lévők közötti jövedelmkülönbség mint motiváció nem elegendő. Olyan szellemiséget kell kialakítani, amely „képes tűzbe hozni a fantáziájukat”.³ Ez a motiválóképesség a történelem folyamán jellegében sokat változott, de mindig eredményes maradt, így biztosította azt a feladatát, hogy miközben a társadalom számos kedvezőtlen folyamatot akár saját bőrére is érzékel, mégis változatlanul részt vesz a rendszerben.

A motiváció kérdése a rendszer működtetése szempontjából kevésbé kritikus rétegekre tekintettel is feltehető: meddig és miért hajlandó részt venni a rendszerben az a fél, amelyik a vezetőket motiváló különbség ellenpontját képezi? Egyes társadalmakban eltérő mértékű különbségeket viselnek el még robbanás nélkül. A kultúra mélyrétegei, a történelmi tapasztalatok és a kialakult viselkedésformák egyaránt tükrözik a különbségek iránti eltérő toleranciát az egyes társadalmakban. Boltanski találó kifejezése erre a jelenségre: „kulturálisan még elfogadható különbség”. Egalitáriánus és nagy különbségeket elfogadni képes kultúrák egyaránt léteznek.

2. *Folyamatos jelen.* A fogyasztói társadalom sajátos jelenidejűségben létezik. A hitelben elővételezett időnek ára van, amelyet a kamatban kell megfizetni, a kamatfizetési képességet biztosító profitot pedig a jelenben kell megtermelni. A jelen kiemelt szerepe a profittermelés intenzitását maximalizálja. Az intenzitás növelésének szándékából következik, hogy a profit megtermelésére jutó idő egyre rövidebb. A gazdasági racionalitás időbeli dimenziója rövidül az intenzitás növekedésével. A pénzügyi piacok átalakulásával a vállalatok finanszírozásában az ún. „házi bankok” hosszú távú kapcsolatai helyén a részvénytőke finanszírozás jelenik meg, amely bármikor felbontható. A házi bank szerepét a részvényesek, tipikusan intézményi befektetők veszik át, akik rövidebb befektetési időtávban gondolkodnak.⁴ A cégek vezetőinek motivációja is a

¹ A tanulmány *Az áldozattól a pszéndoesztakológiáig: A pénz kulturális szerepeinek teológiai értékelése* (2015) című értekezés *Kapitalizmus mint vallás* fejezetének rövidített változata.

² Boltanski–Chiapello 2007, 8.

³ Uo. 14.

⁴ Hübner 2009, 72.

rövid távú növekedés maximalizálását támogatja.⁵

A pénzüpiaci szektor mellett a fogyasztói társadalom teljes kultúrája is egyetlen célra fókuszál, az egyre intenzívebb rövid távú profittermelésre. Az évszázados vezető médium, az írott sajtó helyét az elektronikus média vette át. A jelen idejű fogyasztás ösztönzése elsősorban a reklámpar területre, ez adja a média alapstruktúráját. A kereskedelmi média végső célja sem más, mint a profittermelés, ezt a fogyasztásösztönzésért kapott pénzzel érheti el. A klasszikus értelemben vett műsorok feladata olyan tartalmi környezet létrehozása, amely nagy nézettséget biztosít a fogyasztást ösztönző és irányító tartalmak (például a reklámok) számára. Ebben az alapstruktúrában a legfrissebb jelen idejű kínálat mint megérkezett jövő jelenik meg. Az idő az örök jelen pillanatainak sorozatává töredezik⁶ – ez a fogyasztói társadalom posztmodern kultúrájának sajátos időtapasztalata.

3. *Totalitásigény.* A kapitalizmus szellemének harmadik fontos eleme a totalitásigény. Max Weber *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című munkája végén egy képen ragadja meg a kapitalizmus átalakulását és átalakító erejét. A 20. századi Weber – Richard Baxter 17. századi angol puritán lelkes képét továbbgondolva – ezt írja: „mint egy kopott kabát, amit bármikor leveghetnénk, olyan a világi javak gondja a szent emberek vállán. Ezt a kabátot a sors acélkemény épületté tette.”⁷ A mondat két fele

a két évszázad között eltelt idő tapasztalatát összegzi, és a kapitalizmus dinamikáját ragadja meg. Ami a 17. században könnyűnek tűnhetett – bár csak a szent emberek vállán –, az a 20. századra egészen szilárd és naggyá nőtt. Jóllehet a mondat 17. századi első része vallási szempontból örök igazságot fogalmaz meg, az ember azonban belebonyolódott az általa létrehozott komplex társadalmi valóságba, és függővé vált tőle. Tárgyainak fizikai mennyisége és – az egyébként személytelen – struktúrák hatalma annyira megnövekedett, hogy legelemibb igényeit is csak ezek bonyolult rendszerein keresztül tudja fedezni.⁸ Folyamatos csodálatának tárgya ez a világ, mindennapjai mellett ünnepeit, fantáziáját és álmait is kitölti. Olyan szilárd kényszerűséggé vált az anyagi javak szerepe, a termelést és az elosztást biztosító gazdasági rend, hogy a kezdeti önkéntes vállalkozásból az életet szinte minden tekintetben meghatározó alaptörvényé, „acélépületté” vált.

Ahhoz, hogy a kapitalizmusnak ez az épülete teljesen körülöleljen minket, szükség volt egy társadalmi terület dominanciájára. Schleiermacher még fejlődésként üdvözölte a tudománynak, a vallásnak, a filozófiának és a gazdaságnak mint kulturális területeknek az elkülönülését, a társadalom egységét Niklas Luhmann is a funkcionális

⁵ A céget vezető menedzserek motivációs rendszere a részvénybónuszokkal a menedzsereket a rövid távú árfolyam-emelkedésre és ezzel a rövid távú profitnövelésre ösztönzi.

⁶ Jameson 1992, 11.

⁷ Weber 1995a, 224.

⁸ Elég a legalapvetőbb szükségletekre – a téli fűtést, a világítást, az ivóvizet és a mindennapos élelmiszerellátást biztosító hatalmas hálózatok végtelen hosszú útjaira – gondolni. Valóságos spirituális kaland a tűzhelybe megérkező gáz vagy a Föld távoli pontjáról érkező gyümölcs útját bejárni.

rendszerek elkülönülésében ragadja meg.⁹ Az egyes társadalmi alrendszerek csak a saját problémáik megoldására hivatottak, a gazdaság nem tudja megoldani a politika problémáit, a jog a család problémáit. Luhmann ezt tekinti a modern társadalmak sikere egyik meghatározó okának, mivel az egyes területek elkülönülésével sokkal hatékonyabb működés jöhet létre. Egy-egy terület azonban meghatározó pozícióba kerülhet a többi terület felett. Az egykori keleti blokkban például a politikai alrendszer tett szert egyértelmű túlhatalomra minden más területet felett (kultúra, gazdaság, vallás stb.), a kapitalista nyugati világban pedig – melynek kritikájaként a marxi rendszer a maga politikai túlsúlyával létrejött – a gazdaságé a meghatározó társadalomalakító erő. A 20. század végére a média és a gazdaság látványos összeolvadásával a gazdaság túlereje általánosan érezhető lett mindenki számára,¹⁰ egyeduralmát nemcsak a szociológia, hanem lassan a többi tudományterület, így a teológia is megállapítja.¹¹

A közgazdasági rációt a saját szempontjából hatékony eredményei és etikai semlegessége tette alkalmassá a társadalom életének legszélesebb körű befolyásolására, mivel a társadalom fő célját a megélhetés és a gazdasági fejlődés biztosítása jelentette. Ahogy a nagy világnézeti-etikai rendszerek az egyén privátszférájába kerültek, az üres közösségi teret az egyéni különbségekre közömbös tudomány-, gazdaság- és államelméletek töltötték ki. A régi – etikailag és világnézetiileg nem közömbös – elméletek számára a társadalmi párbeszédbe visszavezető út a pluralizmus elfogadásán és a maguk kizárólagos igazságigényéről való lemondáson át vezet. Az így létrejövő béke, sokpólusú szellemi tér kialakulásában a részvétel alapfeltétele a másik másságának elfogadása. Ugyanakkor az etikailag és világnézetiileg nem közömbös elméletek pusztá létükkel és fennmaradásukkal is ki-

hívást jelentenek az etikailag és világnézetiileg közömbös nézetek számára, és párbeszédre hívnak. A teológia is kiszabadulhat az egzotikum és a múzeumi régiség szerepéből, és betöltheti kritikai funkcióját minden totalitásigénnyel szemben.

Annak idején a *Barmeni teológiai nyilatkozat* is a kritika hangjaként szólalt meg, és a leghatározottabban elutasította az állam igényét az emberi élet totális és egyedüli meghatározására: „Emlékeztet Isten országára, Isten parancsára és igazságosságára, és ezzel együtt a kormányzók és a kormányzottak felelősségére. Az Ige erejében bízunk, és annak engedelmeskedünk, mely által Isten minden dolgot hordoz. Elvetjük azt a hamis tanítást, hogy az államnak különleges megbízásán túl az emberi élet egyetlen és totális rendjévé kellene és lehetne lennie, és így az egyház rendeltetését is be kellene töltenie és be is tölthetné.”¹² A nyilatkozat 5. tételében mindenkor behelyettesíthető a társadalom életét éppen meghatározó totális rend. A fentebb idézett teológiai összefüggés Barmen és a dahleми, illetve freiburgi gazdasági tézisek között¹³ a totalitásigény profetikusan elutasítása. Ennek a kritikai hangnak a mai demokratikus pluralista diskurzusban is meg kell szólalnia.

⁹ Luhmann 1985, 150.

¹⁰ A televíziózás átalakulásával pl. Németországban 1984-től (SAT1), Magyarországon 1997-től (TV2, RTL Klub) megalakuló magán-televízió-társaságokkal a gazdaság és a média összeolvad.

¹¹ Alexander Dietz például arra figyelmeztet, hogy a gazdaság szereptévesztésbe kerül, ha az életet fenntartó rendből megváltó renddé akar válni (*Erbhaltungsgordnungból Erlösungsgordnung*). Vö. Dietz 2005, 181.

¹² A *Barmeni teológiai nyilatkozat* 5. tétel. Fekete 2009, 28–29.

¹³ Lásd F. Segbers tanulmányát a Hitvalló Egyház három irata közötti kapcsolatról. Segbers 2011, 83–95.

Walter Benjamin töredéke

Az újkori szekularizáció folyamata és a globális kapitalizmus térnyerése Nyugat-Európában párhuzamosan zajlott. Az átalakulás olyan alapvető volt, hogy leírására a társadalomtudományok több neves képviselője is az istenfogalmat használta fel. A következőkben Walter Benjamin német filozófus állításait vesszük szemügyre, aki a kapitalizmus dinamikájának vallási jellegére mutat rá, nem teológiai szempontból fogalmazva meg a teológia számára fontos megállapításokat.

Walter Benjamin egy töredékében, *A kapitalizmus mint vallás*ban – Max Weberre utalva – fogalmazza meg tételét, hogy a kapitalizmus igazából nem egyszerűen a vallás gyökereiből nőtt ki, hanem maga is vallás, tézise teljes elfogadását azonban még korainak tartja: „Annak bizonyítása, hogy a kapitalizmus [...] vallási szerkezettel bír, ma még parttalan egyetemes vitához, tévútra vezetne. Nem vonhatjuk be a hálót, amelyben állunk. Később viszont rálátás nyílik majd erre.”¹⁴ A töredék izgalmas tömörségével befejezetlensége, ötleteket felsoroló vázlatossága és ebből következő nehezen érthető volta ellenére is elgondolkodtató. Nem véletlen, hogy ma is – sőt ma igazán – nagy hatást gyakorol. Mintha az új évszázad elején egy lépéssel közelebb kerülünk volna a tézis valóságához. Az allegória meghatározott esztétikai koncepciója és a negatív történetfilozófia találkozik Benjamin művében. Az esztétika a *rom* – mint a kapitalizmusban egyetlen stabil dolog – képeiben jelenik meg.¹⁵ Joachim von Soosten, német rendszeres teológus, kiemeli a Benjamin más műveiben is szereplő *rom* allegóriát, amely a mostani válság utáni helyzetben ideális hátteret ad a töredéknek, amelynek megértését és tágabb összefüggésbe helyezését nagyban segíti Werner Hamachernek a teológia mélyrétegeibe vezető kiváló tanulmánya.

A kapitalizmus ugyanazon „aggodalomnak, gyötrelmeknek és nyugtalanságoknak a csillapítását szolgálja”,¹⁷ mint általában a vallások teszik, de egyfajta *különleges* vallás. Benjamin ennek négy összetevőjét említi meg.

Először is olyan vallásként írja le a kapitalizmust, amelyben nincs dogmatika, csak kultusz van.

Másodszor: ez a kultusz folyamatos, „sans trêve et sans merci” – szünet és kegyelem nélküli.¹⁸ Nincs hétköznapi, mert minden nap ünnepnap, amelyen teljes pompájában megvalósul a kultusz. Ahogy Hans G. Ulrich, erlangeni teológus kiemeli: a benjaminai képben a meghatározatlanság, az idő egységeinek elhatárolatlan volta a riasztó. Ulrich kifejti, hogy a vasárnapot teremtő ige határozza meg a hétköznapot, és jelenti a hétköznapot és vasárnapot összekötő kapcsolatot.¹⁹ Azért kritikus az egyház számára a vasárnap, mert megadja az időstrukturálás lehetőségét. A kapitalizmus és a Benjamin számára még csak csírájában kibontakozó fogyasztói társadalom állandósult ünnepnapja saját állandó felülmúlási kényszerével nem hagy helyet a vasárnapnak. Pillanatnyi és múltó újratereztések sorozatünnepait helyezi a vasárnap eredeti, megemlékezve reménykedő és a hétköznapot meghatározó szerepe helyére.

A harmadik jellemző, hogy bűnbe/adóságba (*Schuld*) visz, a kultusz pedig nem ad feloldozást, hanem bűnbe taszít. Benjamin

¹⁴ Walter Benjamin 1921-ben leírt töredékét nem fejezete be, helyenként csak kidolgozatlan ötletek jelzik gondolkodásának irányát. Írása mégis nagy hatást vált ki napjainkban. A vallási jelleg leírásával a kapitalizmus minden életszférát bekebelező terjeszkedésének okát mutatja meg.

¹⁵ Benjamin 2013, 4.

¹⁶ Soosten 2009, 122.

¹⁷ Benjamin 2013, 4.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Ulrich 2007, 379.

gondolatmenetében a Schuld kettős értelme végig meghatározó, a gazdasági tartozás és az etikai véték kapcsolatát közös kifejezéssel kapcsolja össze „démoni kétértelműségről”²⁰ beszélve.²¹

tartozna valamely másikkal, és ne lenne bűnös egy másik szemben, amely másik a maga részéről ismét csak történelem és bűn lehet. Röviden, a történelem az eladósodás folyamata,

mivel benne minden létrejövés valaminek a többé-nem-létét eredményezi.”²⁶

A vallásként felfogott kapitalizmus kultusza végtelenbe törő, nincs mód a megreformálására. A kereszténység parazitájaként jött létre – mondja Benjamin –, de mára a kereszténység története a kapitalizmus története lett. A reformáció kereszténysége „nem ösztönözte a kapitalizmus megjelenését, hanem maga változott át kapitalizmussá”.²² Benjamin radikalizálja Weber tézisé, ezt a bűnfogalomból érthetjük meg. A bűn olyan komplex fogalom, amely magában foglalja az emberi létezés, hiszen a generációk egymásutániségaként elgondolt történés mindig elvesz valahonnan, és hiányt teremt. Az *aition* görög kifejezése egyszerűen jelenti a származást és a bűnt, és kifejezi azt a kapcsolatot, „hogya a korábitól, az őt megelőzőtől az őt követő valamit elvett, vagy hogy a korábbi a rákövetkezőtől valamit visszatartott”.²³ A *Schuld* ebben a történeti sorban „mindig a hiány (Fehlen), az elhibázás (Verfehlung) és a deficit oka”.²⁴ Az ok-okozat összefüggésében pedig hiányzó szabadság, amely morális tartalmat ad: „az eladósítás nem mechanikus okozás, jóval inkább – ösztönzésként, előmozdításként, előállításként értve – causa, a görög *aition* értelmében”.²⁵ A kapitalizmus dinamikájának létrejöttét jelentő adósság a kamattal nagyobb hasznot termő növekedésre kényszerít, és pontosan a causa fent említett ösztönző, előállító szerepének megfelelően működik.

Magát a történelmet a bűn alkotja: „Nincs történelem, amely ne az adósságról/bűnről szólna, nincs olyan, amely ne

tartozna valamely másikkal, és ne lenne bűnös egy másik szemben, amely másik a maga részéről ismét csak történelem és bűn lehet. Röviden, a történelem az eladósodás folyamata, mivel benne minden létrejövés valaminek a többé-nem-létét eredményezi.”²⁶

Ez a sorsszerű gondolkodás a görög világ jellemzője, ahogy Hamacher Benjaminget idézi. A kereszténység eredendő bűn fogalma egyszerre ihletője Benjamin elméletének és párhuzama a görög sorsdrámának. Tanulságos, hogy a teológiai feloldás – a megváltás – nem inspirálja Benjaminget. Az eredendő bűn mellett, Max Webert idézve, a predestináció a másik olyan teológiai tartalom, amely a sorshatalom-jelleget megerősíti.²⁷ Ráadásul az egyéni gyónás gyakorlatának eltűnésével a bűntől való szabadulás lehetősége is elvész.²⁸ A IV. lateráni zsinat után általánossá váló magángyónás nagy hatással van mind a gyóntatóra, mind a gyónóra. Le Goff, az európai középkor francia

²⁰ Benjamin 2013, 6.

²¹ Ezek a pontok a hétköznapi tapasztalat szintjén Magyarországon is nyilvánvalóak. A magyar nyelvben a kifejezés kettősségét (bűn, tartozás) mintha a valóság tapasztalata össze a német kifejezés egységévé. Az adósság nehézsége a társadalom széles rétegeiben a lét alapstruktúráit veszélyeztette és nyomta el az elmúlt években. A válság óta még a csillogó folyamatos fogyasztói ünnepnap (a hét minden napján reggeltől estig vagy akár éjjel-nappal) is keseredesebb. Ez a valóság Benjamin gondolatait megerősítő kontextust jelent.

²² Benjamin 2013, 7.

²³ Hamacher 2013, 42.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. 43.

²⁶ Uo. 44.

²⁷ Hamacher Weber *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című művét idézi.

²⁸ Weber 1995, 109.

kutatója a középkori uzsorásokról szóló tanulmányában külön kiemeli azt a mentális változást, amelyet az önvizsgálat és a megfelelő gyóntatás hoz, és ezt egyenesen a pszichológia kezdetének nevezi.²⁹ Az uzsora mint bűn, valamint az uzsorás személye szétválik. A puritanizmusnak a predestináció által meghatározott sorsa, az üdvözülés bizonytalansága és hangsúlyosan magányos, egyéni útja valóban beszorítja a kegyelmes Istennel találkozás lehetőségét, és a sorsszerűség érzését erősíti.

Ebben az értelemben az ókor és a pogány vallások sorsszerűsége, a kapitalizmus szigorú adósságszolgálatja és a kereszténység eredendőbűn-elmélete egy sorba kerül. Hamacher tanulmányában a „kereszténység mint az adósságökönómia vallása és a kapitalizmus mint determinisztikus bűnvallás”³⁰ együtt válnak a történelmet mint büntörténetet megcélzó kritika tárgyaivá.

Benjamin negyedik megállapítása, hogy a kapitalizmus vallásának istene elrejtett, nem megszólítható isten. Csak akkor szabad megszólítani, miután teljesen eladósodott az ember. A Benjamin által vázolt folyamatban végül is nyilvánvalóvá válik, hogy a nietzschei Übermensch az istenség.³¹ Ő az, aki nem megtérésével, fordulatával ér a mennybe, hanem folyamatos növekedésével szétrobbantva azt: „Az emberfeletti ember a megtérés [Umkehr] nélkül célba ért,

mennyen átnőtt történelmi ember. A mennyi ilyen szétrobbanását a felfokozott emberszerűség által, ami vallásilag (még Nietzsche számára is) eladósodás, azaz bűnössé válás, és az is marad, Nietzsche előre megjósolta³²

A mennyen átnőtt és azt a pénz, hatalom, technika révén szétrobbantó ember képe már nem csak szociológiai kategória. Arra utal, hogy az emberiség mindennapjait kitöltő kapitalizmusról nemcsak mint a vallás szociológiai funkcióját betöltő és társadalmi identitást adó jelenségről beszélhetünk, hanem a teológia alapvető üdvösségkommunikációs képességéről is. Az előbbi szociológiai megfigyelés – ti. hogy a társadalom középpontjából a vallás (hozzátehetjük, a politika is) kikerült, és helyükre a gazda(g)ság lépett – nem hordoz teológiai újdonságot. Az utóbbi, a mennyet folyamatos fejlődésével átnövő és szétrobbantó emberfeletti ember képe azonban teológiai kihívás, és „a pénz mint isten” tétel megfogalmazásával valóságos teológiai kockázatot rejt, mivel – ahogy Benjamin töredékénél láttuk – a bűn és a megváltás dinamikájában mozog, és a megváltás ígérését a még nagyobb, végső bűnbe (megváltáskeptelenségbe) esés árán valószínűsíti meg.

Irodalom:

- Boltanski, Luc–Chiapello, Eve: *The New Spirit of Capitalism*. Ford. Elliott, Gregory. Verso, London – New York, 2007.
- Benjamin, Walter: A kapitalizmus mint vallás. Ford. Fogarasi György. In: *Et al. – Kritikai Elmélet Online*. 1. köt. *Gazdasági teológia (2013)*. Szerk. Fogarasi György. Szeged, 2013. 4–8. <http://etal.hu/kotetek/gazdasagi-teologia-2013/benjamin-a-kapitalizmus-mint-vallas/>
- Dietz, Alexander: *Der homo oeconomicus Theologische und wirtschaftsethische Perspektiven auf ein ökonomisches Modell*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2005.
- Hamacher, Werner: Büntörténet. Benjamin vázlata: „A kapitalizmus mint vallás”. Ford. Fogarasi György. In: *Et al. – Kritikai Elmélet Online*. 1. köt. *Gazdasági*

²⁹ Le Goff 1997, 78.

³⁰ Hamacher 2013, 46–47.

³¹ Palaver 2001.

³² Benjamin 2013, 6.

- gi teológia* (2013). Szerk. Fogarasi György. Szeged, 2013. 39–80. <http://etal.hu/kotetek/gazdasagi-teologia-2013/hamacher-buntortenet/>
- Hübner, Jörg: „Macht euch Freunde mit dem ungerechten Mammon!” *Grundsatzüberlegungen zu einer Ethik der Finanzmärkte*. Kohlhammer, Stuttgart, 2009.
- Jameson, Fredric: Postmodernism and Consumer Society. In: Brooker, Peter (szerk.): *Modernism/Postmodernism*. Longman, New York, 1992. 163–179.
- Le Goff, Jacques: Az erszény és az élet. A pénz és a pokol között: az uzsora és az uzsorás. Ford. Kiss Ágnes. *Café Babel*, 23. szám: *Pénz*, 1997. 77–87.
- Luhmann, Niklas: Zum Begriff der sozialen Klasse. In: Luhmann, Niklas (szerk.): *Soziale Differenzierung. Zur Geschichte einer Idee*. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1985. 119–162.
- Palaver, Wolfgang: Kapitalismus als Religion. *Quart*, 2001/3–4. 18–25. Web: <http://www.uibk.ac.at/theol/leseraum/texte/283.html#ch6>.
- Segbers, Franz: Die Dahlemer Thesen zu „Theologie und Wirtschaft-ordnung“ und die „Freiburger Denkschrift“ (1943) aus dem Geist der Barmer Theologischen Erklärung. Eine unbeachtete Ursprungslinie der Sozialen Marktwirtschaft. *Zeitschrift für Evangelische Ethik*, 55. évf. 2011/2. 83–95.
- Soosten, Joachim von: Schwarzer Freitag. Die Diabolik der Erlösung und die Symbolik des Geldes. In: Baecker, Dirk (szerk.): *Kapitalismus als Religion*. Kulturverlag Kadmos, Berlin, 2009.
- Ulrich, Hans G.: *Wie Geschöpfe leben. Konturen evangelischer Ethik*. LIT Verlag, Berlin–Münster, 2007. (Ethik im theologischen Diskurs 2.)
- Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. 2. bőv. kiad. Ford. Józsa Péter–Lissauer Zlán – Somlai Péter. Cserépfalvi Kiadó, [Budapest], 1995. (A társadalomtudomány klasszikusai)

Walther von der Vogelweide
Hetes akart lenni egy hatos
Sich wolte ein ses gesibent han

Hetes akart lenni egy hatos
 önhittsége bámulatos
 mohóság bűnébe kellett hogy essék
 akinek útján nem jár a Mértékletesség
 annak gyakran jut keskeny ösvény
 önhitt hatos fél részed eltörölve
 hatos mezőn volt helyed kijelölve
 most poshadj a hármas helyét betöltvén

Deák Dániel

Virtuális pénz és öngerjesztő pénzügyi piacok¹

1. Társadalmi egyenlőtlenségek és a gazdagodás korlátozásának igénye

Napjainkban egyre jobban szenvedünk a harsány politikától. A populista politikusok megrontják életünket, hangulatot keltenek, összeugrasztják egymással az embereket. A kétségkívül nyomasztó jelenségek egyik leglényegesebb oka az, hogy a reaganizmus és a thatcherizmus óta a társadalmi csoportok közötti különbségek szinte elviselhetetlen mértékűvé váltak, amelyek ráadásul jól láthatóak egy globális és digitális világban. A különbségek megnövekedésének oka pedig a turbókapitalizmus, a pénzügyi hiperaktivitás, a kaszinókapitalizmus elterjedése. Ez okozta a 2008 őszen kitört globális pénzügyi válságot, amely még inkább fölerősítette és láthatóvá tette a társadalmi különbségeket.

A válságot a magországok kormányai lényegében sikeresen kezelték. Igaz ugyan, hogy átmenetileg sok országban rendkívüli méreteket öltött a költségvetési hiány, de ma már ezen is túl vagyunk. Ennek árát azonban meg kellett fizetni: a szociális intézmények még a fejlett országokban is elkezdtek szétzilálódni, ami csak fölerősíti a társadalmi különbségeket, és így a társadalom szét-töredezését.

A neoklasszikus közgazdaságtan azt tanítja, hogy a kapitalista gazdaságpolitikában szükséges és lehetséges optimumot keres-

---

¹ A dolgozat támaszkodik a szerző *Alkotmány és adójog* című könyvére. Budapest, HVG-Orac, 2016.

ni, vagyis föllelhetők olyan egyensúlyi pontok, amelyek mentén a társadalmi érdekcsoportok ki tudnak egyezni egymással. Ezek esetről esetre ki tudnak alkudni olyan helyzeteket, amelyekben az össztársadalmi előnyök maximalizálhatók. Az optimumkereséshez nem tartozik hozzá, hogy csillapítani kellene az egyenlőtlenségeket. A strukturális egyenlőtlenség problémája (vagyis az, hogy vannak olyan egyenlőtlenségek, amelyek magának a kapitalista gazdaságnak a működéséből adódnak) ebben az összefüggéskörben föl sem merül.

Elsősorban az ökológiai mozgalmak hívták fel arra a figyelmet, hogy nemcsak az a felfogás tarthatatlan, hogy a gazdasági növekedésnek nincsenek korlátai, hanem az is, hogy a gazdagok és szegények közötti különbségek egészen addig növekedhetnek, amíg a legszegényebbek helyzete nem lesz rosszabb. Mindenekelőtt termodinamikai korlátokkal, közelebbről az entrópia törvényével kell számolnunk, mivel a rendelkezésünkre álló erőforrások fogynak. Az tulajdonképpen nem is probléma hogy elfogynak, arra azonban figyelniünk kell, hogy mikor. Mivel a növekvő különbségek elfedése csak méreteiben terjeszkedő gazdaságban lehetséges, az említett termodinamikai korlátok miatt a kapitalizmus vesztébe rohan.

További megfontolás: az igazságosság, sőt a józan gazdasági belátás is azt diktálja, hogy tegyünk valamit a társadalmi különbségek növekedésével szemben. Be kell látnunk: a bajok kezelésére csak akkor mutatkozik kilátás, ha nemcsak azt tesszük, amit eddig mindig – ti. hogy megkíséreljük javítani a szegények helyzetét, enyhítve ezzel a szegénység problémáját –, hanem kénytelenek leszünk korlátozni a gazdagokat, a gazdagság növekedését. Már rég nem érvényes az a tétel, hogy a gazdagok gazdagabbá válásának egyetlen korlátja az, hogy a legszegényebbek helyzete ne romoljon.

A 2008-as válságon lényegében sikerült úrrá lenni, ami azonban akkor történt, nem először és nem is utoljára fordult elő. A kapitalista termelőfolyamat megszüntetve megőrzi magát. A kapitalista pénzügyi piacok képesek ideig-óráig levetni magukról a növekedési korlátot azzal, hogy virtuális pénzzel mesterségesen keresletet kreálnak, de amikor a buborék elpattan, akkor vissza kell térni a kereslet-kínálat alapvető törvényszerűségei által kijelölt határok közé. Ha többet megértünk a globális pénzügyi piaci mechanizmusokból, nagyobb esélyünk van a védekezésre, a bajok enyhítésére. Ezzel, pontosabban ennek a társadalomra gyakorolt hatásaival foglalkozunk a továbbiakban.

2. Globális válság és kapitalizmus

Amikor a liberális politika túlhajtja magát, és a liberalizmushoz erőteljes privatizáció és dereguláció társul, a piaci szereplők elveszítik ítélőképességüket, és már nem tudják, hogy valójában mi jó üzlet. Louis Brandeis már a 20. század elején megjegyzi, hogy szerinte a szerződő felek nem akkor járnak jól, ha maximalizálják a számukra jutó előnyt, hanem akkor, ha valamennyi szerződő fél érdekét figyelembe véve egyensúlyra törekednek.² Hosszabb távon csak az ilyen magatartás révén lehet ugyanis működésbe hozni azt a humán kontrollt, amely nélkül a pénzgazdaság elszakad a reálgazdaságtól, a gazdaság pedig a társadalomtól.

Amikor monopólium jön létre, a piaci verseny önmaga ellentétbe fordul át. Ha ez párosul azzal, hogy a politikai környezet lezüllik, akkor magasak lesznek a tranzakciós költségek is, ami szinte elviselhetetlen terhet rak a gazdaságra. A nyakló nélküli nye-

² Luis D. Brandeis (1912): „Business – a profession (An address delivered at Brown University Commencement Day, 1912)”, *System* (October).

reségvágy következtében megszakítás nélkül nő az igény az újabb fizetőeszközök iránt, amit ki is lehet elégíteni oly módon, hogy a meglévő javakról adósságlevelet (váltót, csekket), majd tőkepiaci értékpapírokat (például kötvényeket) állítanak ki, amelyekkel szintén lehet kereskedni, sőt megjelennek ezekre építve az innovatív összetett

és származékos pénzügyi termékek is. Hamar végbemehet a pénzügyi eszközök piacának kitágulása, a differenciálatlan növekedés azonban olyan kudarchoz vezethet, mint például az 1929–33-as világválság.

A versenyben helytállni akarók miatt a kapitalista gazdasági rendszerbe épített növekedési kényszer virtuális valóságokat hoz létre, vagyis a valóságsíkok megsokszorozódnak. Ez már a kapitalista világgazdaság kialakulásának kezdetén, a 17. században megtörténik, amikor a javak egyszerű használati értéke mellett meghatározó jelentőséghez jut azok csereértéke, a fizetőeszköz pedig igen gyorsan papirosalapúvá válik, elveszítve azt a tulajdonságát, hogy a pénzérték megfeleltethető lenne meghatározott árumennyiségnek. Az árufedezettől elszakított, vagyis papirosalapú pénz a reálgazdasághoz képest látszólagos – virtuális –, pontosabb azonban azt mondani, hogy a valóságnak egy másik, bár érzékszerveinkkel közvetlenül nem feltétlenül megragadható síkja jön létre. Amikor az 1844-ben bevezetett Peel-törvényt 1928-ban végleg felfüggesztik, világossá válik, hogy a pénz- és az áruoldal közötti összefüggés legfeljebb csak hosszabb távon és halmozott adatok szintjén értelmezhető. A munkatermelékenység robbanásszerű emelkedésének a termékek és szolgáltatások egyre olcsóbbá válásához kellene vezetnie. Az, hogy ez rendszerint mégsem így történik, a tranzakciós költségek (kutatás és fejlesztés, közösségi intézmé-

nyek fenntartása, környezeti rekreáció stb.) számlájára írható, ezt ki kell gazdálkodni.

A virtualizálódás folyamata, vagyis egy mesterséges világ élménye felkeltésének a folyamata a gazdaság digitalizálódásával fokozódik (az előállított termékek és szolgáltatások – könyvek, hanglemezek stb. – elektronikus adathordozókon terjeszthetők, sőt anélkül hasznosíthatók, hogy fizikailag létező példányt kellene birtokolnunk). A javak értékelése az internetes kommunikáció világában már paradox módon nem maguktól a javaktól függ elsősorban, hanem annak a gazdasági szereplőnek a történeti értékelésétől, amelynek köszönhető a javak megteremtése, illetve a termékek kifejlesztése. Az igazán értékes javak nem fizikai hasznosságukkal tűnnek ki, ugyanis végső soron annyit érnek, amennyit a környezet tulajdonít nekik, ez pedig döntő mértékben attól függ, hogy miként értékeli azt a gazdálkodó egységet – és az általa elfoglalt piaci helyzetet –, amely e javakat kifejlesztette, illetve megszerezte.

A fizikai erőforráskorlát jelentősége a digitális gazdaságban drámai módon csökkent. A munkateljesítmény értékelése alapítható a nyereség és veszteség szembeállításának egyszerű elveire, de kifinomultabb módszerekre is. Végső soron a gazdaság kulcsa a bizalom birtoklása, az pedig sokféle körülménytől függhet, hogy miként nyerhető el a másik fél vagy a köz bizalma.

Megfigyelők már a 19. század második felében a kapitalista társadalmi rendszer

összeomlására következtek.³ Amögött, hogy ez máig mégsem következett be, az a paradoxon húzódik meg, hogy a kapitalizmus együtt él a nem kapitalista környezettel. A piac így vagy úgy, de mindig beágyazódik a társadalom nem gazdasági szövetébe. A kapitalizmus nem kap léket a Schumpeter által „alkotó rombolásnak” nevezett folyamat⁴ miatt, vagyis a kapitalizmus – miközben a vállalkozói funkciót bizonyos pontokon kiszorítja – felfalja a nem kapitalista környezetet (vidéki életstílus és agrárium, a szellemi munka termékei, közintézmények stb.), termékeny kölcsönhatást hozva létre, és egyúttal biztosítva a kapitalista termelés folytathatóságát. A kapitalista piacgazdaság meghaladása és belső ellentétéinek áthidalása folyamatosan végbemegy, csak ritkán feltűnő, bár válság idején nagyobb publicitáshoz juthat.

³ Az átlagos profitráta tendenciális esésének Marx által leírt törvényéből következik, hogy bár az egyes vállalkozások képesek profitrátájuk emelésére, ha jövedelmően gazdálkodnak, átlagosan mégis elkerülhetetlen a profitráta esése, mivel a munkatermelékenység növekedése következtében a tőke szerves összetételében feltarthatatlanul egyre kisebb részt képvisel a változó tőke, ezáltal pedig az érték többlet, amely az egyenlőtlenséghez vezető tőkés elsajátítás forrása, és egyben a tőkebefektetés ösztönzője. Karl Marx, *Das Kapital; Kritik der politischen Ökonomie*, Buch 3: Der Gesamtprozeß der kapitalistischen Produktion; MEW, Band 25, Berlin, Dietz Verlag, 1983. 181.

⁴ Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, socialism and democracy*, Routledge, London, New York, 2003, p. 84; J.A. Schumpeter, *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*. Bern, Francke, 1946. 228.

A reális kapitalizmus több mint piacgazdaság, különös történeti formájában mindig vegyes rendszer. A kapitalizmus éppen azért képes az „alkotó rombolás” folyamatát generálni, mert valójában nem más, mint a piacgazdasági mechanizmusok együttélése a nyereségmaximalizáló logikát korlátozó vagy korrigáló másféle társadalmi erővel („new deal”, államszocializmus, szociális piacgazdaság stb.). A 2008-ban kitört globális pénzügyi és gazdasági válság az emberek többsége számára annyira váratlanul jött, és következményei annyira súlyosak, hogy fölmerülnek a kapitalista gazdálkodási mód alapvető kérdései. Bármennyire nyilvánvaló azonban a válság, mégsem kérdőjelezhető meg a kapitalista gazdaság civilizációs vívmányai. A kapitalista gazdasággal szoros kapcsolatban az önszabályozó piac

– elvezetett a vállalkozói funkció kiteljesítéséhez, és egyúttal a termelés társadalmosításához;⁵

– a kapitalista gazdaság mint világrendszer kialakulásához;⁶

– lehetővé tette az önszabályozás alapulvén alapuló társadalmi integráció kialakulását;⁷

⁵ Marx leírja a tőkés felhalmozás társadalmi tendenciáját. Karl Marx, *Das Kapital; Kritik der politischen Ökonomie*, Buch 1: Der Produktionsprozeß des Kapitals; MEW, Band 23. Berlin, Dietz Verlag, 1968. 789.

⁶ I. Wallerstein, “The rise and future demise of the capitalist world system: concepts for comparative analysis”, I. Wallerstein, *The capitalist world-economy*. Cambridge, Cambridge University Press, 1980. 5–6, 17–19, 34; *The modern world-system, I; Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. New York, San Francisco, London, Academic Press, 1974. 63, 165.

⁷ Karl Polanyi, *The great transformation; The political and economic origins of our time*; Boston, MA, Beacon Press, 1957. 45.

– tökéletesítette a gazdálkodás formális racionalitáson nyugvó módját.⁸

A jelen gazdasági válság nem csupán a kapitalizmus válsága, hanem az emberi élet korlátainak megmutatkozása. A válsághoz vezető kultúra egyik velejárója volt a kritikátlan önbizalom és vakmerőség, pontosabban az a voluntarizmus, hogy a növekedésnek lényegében nincsenek korlátai, és hogy az újonnan kibocsátott pénz nem maradhat megfelelő reálgazdasági teljesítés ellentételezése nélkül. Az emberi életnek vannak azonban olyan aspektusai, amelyek a gazdasági növekedés vagy az anyagi javak fogyasztása révén nem értelmezhetők.

3. Az árképzés törekenysége, a pénzügyi piacok átláthatóságának és a követelések felszámolásának nehézségei

A pénzügyi piacok hiperaktivitása a magánérdek korlátlan eluralkodásának a következménye. Verseny, vállalkozási szabadság és kreativitás pozitív értékek, de a terhek elosztásával is számolni kell. Ha az ügyletekben kifejeződő kockázatokat és terheket az ügyletek kedvezményezett magánszereplői átháríthatják a közre, akkor újra kell gondolni a hasznok és terhek eloszlásába való állami beavatkozás lehetőségét és szükségességét. Nincsen rendjén, hogy bankokat az állam közpénzen kiment – amit meg kell tenni, hiszen bankhitel nélkül nincs vállalati működés –, miközben a bankműködés eredménye csak a részvényeseknél jelentkezik.

Erre figyelemmel vagy a bank érdekhordozóit (részvényesek, betétesek) kell külön adókkal sújtani, vagy a bankot magát.

A rendkívüli kockázatok és terhek olyan negatív externáliát (nem szántszándékkal okozott, de a társadalom által nem ellentételezett teherként) jelentenek, amelynek csökkentésére azzal lehet ösztönözni a pénzügyi vállalkozásokat, hogy az állam különadó kivételével drágítja meg a felfokozott pénzügyi piaci tevékenységet. A pénzügyi piacok innovációját ezúttal nem a bankok, hanem az állami adópolitika idézi elő.

A globális pénzügyi válság reflexivitással, a virtualitás telítődésével és öngerjesztő szabályozással jellemezhető.⁹ Reflexivitás (általában véve, gondolkodni tudunk arról, hogyan gondolkodunk) oly módon jelenik meg, hogy a buborékká felfúvódott innovatív pénzügyi termékek kipukkanása, a konstrukció bedőlése nemcsak a pénzügyi piacok teljesítményét befolyásolja, hanem ennek hatása a reálgazdaságban is érzékelhető, vagyis a pénzügyi piaci történésszázhat a reálgazdaságra, amelyből származik. A pénzügyi piacokon végbemenő heves ármozgások hatása alól a reálgazdasági szereplők sem tudják magukat kivonni. Például a légitársaságoknak is be kell vonniuk magukat a pénzügyi piac spekulatív műveleteibe, mert az üzemanyagárak szeszélyes változásainak való kitettséget csillapítani akarják. A pénzügyi piacokon sokszor olyan ármozgások mennek végbe, amelyek racionális módon egyáltalán nem magyarázhatók meg, ugyanakkor reálgazdasági szereplőket nyomás alá helyezhetnek, miközben a fundamentumok terén minden rendben lévőnek látszik. Az innovatív pénzügyi termékek piaci jelenléte nagymértékben fokozza az árazásban rejlő bizonytalanságokat, labilitást, az árazás törekenységét okozva ezzel (volatilitási probléma).

A követelések monetizálódása, az értékpapírosítás, a származékos és kompozit (összetett) pénzügyi termékek elterjedése a fizetőszközök új nemzedékei előtt nyitnak lehetőséget. Gondot jelenthet például, hogy

⁸ Max Weber: *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen, J.C.B. Mohr, P. Siebeck, 1922. 44.

⁹ George Soros: *The new paradigm for financial markets: The credit crisis of 2008 and what it means*. New York, PublicAffairs, 2008.

értékpapírokat bocsátanak ki olyan fedezet mellett, amelyek követelések átstrukturálásából származnak, ami számvitelileg új realitás, friss tőkét azonban nem jelent. Általában problémás, hogy a pénzpiaci követelések formájában megjelenő újabb fizetőeszközök (értékpírok, azok igazolásai stb.) kibocsátásának nincs sem technikai, sem pedig reálgazdasági korlátja. Az innovatív pénzügyi piacok felől úgy látszik, hogy pénz elvileg korlátlanul bocsátható ki, mert az újonnan kibocsátott pénz lehetőséget teremt a reálgazdaság számára vállalkozáshoz, ami viszont – ha sikeres – lehetővé teszi az ily módon megteremtett pénz visszavonását, miközben a vállalat visszafizeti a kötelezvényeiben megtestesült adósságot.

Ami virtuális, az nem látszatot jelent, hanem a valóság funkcionális összefüggését. Az értékpapírosítás útján vagy más módon megteremtett pénz a reálgazdaság felől nézve csak a gazdasági teljesítés lehetőségének megelölegezése; fizikailag nem létezik, de a pénzügyi piacokon értelmezhető, nagyon is valóságos. Az, hogy mennyire valóságos, jól látszik azon, hogy az, ha a buborék kipukkan, a reálgazdasági szereplők bedőlését is okozhatja. A virtuálisan működő piacok hatásai sokszor kiszámíthatatlannak, ennek következtében a piaci termékek, és ezzel együtt a piac maga átláthatatlanná válik (transzparenciahiány), ami súlyos teherterét a gazdaságon.

Az innovatív pénzügyi piaci termékek forgalmazását eredményező mechanizmusok önjárókká válnak, vagyis elszakadnak a reálgazdaságtól. A pénzteremtés előfeltétele a reálgazdaságilag is értelmezhető megtakarítás. Ennélfogva a pénzügyi piaci mechanizmus keletkezéséhez külső, a reálgazdaság felől érkező hatás szükséges. A pénzügyi pi-

acok azonban saját logikájuk szerint kiterjednek, újabb és újabb nemzedéknyi fizetési kötelezvényeket bocsátva ki a piacra. Amíg a piac elhiszi, hogy e termékek értékesek, a pénzteremtési folyamat nem is áll meg. A pénzügyi piacok öngerjesztő hatása elé a reálgazdaság nem tud korlátot állítani, viszont elszenvedi a buborékok kipukkanását.

A pénzügyi piacokon az önvezérlő, sőt öngerjesztő folyamatoknak köszönhetően új világok – autopoietikus (önmegújító) rendszerek – keletkeznek. Már maga az autopoiezist vált ki, hogy a gazdaság megkettőzi magát pénz- és áruoldalban. Mivel pedig a vilákapitalizmusban a pénzkibocsátást nem lehet előre meghatározott árumennyiség felhalmozásától függővé tenni, vagyis a pénz tisztán papírosalapú és globális, a pénzkibocsátásnak – általában autopoietikus rendszerek növekedésének – csak pszichológiai korlátja van: a fizetési mechanizmusok addig nem akadnak meg, amíg vannak olyanok, akik hajlandók lejegyezni az újabb és újabb ígervényeket. A piaci kereslet tehát korlátlanul tágítható, pontosabban tágítható akkor, ha a kibocsátott pénzügyi termék sikeres. Az autopoietikus rendszer látszólag határtalanul képes felszívni a reálgazdaság energiáit, mert azzal interakcióba kerül, amire viszont azért képes, mert zárt rendszert alakít ki, amely a reálgazdasági környezettel szemben meghatározza és működteti magát, hatást gyakorolva környezetére, azt monetizálva (vagyis

készpénzben értelmezhetővé téve), átalakítva saját képére.

A virtuális pénzügyi termékek piacán a keresletkorlát mutánsa jön létre azzal, hogy a nyereség–veszteség bináris kód helyébe a hiteles–nem hiteles kategóriapárok lépnek. Míg a reálgazdaságban a piaci szereplők által művelt katallaktikus (kockáztatáson alapuló) logika¹⁰ sohasem függetlenedhet a háztartási egyensúly alapvető gazdasági szükségyszerűségétől, vagyis attól, hogy a javak végső soron szűkösen állnak rendelkezésre, addig innovatív pénzügyi piaci szegmensben a növekedésnek nincs a reálgazdaságban megismert korlátja, legalább is a szereplők úgy viselkednek, mintha nem lenne. Amikor persze a buborék egy idő után kipukkan, kiderül, hogy mégis van, ami azonban nem érvényteleníti visszamenőleg az innovatív termékek piacát.

Az öngerjesztett buborékokkal az a legnagyobb gond, hogy a mögöttük meghúzódó intézményi struktúra kiegyensúlyozatlan. Felfelé ívelő piaci hangulatban könnyű buborékokat növeszteni, de az öngerjesztett rendszer magában hordozza a buborék kipukkanásának veszélyét, vagyis nem lehetséges a rendezett visszahúzóadás. A növekvő rendszer sokszor képtelen a visszahúzóadásra úgy, hogy ne ártson a környezetének. A buborékok kipukkanása veszélyezteti a követelések érvényesítésének, a befektetések felszámolásának, készpénzbe való átváltásának lehetőségét, vagyis illikvidde teheti a piacokat.

4. Egyensúlyi problémák a virtualizált pénzügyi piacokon

A vállalatoknak nyújtott bankhitel – a gazdaság alapegysége – bankszámla-pénz for-

májában történik. Készpénzre nincs szükség, hiszen a vállalat a kölcsönből származó követelését szabadon felhasználhatja adósságai kiegyenlítésére. A pénzteremtés a bankok együttműködésének eredménye, de a kiinduló lépés az egyedi vállalati hitelkérelem pozitív elbírálása.

A pénzteremtési képességet befolyásolhatja ugyan a központi bank, illetve behatárolják külső tőkepiaci döntések, de a pénzteremtés közönséges aktusa a vállalati ügyfelét hitelező bank döntése, növekedési lehetőség megteremtése ügyfele, a vállalat javára. A bank számára előírnak ugyan tartalékolási kötelezettséget és a jegybanki politika tiszteletben tartását, a hitelezés révén történő pénzteremtés azonban nincs előzetesen rögzített árumennyiséghez, illetve reálgazdasági kontingensekhez kötve. A központi bank sem köti magát aranyalaphoz vagy más árukontingenshez.

A pénz tehát, amelyet a normál piaczgazdasági folyamatban felhasználnak, hitelpénz és papírosalapú pénz. Ez lehetőséget biztosít a szigorú értelemben vett, individuális léptékben értelmezhető piaci értékmegfelelőség (do ut des) kényszerének lazítására. Elvileg a pénzteremtés korlátlan, hiszen ha a kibocsátott pénzt a vállalat jól használja fel, a hitelt visszafizetik, a megteremtett pénz pedig kivonódik a gazdaságból. A pénz- és áruoldal közötti egyensúly gazdasági biztosítéka az, hogy a vállalat jól használja fel a kapott hitelt, és sikeresen működjék. A pénzteremtésben rejlő szabadságot csak hangsúlyosabbá teszi az, hogy a pénz a népgazdaságban törvényes fizetőeszköz formájában is megjelenik (ez a pénz nomisztatikus oldala), vagyis az állami politika is lazíthatja a gazdasági törvényszerűséget képviselő értékmegfelelőség szempontját.

A papírosalap és a nomisztatikus jelleg mozgásteret biztosít ahhoz, hogy elvileg szabadon legyenek értékelhetők gaz-

¹⁰ Friedrich A. von Hayek: *Law, legislation and liberty, Vol. 2: The mirage of social justice*. London, Routledge & Keagan Paul, 1976. 108–109.

daságon kívüli, például etikai szempontok is. A forgalomban lévő pénz tehát szolgálhat tágabb horizonton értelmezhető célokat, mint a nyereségmaximalizálás. A pénzgazdaság szereplői ily módon a széles értelemben vett társadalmi érdekhordozókra is tekintettel lehetnek, például arra, hogy csökkenteni kell a vagyoni egyenlőtlenségeket, vagy finanszírozni kell ökológiai beruházásokat. A forgalomba kibocsátott pénz tehát több mint a vállalatoknak nyújtott hitel. A megteremtett pénz társadalmi erőforrások felelős elosztásának eszköze.

A könnyű pénz hitelpolitikája jelentős mértékben hozzájárult a 2008-as válság kitöréséhez. Az állam felelőssége ilyenkor az, hogy megfegyelmezze az egymással versengő, egymást túllicitáló bankokat, korlátok közé terelve a hitelnyújtást. A könnyű hitelt szorgalmazta a bank, mert forgalmának növelésével növelhette esélyét a profitszerzésre, és arra ösztönözte a polgárokat is, hogy éljenek a lehetőséggel még akkor is, ha más időkben nem vettek volna fel kölcsönt. Ebben a helyzetben a polgárok összekeverték azt, hogy mire van szükségük, azzal, hogy minek a megszerzése éri meg nekik. Sokszor nem azért vettek fel kölcsönt, mert arra tényleg szükségük volt, hanem azért, mert az olcsó volt. A kölcsönfelvevőket elvakította a kedvező gazdasági lehetőség, a mohóság, hogy szerezzenek. A hitelválság kialakulásában tehát hibáztatható a bank, amely túl könnyen ígért hitelt, az adós, aki olyan kölcsönt vett föl, amelyre nem is biztos, hogy szüksége volt, és az állam is, amely hagyta fokozott mértékben kiterjedni ezt a folyamatot.

A pénzügyi piacok virtualizálódása erodálta a piaci keresletkorlátot, fellazította a reál-

gazdasági teljesítéstől való függést, mintegy önálló pályára állítva a pénzteremtést, a pénzügyi piacok expanzióját. Az, hogy ez a növekedés buborékok formájában történt, csak akkor derült ki, amikor már késő volt, mert a buborék kipukkant, az adós beszüntette fizetését, ami bankcsődöt idézett elő, az pedig hitelválságot indított el. A piaci keresletkorlát fellazulása eleve a világgazdasági termelési folyamatban rejlő lehetőség. Mivel a pénz papíralapú, a pénz- és áruoldal közötti meg nem felelés lehetősége hamar kiszélesedik, a piaci viselkedést átható instrumentális (a nyereségszerzés lehetőségéhez rendelt) racionalitás pedig szükségszerűvé is teszi, hogy időről időre kieleződjék az ellentmondás a pénzügyi piaci értékelés és a reálgazdasági teljesítmény között. Ez az elkülönülés azonban drámai formát csak azt követően öltött, hogy megszűnt a dollár aranyra való beválthatósága is, liberalizálták a nemzetközi fizetéseket, sőt kereskedelmet is, és bekövetkezett a digitális gazdaság kora, mindez egy globálissá váló térben.

A pénzügyi piacokon megvalósul a követelések homogenizálása, átstrukturálása és újabb értékpapír-kibocsátáshoz való előkészítése, ügyleteket kötnek különféle piaci mutatókra (tőzsdei indexekre), tőkefolyamok cseréjére tőke nélkül, kockázatokat intézményesen összekötnek egymással biztosítási ügyletek révén, hibrid finanszírozá-

si formákat vezetnek be, társasági hozzájárulásként már kibocsátott értékpapírokat bocsátanak rendelkezésre stb. E műveletek rendszeresen a szakmai szabályok betartásával történnek: a pénzügyi vállalkozások megfelelő tőkével látják el magukat, a kockázatos befektetéseket minősítik, szükség szerint tartalékolnak, beszámolójukban feltárják a függő tételeket és az elhatárolásokat stb.

A hitelezésnek és így a pénzteremtésnek egészen addig nincs korlátja, amíg a piaci szereplők bíznak abban, hogy az újonnan bevezetett befektetési eszközök tényleg anynyit érnek, amennyi a névértékük. A funkcionális összefüggés érvényesnek való elfogadása életben tartja az alrendszeret, de ha a környezettel való kapcsolat egyensúlya megbomlik, akkor a rendszer szétesik és leépül. Ez megtörténhet akkor, ha a buborék kipukkan, mert a láncolatban az adósok valahol, valamely hitelezőkkel szemben fizetésektelenséget jelentenek be.

A pénzügyi piacok önállósulása, realgazdaságtól való elszakadása és a piaci keresletkorlát illékonyvá válása a tőkés termelés kollektív formáinak és a finánc-tőkének a kialakulásával kezdődik a 19. és a 20. század fordulóján.¹¹ Végbemegy a tőkés termelés koncentrációja, és ezzel párhuzamosan tulajdoni dekoncentráció történik. Ez a külvilág számára jelentős erőforrások felett koncentrált hatalmat gyakorló nagyvállalatokat jelent, amelyek tulajdonosi szerkezete viszont dekoncentrált (szétszóródott). A

20. század közepén láthatóvá válik a technostruktúra, amikor a kollektivizált tőkés termelés folyamatába integrálódott szaktudás hordozói, a nagyvállalati menedzserek önálló társadalmi erővé válnak, szembehelyezve magukat a részvényesekkel, és sokszor érvényesítve a szervezeti

növekedés önérdékét az egyszerű nyereségszemponatok felett. Ezek a mandarinok tulajdon nélkül képesek növelni befolyásukat.¹²

Likvid tőkepiacon lehetséges a rosszszul működő menedzsment által irányított vállalatot felvásárolni, de a gyakorlatban ennek számos gazdaságon kívüli, intézményi korlátja van. A szervezeti méretek növelésére irányuló törekvéseknek végeredményben nem a piaci keresletkorlát szab határt, hanem a fizikai erőforrások végesége, illetve az, hogy elfogy a tőkét igazgató menedzsment iránti bizalom. Ez sajátos dekapitalizálódási folyamat, amelyben a tőkés termelés megteremti önmaga ellentétét, ugyanakkor a dekapitalizált vállalat környezete kapitalista, amely hosszabb távon kikényszeríti a tőkés termelés törvényszerűségeinek való megfelelést, vagyis a folyamat megfordul, és kapitalizálódás megy végbe.

A technostruktúra John Kenneth Galbraith korában (a múlt század hatvanas és hetvenes éveiben) érte el zenitjét, a nyolcvanas években pedig egy neoliberais fordulat ment végbe, megújult erővel érvényre juttatva a nyereségmaximalizálás

¹¹ Rudolf Hilferding, *Finanzkapital*. Wien, Ignaz Brand, 1947. 514.

¹² Adolf A. Berle, Gardiner C. Means, *The modern corporation and private property*. New York, Harcourt, Brace and World, 1932. 114, 355; John Kenneth Galbraith, *The new industrial state*. Boston, Houghton, Mifflin, 1967. 71.

szempontjait. A digitalizálódás és a globális pénzügyi piacok kialakulása azonban ismét dekapitalizációs tendenciát indított el, csak ez kevésbé feltűnő. Míg korábban a mandarinok saját szervezetükben voltak aktívak, az innovatív tőkepiacok tisztán virtuálisan jelennek meg a társadalmi térben. Integratív rendszerként nagyon is képesek megszervezni magukat, helyettesítve a piaci keresletkorlátot egyszerű pszichológiai korláttal, biztosítva a piaci expanziót oly módon, hogy saját maguk generálnak keresletet termékeik iránt, átlépve ezzel a külső keresleti korláton. A befolyás növelése nem szervezeti koncentráció révén valósul meg, mint a hatvanas-hetvenes években, hanem pénzügyi követelések átstrukturálása, és ezen keresztül új piacok megteremtése révén.

A pénzügyi piaci expanzióval keletkező új világ fizikailag nem látható, de nagyon is valóságos, ami kifejeződik a nyereség realizálásában, és így az egyéni haszon maximalizálásában (ügyleti nyereség, bankárbonuszok, stb. formájában). Dekapitalizálnak tekinthető ebben a világban az, hogy az integratív rendszer maga képes keresletet generálni, a tőkés termelés szemszögéből nézve a semmiből. Megteremtődik a csoda: nagyon is valóságos profitot lehet elérni autopoietikus rendszer működtetésével, indexekkel és más mutatókkal végzett játékoknak köszönhetően. Megteremtődik egy világ, ahol a kapitalista gazdaság kaszinóvá válik.

A tőkés termelés végső lehetőségét aknázza ki azzal, hogy saját törvényszerűségeit felhasználva önmaga ellentétébe fordul át. Ez azzal valósul meg, hogy a pénzügyi piacok függetleníteni képesek magukat a realgazdaságtól, amelynek létüket köszönhetik. Ezzel a kapitalizmus megszünteti önmagát,

ami persze csak átmeneti és viszonylagos, hiszen ez a dekapitalizált valóság csak funkcionális összefüggésekben létezik, és csak addig marad fenn, amíg a rendszer megőrzi integritását, képes a környezettel szemben mint rendszer önmagát újratermelni. Amint a buborék kipukkan, a tőkés termelés törvényszerűségei ismét hatnak, igaz, ezt követően a társadalmi környezet kénytelen magára vállalni a kaszinókapitalizmus kudarcának következményeit.

Az új mandarinok abban is hasonlítanak Galbraith mandarinjaira, hogy tőkés tulajdon nélkül tesznek szert hatalomra, pontosabban speciális tudásukat váltják át hatalomra, a befektetési tanácsadók és specialisták pedig konkrétan nyereségre. Tőke befektetésére, megtakarításra azért nincs szükségük, mert magas fizetéseket és jutalmakat élveznek mint szakértők, mivel sajátos, nem pótolható tudásukat monopoláron (kivételezett áron) értékesítik, vagy azért, mert amikor tőkepiaci ügyletekbe avatkoznak be, nincs szükségük saját tőkére. Ez vagy azért történik így, mert könnyen és olcsón kapnak hitelt, vagy pedig azért, mert a névleges tőkefolyamok cseréje (nominális ügyletek) esetén nem kell bemutatni a tőkét, legyen az bármekkora, ugyanis csak a névleges pénzfolyamok közötti különbség képezi elszámolás tárgyát.

A kapitalista gazdaság nem kapitalista környezetben működik, és mindig vannak a társadalomnak olyan szegmensei, ame-

lyek nem kapitalizáltak. A föld, az állam és a tudás birtoklásához kapcsolódva monopóliumok jönnek létre, amelyek akadályai a tőkés termelés fenntartásához szükséges értékmegfelelőségnek. A finánc-tőkéről Hilferding azt tartotta, hogy nem képezte akadályát a tőkés termelési folyamatnak, mert a tőkés gazdaság feldolgozta a finánc-tőke működésének költségét. Az innovatív pénzügyi piacok és az azok által kiváltott strukturális hiperaktivitás azt hozta magával, hogy a pénzügyi piacok tartósan képesek lettek függetleníteni magukat a realgazdaságtól, tartós egyensúlytalansággal és borulékonyossággal terhelve így meg a tőkés termelést. Az állam felelőssége ezt csillapítani, amennyire lehetséges, és közben persze megőrizni a pénzügyi piacok vitalitását.

5. Van-e kiút?

A kapitalista gazdaságba feloldhatatlan strukturális ellentmondások vannak beépítve, azonban ennek ellenére is működőképes. Az ellentmondások feloldása részlegesen lehetséges oly módon, hogy mikroszinten alternatív közösségszerveződés indulhat meg. Ennek megvalósítási formája lehet például szociális gazdaság vagy lokális pénzen alapuló gazdálkodó közösség, amelynek tagjai egymás közötti viszonyaikban megszabadulhatnak a piaci opportunizmustól, feltéve, hogy képesek gazdasági kapcsolataikba a kölcsönösség elemét bevinni, és így kiiktatni a zárt, zéró összegű játszmák által meghatározott kapcsolatokat, lehetővé téve harmadik személyek bekapcsolódását. A csoporton belüli megegyezések integrációhoz vezethetnek, a vitarendezés jellemzően tanácskozás és megvitatás útján (deliberáció révén) zajlik,

és a dialógus folyamatában egymáshoz rendeződő értékek szerint alakul a résztvevők kapcsolati rendje.

A polgári életmód alapja a szubszidiaritás. Ha nincsenek szabadságukat felelős módon gyakorló polgárok, akik munkájuk gyümölcse felett szabadon rendelkezhetnek, nem teremthető meg egészséges érdekelttség az új érték előállításában. A szabadság gyakorlása ugyanakkor korlátok közé van szorítva, mert tökéletlen információ birtokában kell döntéseket hozni, ami a gazdasági viselkedést megalkuvóvá teszi, az viszont a közösségiség képződésének akadálya. Amennyire tehát nélkülözhetetlen az önszabályozó piac, épp annyira szükséges a korrekciója is.

A piaci korrekciót legegyszerűbb központosító államhatalomban elgondolni, a 20. században azonban megtapasztaltuk a jóléti állam válságát. A Leviatán¹³ alternatívája a decentralizmus. Az ezzel kapcsolatos javaslatok lényegében mind arra vezethetők vissza, hogy a piacot szocializmussal, a szocializmust viszont anarchizmussal kell korrigálni.

¹³ Hobbes filozófiájában a teljhatalmú állam jelképe (A szerk.)

Walther von der Vogelweide

Panaszkodunk és nem tudjuk a baj mi lehet

Wir klagen alle und wizzen doch niht waz uns wirret

Panaszkodunk és nem tudjuk a baj mi lehet

hát az hogy atyánk a pápa mindenkit félrevezet

előttünk jár ahogy elvárható a jó apától

és mi követjük ki sem lépve a nyomából

halld meg világ hogy ez nekem miért nem tetszik

ha ő kapzsi a kapzsiságot mások is pedzik

ha ő hazudik hazudik mindenki

ha ő csal a csalásban sokan fogják követni

és akkor mondjátok mit lehet azon kivetni

hogy az újabb Júdás a régivel vetekszik?

Lőrincz Borbála

Szex, drogok, védett fajok – Kereskedelmi szintek a kapitalizmusban

Paul Bohannon 1955-ben publikálta *Kereskedelmi és befektetési elvek a tivéek körében* című cikkét, amelyben a nigériai tiv törzs cserekereskedelmi rendszerét írta le. Bemutatta a rendszer három szintjét, amelyek erkölcsi értékük szerint különültek el. A legalsó kategória nem bírt különösebb morális jelentőséggel, a túléléshez szükséges javak kereskedelmét szabályozta; ide tartoztak az élelmiszerek mellett a használati tárgyak is. A második kategóriába tartoztak a presztízshöz kötődő javak: a rabszolgák, állatok és egyéb előkelő portékák. A legmagasabb erkölcsi értékkel bíró harmadik kategória az emberek (kivéve rabszolgák) felett gyakorolt jogokat foglalta magába, elsősorban a függő viszonyban lévő nők feletti jogokat. A cserekereskedelem három kategóriáján túl Bohannon olyan javakról is beszámolt, amelyekkel nem lehetett kereskedni; a kölcsönös szolgáltatások és egymás segítése jóindulat vagy rokoni kötelezettség alapján valósult meg, illetve tilos volt földet adni-venni. Bohannon elemezte is a cserekereskedelem szintjeinek működését. A kategórián belüli kereskedelmet a szerencse fogalmával értelmezték, míg a kategóriák közti kereskedelem erős morális töltettel bírt. Azokat, akiknek sikerül alsóbb kategóriába tartozó jószágait felsőbb kategóriájú javakra cserélni, „erős szívűeknek” tekintették.

Bohannon úgy látta, hogy „a tiv kereskedelem fogalmai [...] azonnali és nyilvánvaló ellentmondásban állnak a nyugati ideálok-

kal és gyakorlattal” (1955: 66), a monetáris gazdasággal. Később azt is leírta, hogyan változtak meg a tivéek hagyományos kereskedelmi szokásai és koncepciói a nyugati gyarmatosítás hatására. Más antropológusok és közgazdászok is vannak, akik szerint a kapitalista kontextusban csak egyetlen kereskedelmi forma létezik, amely profitorientált és piaci alapú. Azt gondolják, hogy a minden tranzakcióban elfogadott és minden célra használható, bármire beváltható pénz feltalálása lehetővé tette mindenfajta termék és szolgáltatás objektív értékének összemérését. A csere ugyanakkor az antropológiai kutatások igencsak vitatott témája. Sokan úgy látják, hogy a nyugati gazdaságokban is működnek a kereskedelmen belül elkülönült szintek (formák, típusok), amelyek kulturális, morális, sőt akár gazdasági alapon is elválaszthatók egymástól.

Ezen írás kereskedelmi gyakorlatok típusai közti különbségeket mutat be. Ezek a különbségek nemcsak erkölcsi és kulturális, hanem gyakorlati értelemben is jelentősek lehetnek akár a kapitalista kontextuson belül is. Ráadásul ugyan a minden célra alkalmas pénz bevezetése lehetővé tette a legtöbb dolog értékének egy skálán belüli megjelölését, bizonyos társadalmi korlátozások akadályozzák a kapitalizmus résztvevőit abban, hogy bármit bármire el tudjanak cserélni. Először az informális gazdaság jelenségével foglalkozom, amely a kapitalizmus keretein belül a legjelentősebb alternatív kereskedelmi forma, másodsorban a fent említett kereskedelmi korlátozásokat vizsgálom.

*

A hagyományos kereskedelemtől eltérő minták közül a legelső az informális gazdaság jelensége. Fontos megjegyezni, hogy a jelenlegi gazdasági modellek a gazdasági világ egy jelentős szegmensével nem foglalkoznak. Az informális gazdaság mind gyakorlati, mind erkölcsi szinten elkülönül az

ortodox piacgazdaságtól: rendszertelen, kiszámíthatatlan, instabil, sőt láthatatlan, el nem ismert és nem dokumentált. A formális rendszer részeként is működik (használja a széles körben ismert, bármire beváltható pénzt, sőt az eladott termékek gyakran a formális gazdaságban is megtalálhatók), ugyanakkor elkerüli a szervezett kapitalizmust és a kormányok által szabályozott gazdasági mechanizmusokat. Ráadásul az informális gazdaság jelentős része a formális piac „negációjaként” működik, teljesen figyelmen kívül hagyva utóbbi kulturális kereteit, erkölcsi és gazdasági szabályait.

Az informális gazdaság témájában az egyik legjelentősebb etnográfiai vizsgálatot Philippe Bourgois folytatta, amelyről *A tisztelet nyomában* (In Search of Respect) című könyvében számolt be. A New York-i El Barillo gettóban folytatott kutatása eredeti célja a teljes underground (fekete) gazdaság leírása volt az autószereléstől a bétiszterkedésig, a nem hivatalos fogadásoktól a droggereskedelemsgig. Bourgois számtalan bevétel-növelő stratégiát leírt, melyeknek egy része teljesen legális is lehetett volna, amennyiben a résztvevők fizetnek adót (pl. szerelési munkálatok, házvezetés). Ugyanakkor a feketekereskedelem jelentős része nemcsak az adóelkerülés miatt problematikus, hanem alapvetően illegális javakkal és szolgáltatásokkal is operál (pl. prostitúció, drogok). Bourgois a kelet-harlemi El Barillo gazdasági önállóságát összefüggésbe hozta a környék társadalmi és kulturális marginalizációjával – fontos látnunk, hogy a két folyamat elválaszthatatlanul összekapcsolódik.

Bár eredetileg a feketegazdaság egésze érdekelte a szerzőt, *A tisztelet nyomában* jó részt a droggereskedelem témájával foglalkozik. A drog üzletág óriási mennyiségű pénzt mozgat meg; hatalmas piaca van saját szabályokkal, árakkal és versennyel. Bourgois le-

írta, milyen rohamtempóban terjeszkedett a crackpiac¹ El Barillóban, kiütve a versenyből egyéb jövedelem-növelő gyakorlatokat, és teljesen beszippantva a közelébe kerülőket. Az etnográfus nem csodálkozott, hogy annyi fiatal választotta a drogdílerséget, tekintve, hogy legális munkával milyen keveset tudtak keresni. Ugyanakkor hangsúlyozta a droglesújtó hatását az egész környékre, nemcsak azokra, akik árulták vagy fogyasztották, hanem minden lakosra, beleértve a gyerekeket, öregeket és más passzív elszennvedőket is.

A tisztelet nyomában egy egész külön kis világot mutat be, amelyet a kapitalizmus bevett gyakorlataitól – formájában, résztvevőiben, helyszíneiben, termékeiben – független, alternatív kereskedelmi szint határoz meg. Ezt a szintet nem lehet figyelmen kívül hagyni, hiszen rengeteg embernek biztosít lehetőséget az önálló életre, amely rejtve marad a formális gazdaságtól és az államtól is. De talán ennél még fontosabb, hogy ezen szint létezése megakadályozza résztvevőinek visszatérését a társadalom és gazdaság legális platformjaira.

*

Az informális gazdaságnak csak egyik eleme a droggereskedelem, ugyanakkor ez, a szerhasználattal egyetemben, kiemelt jelentőségű tevékenység a társadalom „rejtett részeiben”. A drogok jelenléte szorosan összekapcsolódik az underground gazdaság egyéb ágai-

¹ Crack: a kokain szabad bázisú formája

val, különösen a prostitúcióval. A drogpiac gyengülésével vagy az ellátás csökkenésével a drogkereskedelemből élők gyakran fordulnak a prostitúció felé, amely adott esetben könnyebben elérhető és jobban megtérülő alternatívát jelenthet a kábítószerhez képest. Továbbá fontos összefüggés a két terület között, hogy a prostitúcióból élők könnyen válnak maguk is drogfüggővé, illetve fordítva: a drogfogyasztás pénzügyi hátterét biztosítandó a szerhasználók sokszor kerülnek be az emberkereskedelem és prostitúció világába, vagy fizetnek a kábítószerért szexszel. Ez is mutatja, hogy az informális gazdaság olyan külön ágazat, amelyben az résztvevők nemcsak pénzzel tudnak fizetni, hanem bizonyos illegális javak és szolgáltatások cserekereskedelme is működik.

A prostitúció saját piaccal, árakkal, kereslet-kínálat viszonyrendszerrel operál. Itt is megvannak a klasszikus együttthatók: a fogyasztók jövedelme vagy a szolgáltatás ára, de számít a stigma (rossz hírnév) kialakulásának veszélye is, tehát erkölcsi kategóriák is meghatározóak a piac gazdasági mechanizmusainak működésében. A szex kereskedelmének ez a morális dimenziója olyan fontos tényező, amely szintén elválasztja az informális gazdaság ezen szegletét a hagyományos kapitalizmustól.

Hasday (2005) az intimitás kereskedelmi forgalomba bocsátásáról szóló jogi vitákat elemezte. Beszámolója szerint a jogi rendszereket mindig is foglalkoztatta az intimitással való kereskedés – a törekvés, hogy az ilyesfajta tranzakciók kívül maradjanak a hagyományos piacon, a szexualitás különlegességét volt hivatott jelezni. Eszerint a gazdasági viszonyokat szabályozó jogi rendszerek morális alapon szorították ki a szexuális kapcsolattal való kereskedelmet a formális piacról, mégpedig azért, mert szerintük a szexualitás a kapitalizmus anyagias elvei felett áll.

*

A piaczgazdaságon belül működő informális szféra elemzése után tekintsük át a Bohannan által el nem cserélhető javakként definiált áruk kapitalizmusban jelen lévő párjait. Az irodalomban felbukkanó egyik példa a státuszszimbólumok köre, amelyek eladható-megvehető jellegükön túl pénzben ki nem fejezhető értékkel is bírnak.

Szimbolikus értéke van a biodiverzitásnak, a különféle fajoknak, az élénk flórával és faunával bíró területeknek, és egyéb természeti kincseknek is. Többféle szempont alapján határozzák meg az ún. teljes gazdasági értéket. A „használatlalt összefüggő érték” az erőforrások kereskedelmi, megélhetési, szabadidős vagy egyéb tevékenységekkel összefüggő felhasználhatóságán, illetve a természetben betöltött szerepén alapul. A „nem használatlalt összefüggő érték” a természeti kincsek önmagukban való, pénzben ki nem fejezhető értékét mutatja. Hasonló kategóriáról van tehát szó, mint a tívек körében adásvételi tilalom alatt álló földeknél, amelyeket az egyéneknek csak használni volt joga, eladni nem. Látható, hogy bár a minden célra alkalmas pénz feltalálása óta szinte minden létező monetáris értéke meghatározható ugyanazon a skálán, még mindig léteznek kulturális és társadalmi tabuk a kereskedelem és fogyasztás területén.

*

A tiv gazdaság Bohannan-féle elemzése a mai napig jelentős etnográfiai munkának számít. Olyan kereskedelmi rendszert írt le, amely sok szempontból eltér jól ismert nyu-

gati modelljeinktől. A gyarmatosítás időszakában ezek a nyugati modellek jelentős mértékben befolyásolták a megszállt kultúrák szokásait, így Bohannan műve nemcsak antropológiai elemzéseként fontos, hanem korabeli, azóta nagyrészt eltűnt szokásoknak is emléket állít.

Bár Bohannan a tiv és a nyugati gazdasági mechanizmusok és ideálok közti különbségekre fókuszált, fontos látni, hogy a kapitalizmuson belül is léteznek elkülöníthető kereskedelmi szintek, még ha nincsenek is a tiv rendszerhez hasonlóan tiszta határok közöttük. Ráadásul azt is megállapíthatjuk, hogy bármilyen pénzorientált is a nyugati piacgazdaság, még mindig léteznek olyan kincsek, amelyek értéke pénzben nem fejezhető ki.

Irodalom

- Bohannan, P. (1955): Some Principles of Exchange and Investment among the Tiv. *American Anthropologist*, 57 (1): 60–70.
- Bourgois, P.I. (2003): *In Search of Respect: selling crack in El Barillo*. Cambridge, NY, Cambridge University Press.
- Hasday, J.E. (2005): Intimacy and Economic Exchange. *Harvard Law Review*, 119 (2): 491–530.

Ha én volnék Urunk Istenünk tanácsadója, azt tanácsolnám neki, hogy a világ számára mostantól semmit se adjon ingyen, hanem ő is legyen üzletember. Senki fiának ne adjon se feleséget, se gyereket, se szemet, se lábat, se kezet, se fejet, se száját, se orrot, se lábujjakat, se gyomrot, se lépét, se májat, se tüdőt, se semmi olyan testrészt, ami az embernek lenni szokott, hacsak nem fizet előtte minden egyes tételért 100 aranyforintot az illető. Én is kifizetnék Urunk Istenünknek 100 aranyforintot, hogy az én Káthémnek több teje legyen, és hogy az én Wolfom ne legyen annyira lusta.

(Martin Luther: Asztali beszélgetések, 1532. június 8., *LVM* 8., 233)

Petschnig Mária Zita

A pénzről kellene írnom...

Jártam egyszer egy milliárdos lakásában, egy magyar milliárdoséban. Igazán minden kifogástalan, pazar volt, s a legjobb minőségben készült. A falakat különleges tapéta borította, az ablakokon gazdagon redőzött, drága függönyök, a csillárok és más lámpatestek Velencéből valók. A felújított, intarziával berakott, súlyos, nagy barokk bútorok tekintélyt parancsoltak, a kristályok, a szobrok és a festmények művészetről árulkodtak. A vastag szőnyegek persze süppedtek, miként a bőrborítású ülőalkalmatosságok is. Kora tavasz volt, még fűteni kellett. Melegek voltak a fűtőtestek, de én fáztam. A hatalmas teremben, ahol hellyel kínáltak, dermesztő hidegséget éreztem. A tökéletes kimértség hidegségét, embertelenségét. A tulajdonos egyedül élt milliárdokból létrehozott birodalmában, csak a testőre vigyázta, akinek zsebéből kidudorott munkaeszköze, a fegyvere. A tárgyak nem tudtak szeretetet sugározni, mert nem volt mit visszatükrözniük, önmaguknak valók, ridegek voltak. Rendezettségük riasztott, amin meg is lepődtem, mert én igazán szerettem a rendet magam körül. De ez egy élettelen kastély művi rendje volt.

A szülői házban, ahol nevelkedtem, télen csak egy helyiséget fűtöttünk, a konyhát, szegények voltunk – mint akkoriban sokan mások. Itt éltünk, az asztal egyik felén édesanyám a tésztaát gyúrta, a másik felén leckét írtam. Itt étkeztünk, fürödtünk, és még az ágyaink is itt álltak, pedig hát nem volt ez egy nagy szoba (a társbérlet leválasztása előtt a konyhánk még szoba volt). A másik két szoba, az elő- és a fürdőszoba télen mindig hideg volt. De napközben a konyha is,

noha raktuk a fát és a slammot (vízzel kevert szénpor) a vaskályhába gyakran addig, míg tűzpirossá nem izzott a platnijá. Mégis csak akkor lett meleg, amikor édesanyánk hazahozta a munkából. Vártuk a húgommal, hogy megjöjjön, tettük a dolgunkat addig is, de igazán jó csak akkor lett, amikor édesanyánk térült-fordult a konyhában. Mert szeretetet sugárzott. Akik ismerték, tudják, mindenki felé áradt belőle a soha el nem fogyó szeretet. A nyomába sem érek, bár egész életemben erre törekedtem és törekszem...

Most meg a pénzről kellene írnom. A pénzről, amely csupa ellentmondás, amelyről majd kétszáz évvel ezelőtt az angol pénzügyminiszter azt állapította meg, hogy még a szerelem sem bolondított meg annyi embert, mint a pénz lényegén való töprengés. Marx például „töprengései” során arra jutott, hogy a pénz társadalmi viszonyok összessége. Erre varrjunk gombot!

Nekem egyszer sikerült. 1984 lehetett, jóval a rendszerváltás előtt. A televízióban ment egy sorozat, amelyben egyetemi előadásokat közvetítettek. Engem is felkértek egy pénzügyi előadásra, amikor is erre a marxi axiómára hivatkozva jellemeztem a nálunk uralkodó, szocialistának nevezett gazdasági-társadalmi viszonyokat. Persze nem úgy, ahogy az a korabeli tankönyvekben szerepelt, hanem amit a megéltek alapján magamnak leszűrtem. Röviden, hogy a szocialista tulajdon rossz és romló hatékonyságú működése az ideológiailag fel-fűtött társadalmi ígéretetek mellett szük-

ségképpen hiánygazdaságot szül, amelyet legfeljebb külső források bevonásával lehet enyhíteni, ez viszont eladósodással jár, ami államcsödhöz vezethet. Ezeket az összefüggéseket ma már mindenki ismeri, de akkori kifejtésük szentségtörésnek számított. Szerencsére nem lett belőle bajom, talán mert a mainstreamet már inkább az jellemezte, amit az egy évvel később érkező Gorbacsov hirdtetett meg a *glasznosztjy* és *peresztrojka* jel-szavakkal.

Na, akkor vissza konkrétan a pénzhez! Mít tudunk róla? Hogy ebben fejezzük ki az áruk és szolgáltatások árát, s ha ezekhez hozzá akarunk jutni, pénzre van szükségünk, vagyis szükségleteink kielégítésének általános (de nem kizárólagos!) eszköze. Vagyont halmozhatunk föl belőle vagy általa, de ha éppen nincs belőle elegendő – bizonyos feltételek megléte esetén –, hitel formájában is megkaphatjuk. A pénznek ezeket a funkcióit gyakorolhatjuk nemzeti keretek közt és nemzetközi kapcsolatokban is.

A „jó-e a pénz?” általános morális kérdésén túllépve csak annyit jegyeznek meg, hogy ha nem lenne jó, nem találta volna fel az emberiség, és nem használná évezredek óta különböző formákban. De feltalálta, mert többre vágyott. Többre vágyott annál, mint amit a saját közösségében előállított, s a pénz segítségével tudta a másokkal folytatott cserét a legegyszerűbben lebonyolítani. A pénz „feltalálása”, pontosabban megtalálása volt a globalizáció első eszköze, első lépcsőfoka.

Az ember a Föld egyetlen teremtménye, aki soha nem éri be azzal, amije van. Az örökös többre vágyás mozgatója, eszköze és beteljesítője a pénz. A „többpénzszerzés” mozgatta a technikai fejlődést, de a gonosztevést is: a rablást, a lopást, a másik ember becsapását, kizsákmányolását és a háborúkat is. Technikai

fejlesztést ösztönző és emberi viszonyokat is romboló eszköz a pénz. De csak eszköz! Hogy mire és hogyan használjuk, az rajtunk múlik (ezért definiálta Marx a társadalmi viszonyok összességéként).

Az előző, zsákutcas, fejlődésképtelenek, versenyképtelenek bizonyuló rendszer bizonyította: mire megyünk, ha kikapcsoljuk/korlátozzuk a pénzviszonyok szerepét, érvényesülését. Mire, ha nincs belső ösztönző erő az eszközök és a munkaerő mind hatékonyabb, eredményesebb felhasználására, ha a profitorientáltság ki sem mondható, nem hogy gyakorolható? Az utóbbi veszélye persze a kiterjedt állami és kvázi állami (szövetkezetiinek mondott) tulajdonviszonyok között fel sem merült.

Legutóbb az USA-ban 2007-ben kirombant, majd az egész világra áttért pénzügyi válság viszont azt mutatta meg, hogy mit eredményez az ember túlharácsolási ösztönének érdemi szabályozás nélküli kiengedése, nemzetközi térnyerése.

Valahol a kettő között kellene a helyes utat megtalálni. Ezzel meg úgy vagyunk, hogy mindig vagy legalábbis sokáig azt hisszük, azon járunk, s a tévedésünk utólag derül ki. Az arany vagy optimális középút csak elméletileg fejthető ki, a gyakorlatban már az is jónak számít, ha az ahhoz közelállót megtaláljuk, ez viszont nem megy múltunk feldolgozása nélkül. Hát így vagyunk a pénzzel.

A közbeszéd szereti a pénzt összekapcsolni a boldogsággal, mondják: a pénz nem

boldogít, meg azt is, hogy pénz nélkül nem boldogulsz. Mint pénzügyekkel foglalkozó tulajdonképpen sajnálom a pénzt, hogy ti. ilyen ellentétes megállapításokat aggatunk rá. A pénz csak eszköz, anyagi szükségleteink kielégítésének eszköze. Rajtunk múlik, hogy tudunk-e örülni az általa megszerzett tárgyakkal. De az öröm nem a tárgyakból fakad, hanem belőlünk. Akkor, ha tudunk szeretni. S hogy tudunk-e, az Isten ajándéka, amely mindig készen állva vár ránk, „csak” el kell tudnunk venni. A kegyelem megéléséhez nincs szükségünk pénzre, „csak” hitre.

Édesanyám istenfélő asszony volt, hite szerint református. Sokat imádkozott. Egyszer még csoda is történt nálunk. Ha nem láttam volna, nem hinném, de ma is pontosa előttem van. Egyszer, amikor már nem volt semmi pénzünk, a konyha padlóján ott feküdt egy kék húszforintos. Nagy pénz volt az 1954-ben! A szüleim azt állították, nem járt előtte nálunk senki, aki elveszíthette volna. Talán a dadánk, aki velünk lakott?... De ő tagadta. Lehet, nem akart megsérteni bennünket a szánalmával? Ez is csoda volt egy fiatal, tanulatlan lánytól. Az Úr csodája volt. Mint ahogy édesanyánk szeretete is, amely a fagyos időkben is bemelegítette otthonunkat.

Édesanyám istenfélő asszony volt, hite szerint református. Sokat imádkozott. Egyszer még csoda is történt nálunk. Ha nem láttam volna, nem hinném, de ma is pontosa előttem van. Egyszer, amikor már nem volt semmi pénzünk, a konyha padlóján ott feküdt egy kék húszforintos. Nagy pénz volt az 1954-ben! A szüleim azt állították, nem járt előtte nálunk senki, aki elveszíthette volna. Talán a dadánk, aki velünk lakott?... De ő tagadta. Lehet, nem akart megsérteni bennünket a szánalmával? Ez is csoda volt egy fiatal, tanulatlan lánytól. Az Úr csodája volt. Mint ahogy édesanyánk szeretete is, amely a fagyos időkben is bemelegítette otthonunkat.

Walther von der Vogelweide:
Olyan aki ész nélkül gazdag
Swelb man wirt ane muot ze rich

Olyan aki ész nélkül gazdag
 felstruccolja magát pimasznak
 emiatt nincs benne szerénység
 a túlgazdagság és a túlszegénység
 sok ember érzületének árt
 a túlgazdagság gögre bátorít
 a túlszegénység elkésérít
 ez is az is tud okozni kárt

Bartha István

A közvetítő és a Közvetlen

Úgy tudjuk, úgy képzeljük el, hogy valamikor réges-régen az embereknek mindenkinek közös volt. Aztán lassacskán változott a szemlélet, és a rendszeresen használt személyes tárgyakat a használóhoz tartozónak tekintették. Valahogy így alakulhatott ki a tulajdon fogalma? Kézen fekvő következmény, hogy egy tárgy vagy az élelem ilyen formán megszerezhetővé, megszerzendővé váljon. Eleinte bizonyára cserekereskedelmet folytattak. Például egy darab húst egy takaróért, egy marék bogytót egy szép kavicsért. Később, úgy képzeljük, egyre nagyobb szerepet játszott az emberi megmunkálás is, így lándzsahegyek, kőedények, szöttesek és bőrtárgyak cserélhettek gazdát. A különféle portékák csereértékét a felek nyilván közösen állapították meg. Érték és mérték különbözősége vitákra is okot adhatott.

Ugyancsak kézenfekvőnek tűnt valamilyen közvetítő, viszonylagosan állandó értékűnek tekinthető valuta megnevezése. A só például kiválóan alkalmas lehetett erre, hiszen eléggé tartós, és mindig szükség van rá. Hogy aztán egy bőrzacsaknyi sóhoz mennyi lándzsahegyet vagy cserépedényt lehetett azonos értékűként hozzárendelni, azt valószínűleg a mindenkori kereslet-kínálat határozta meg. Később a ritka nemesfémek vették át a váltóeszköz szerepét. A réz-, a bronz-, az ezüst- vagy aranypénzek értéke már egymáshoz is különféleképpen viszonyult. A fémdarabkák közvetítő szerepét még tovább befolyásolta a pénzverés. Egy király vagy császár képével ékesített aranykorong már önálló értéket képviselt.

A tárgyaktól, élelmiszertől függetlenedett közvetítő eszközökkel csaknem egy időben jelenhetett meg a tárgyakat előállító, bányászó, termelő, egymás egyre specálisabb szakértelmére kölcsönösen ráutalt, emiatt egymással dolgaikat folytonosan cseréberelő emberektől függetlenedett tevékenységi forma, mely nem állított elő, nem bányászott, nem termelt, hanem a csereberék létrejöttét elősegítendő, a különféle árukat az igényeknek megfelelő helyre szállító tevékenységet végezett. A kereskedelmi tevékenység – akárcsak a közvetítő eszköz, a pénz – önálló értékévé vált tehát. És nem csupán önálló értékévé vált, hanem visszahat a tulajdonképpeni áruk egymáshoz viszonyított értékére.

Megjelent az a fogalom, hogy a gazdagságot már nem a tevék számában mérik, hanem abban, hogy valakinek mennyi pénze van. A sok pénz megléte azt a potenciált hordozza, hogy abból az illető tetszése szerint vásárolhat magának tevéket vagy – ha úgy tetszik – házakat, vagy akár politikai befolyást, hiszen a harcosok is esznek, isznak, öltözködnek, fegyverkeznek, laknak valahol, szolgáltatásokat vesznek igénybe, tehát pénzbe kerülnek. Akinek pedig sok pénze van, az meg tudja fizetni a szolgáltatukat. Ahhoz, hogy valaki hatalmas legyen, már nem feltétlenül nagyobb testi erőre van szüksége, hanem arra, hogy kellő mennyiségű váltóeszközzel rendelkezzen, amelyet bármikor valódi portékára cserélhet. Minőségi ételre, italra, vastag falú, védhető várakra, távoli országokból származó kelmékre és ékszerekre, nőkre, kegyencekre, szolgálókra, katonákra.

Időnként aztán a pénz aránytalan eloszlása ahhoz vezetett, hogy a hátrányosabb helyzetben lévők, akiknek úgyszólván vesztenivalójuk, fellázadjanak a felettük zsarnokkodók ellen. A pénz eközben folytatja diadalútját, és nem okoz számára meggrázó kódtatást, ha gazdát cserél. Úgyis ő az úr.

Hovatovább meghatározza a tényleges dolgok értékét is. Visszahat a termelésre, bányászatra, iparra. Valami, ami tulajdonképpen nincs is, úgy tűnik, mára valóságosabbá vált, mint maguk a dolgok. Csak a szegény, éhező ember tudja, hogy egy darab kenyér többet ér, mint egy aranypénz. Habár ez sem biztos. Láttam már kuka tetején landoló vajas kenyeret, amelyet dühös, csalódott koldus hajított el, miután pénz helyett ezt kapta valakitől.

Sőt, még az ember értékét is a pénz határozza meg. Ha valakit futtatnak, mindennap mutogatnak, előbb utóbb elhiszi magáról, hogy ő fontos, talán okos vagy tehetséges is. Ha ez a költséges cirkusz valóban párosul valamilyen tehetséggel, az a szerencsésebb eset. Habár az ember önértékelésének ez sem mindig tesz jót. A pénz újabb elidegenedési stációja a virtuális bankó, a mágneskártya, amely már csak információkat tartalmaz arról, hogy a felhasználójának mennyi virtuális pénzegységét tartják nyilván egy virtuális valóságban. Odaérintem a kártyámat a leolvasóhoz, csippan egyet, és a pénztáros mosolyogva veszi tudomásul, hogy a becsomagolt gépsonkát, az üveg bort, a zsemleket, a dezodort és a fogkrémet bepakolom a szatyromba, és hazaviszem.

Igaz is! Honnan van nekem ilyen lehetőségem? Hiszen nem bányászom, nem művelek földet, állatokat sem tenyészték, de még csak egy fia vasdarabot sem munkálok meg. Van is, aki azt mondja rám, hogy ingyenélő, eltartott vagyok. A pénzvilág azonban engem is bearázott. Legalábbis abban az értelemben, hogy van egy emberi közösség, amelynek tagjai úgy gondolják, ha vásárnaponként felmegyek a szószékre, prédikálok nekik, megadom a végtiszteességet a halottaiknak, vagy épp osztom örömmünnepeikben, és be-

szélek hozzájuk, azért nem sajnálják tőlem, hogy ellássanak kellő mennyiségű virtuális potenciállal, amely feljogosít engem kenyér, tej, fogpaszta meg sok más egyéb beszerzésére, telefonálásra, utazásra, tévézésre.

A világ pénzügyeiről régóta köztudott, hogy a körbetartozások miatt hatalmas fel-fújt lufi az egész, amely bármikor szétpukkanhat. Olyan ez, mint az a játék, amely arról szól, hogy mindenkinek le kell ülnie, de valójában eggyel kevesebb szék van, így valaki minden fordulóban állva marad, azaz kiesik. Mindig elvesznek egy széket, és végül csak egyvalaki marad, akinek jut hely. Egész virtuális világunk semmivé foszlik, és mi magunk is porrá leszünk, amelyből végettünk. És persze megszűnik a pénz, hiszen valójában soha nem is létezett igazán. Csak mi tettük valamivé, emeltük magunk fölé, hogy uralkodjék rajtunk.

Az az egyvalaki azonban, aki felett senkinek és semminek nincs hatalma, ő az egyetlen, akinek léte nem viszonylagos, nem virtuális. Ő az egyetlen Létező, a Lét maga. Aki VAN. Aki nem közvetít, de maga a Közvetítetlenség. És ő jónak látja, hogy az ő úrságában mindenkinek jusson hely. Nem áraz be senkit, mert az árat mindenkiért kifizette.

Walther von der Vogelweide

Áruld el Persely bácsi

Sagent an ber Stoc

Áruld el Persely bácsi a pápa téged ugye
azért küldött hogy a mi német pénzünket elvegye?

mert ha a Lateránba megérkezik a zsákmány

ő beveti aljas trükkjét volt rá eset akárhány

azt mondja zúr van a Birodalomban

úghogy küldjenek a papok pénzt neki nyomban

gyanítom a Szentföldre nem sok ezüst jut el

pap keze nagy összeget saját célra kezel

Persely bácsi te minket tönkreteszél

azt hiszed a németek mind hülyék egyhalomban?

Bauer Tamás

Búcsú az egy százaléktól*

Búcsú? Hogyhogy? Hiszen nem merült fel, hogy megszüntetnék az adó egy százaléka fölötti rendelkezés lehetőségét. Sőt, azt is oda akarják adni a civileknek, amiről az adófizetők elmulasztottak rendelkezni. Nem a hat éve bevezetett rendszer kiteljesítéséről van szó?

Nem. Könnyen belátható ez, ha végiggondoljuk, miről is szól az egyszázalékos rendszer.

A rendszerváltás azzal a problémával is szembesített bennünket, hogy az állami köldökszinóról nemcsak a gazdaságot kell leválasztani, amelynek működésére és finanszírozására a piac kínál megoldást, hanem olyan intézményeket is, amelyeknek nincsenek saját tevékenységükből származó jövedelmei, viszont nem kevésbé kívánatos az államtól való függőségük megszüntetése. Ilyenek a civil szervezetek, melyek a polgári társadalmakban túlnyomórészt adományokból tartják fenn magukat. Távolrólunk nálunk is ez volna a kívánatos, de a magán-szféra évtizedes elnyomása után a civil szervezetek állami támogatásáról egyelőre nem lehet lemondani. A rendszerváltás első éveitől kezdve az Országgyűlés illetékes bizottsága osztott szét néhány százmillió forintot sok száz kisebb-nagyobb szervezet között, de ez a megoldás óhatatlanul átpolitizálódott. Kézenfekvő volt ezért a gondolat: a civil szervezetek támogatását el kellene szakítani az Országgyűléstől és bármiféle politikai intézménytől, s magukra az adófizető polgárokra bízni, hogy mely nem-állami

szervezeteknek kívánják az általuk befizetett adó egy százalékát juttatni. Ha kényszerűségből társadalmi szervezeteket is kell az adóbevételekből finanszírozni, akkor jobb, ha maguk a polgárok mondják meg, hogy melyeket érdemesítik arra, hogy – a javukra saját jövedelmükből adományt tevők juttatásain kívül – adóbevételekből is finanszírozzák. Ez az állampolgári akaratnyilvánítás nemcsak arról szól, hogy mely civil szervezeteknek jusson pénz az adóforintokból, hanem arról is, hogy összesen mennyi pénzt vonjanak el erre a célra más, szintén az adóforintokból finanszírozandó céloktól.

Hasonlóképpen merült fel a rendszerváltás kezdetén, hogy az egyházak finanszírozását is el kellene szakítani a kormánytól és az Országgyűléstől, tehát a politikai természetű döntéshozataltól. Az állam és az egyházak elválasztása az Alkotmányban rögzített, az Alkotmánybíróság által többször is megerősített alapelv, amelynek finanszírozásuk módjában is meg kellene mutatkoznia. Kézenfekvőnek látszott, hogy mindaddig, amíg az egyházak nem tudják működésüket a hívők hozzájárulásából fedezni, igazodjék az adóbevételekből származó állami hozzájárulás az adófizető polgárok akaratnyilvánításához. Döntsenek a polgárok mind arról, hogy összesen mennyi pénzt fordítsanak adóbevételekből egyházfinanszírozásra, mind pedig arról, hogy miképpen oszolja meg ez az összeg az egyes bejegyzett egyházak között.

Az 1996 végén elfogadott első törvény még ugyanazért az egy százalékért versenyeztette a különféle civil szervezeteket, alapítványokat és egyházakat. Az 1997 elején megkötött vatikáni megállapodásban kompromisszum született: a katolikus egyház elfogadta az állampolgári akaratnyilvánítás elvét a hitéleti tevékenység finanszírozásában, viszont elérte, hogy az öt év elteltével esedékes felülvizsgálatig az állam az adófizetők rendelkezésével nekik jutta-

* A cikk a régi *Magyar Hírlapban* jelent meg 2003. június 5-én.

tott összeget a személyijövedelemadó-bevé-
tel fél százalékáig mindenképpen kiegészítse
(a kiegészítést is a rendelkezések arányában
osztva szét az egyes egyházak között), to-
vábbá, hogy az egyházak finanszírozására
egy második egy százalék szolgáljon, vagyis
az egyházak ne kényszerüljenek versenyre a
civil szervezetekkel.

Az egy százalékos rendszer 1997-től mű-
ködésbe is lépett. Az adófizetők mintegy
egyharmada rendelkezik azóta évről-évre a
civil szervezetek, és mintegy egyhatoda az
egyházak javára. Az utóbbi arány azt jelzi,
hogy az egyházaknak messze nincs olyan sú-
lya a magyar társadalom életében, mint azt
a nagy egyházak és a jobboldali pártok lát-
ni szeretnék. A vallásszociológiai vizsgá-
latok hosszú évek óta azt jelzik, hogy a la-
kosság mintegy 16-17 százaléka tartozik a
vallásukat „az egyház tanítá-
sa szerint” gyakorlók, illetve a
legalább hetenkénti templom-
látogatók közé. Figyelemre
méltó módon esik ezzel egy-
be az adó egy százalékát val-
mely egyház számára feljárn-
lók aránya.

A Fidesz-kormány az első
egy százalékhöz lényegében
nem nyúlt, az egyházi egy
százalék rendszerében azon-
ban lényeges módosításokat
hajtott végre: ötvenről nyolc-
van százalékra emelte a kiegé-
sítés mértékét, és a rendelke-

zések egyházak közötti megosztása
helyett az – ötven év után újra gyűj-
tött – népszámlálási adatok szerint
kívánta azt az egyházak között elosz-
tani. Ezzel az állami juttatás összege
és megosztása az állampolgári akarat-
nyilvánítás helyett ismét az egyházak
összességének, illetve azon belül az
egyes egyházaknak a névleges társa-
dalmi szerepéhez igazodott volna

A szocialista–szabad demokrata kor-
mánytöbbség 2002 végén az elosztási ará-
nyok tekintetében formailag visszatért az
eredeti eljáráshoz, bár külön támogatások-
kal „kárpótolta” a katolikus és reformá-
tus egyházat. Ugyanakkor a Fidesz által 80
százalékra emelt garancián nem változta-
zott. Az egyházi egy százalék tekintetében
ez már-már azt jelenti, hogy a teljes összeg
nagysága végképp elszakad az állampolgá-
ri akaratnyilvánítástól: hiába nem akarja az
adófizetők nagy többsége befizetett adó-
jából támogatni az egyházak hitéleti tevé-
kenységét, az állam a kiegészítéssel rákény-
szeríti őket erre.

Valami hasonló van most kialakulóban a
civil szervezetek támogatása terén. A civil
szervezetek – különösen azok, amelyek ma-
gukat rendkívül fontosnak tekintik, az egy-

Walther von der Vogelweide

A Rómabeli Szék

Der stul ze Rome

A Rómabeli Szék ma megint olyan istenvert
mint amikor ült rajta a varázsló Gerbert
ő csak a saját lelkét adta kárhozatra

a mostani meg odavész de a kereszténység is miatta
kiáltson minden torok Istenhez „riadó!”
vonjátok kérdőre „meddig maradsz még szunnyadó?”
papjai megrontják alkotását igéjéről ötölnék hatolnak
sáfárai mennyei kincset elpazarolnak
védelmezői emitt gyilkolnak amott rabolnak
a pásztorból farkas lett saját juhait szétszaggató

---

százalékos rendelkezésekből azonban nem részesülnek – évek óta sajnálkoznak azon, hogy azok a milliárdok, amelyekről az adófizetők közel kétharmada elmulaszt rendelkezni, „benntaradnak” a költségvetésben. (Míntha a költségvetés más kiadásai nem volnának hasznosak.) A „nemzeti civil alapprogramról” szóló törvényjavaslat szerint ezt a pénzt (de legalábbis még egyszer akkora összeget, mint amennyiről az adófizetők rendelkeztek) a kormány (pontosabban a kormány által dominált Tanács és kollégiumok hálózata) szétosztja a civil szervezetek között. Itt nem működik olyan szabály, mint az egyházaknál, hogy a kiegészítés elosztása is az adófizetői rendelkezések arányában történjék. Hogy mi szerint, azt nem lehet előre tudni. Pályázní kell, mint korábban az Országgyűlés bizottságánál, csak a jóval nagyobb összegről ezúttal a kormány és a „civil képviselők” döntenek. Az egyszázalékos rendszer alapelveinek mindkét oldala felülvizsgálatra kerül tehát: az állam felülbírálja a polgároknak azt a döntését is, hogy összességében mennyit kívánnak adóikból a civil szféra támogatására fordítani, és azt is, hogy milyen arányban osztják ezt el a szóba jöhető civil szervezetek között.

Az új törvény állítólag tetszik a civil szervezeteknek. Nem csoda, hiszen pénzhez jutnak, mégpedig függetlenül attól, hogy valóban igényt tartanak-e működésükre az adófizető polgárok. A pártok pedig úgy gondolják: miért is ne, ha népszerű a dolog. Holott ha a cél csupán annyi lenne, hogy több pénz jusson a civil szervezeteknek, illetve egyházaknak, de meg akarnák tartani az egy százalékos rendszer lényegét, pofonegyszerű megoldás kínálkozna: a kétszer egy százalékot mondjuk kétszer két százalékra emelni. Az új javaslat azonban nem erről, hanem az állampolgári akaratnyilvánítástól független elosztásról szól. Ezért mondom: az egy százalék alapelvétől lassan elbúcsúzhatunk.

Valachi Anna

Versek, színaranyból

„...énnekem pénzt hoz fájdalmas énekem...”. Talán ez az a sor, amely József Attila költői sérelemlistájának legabszurdabb tétele, hiszen 1936 nyarán – fél évvel önkéntes halála előtt – olyasmiről panaszkodott *Nagyon fáj* című versében, amit a legritkábban élt át a valóságban. Kevés vevő akadt költői önfeltárulkozására, s hiába küzdött azért, hogy mások is föl- és elismerjék, milyen poklokat kellett megélnie, hogy önfeltáruló versei megszülessenek, a megélhetési kényszert úgy élte meg, mint akihez emiatt hozzá „szegődik a gyalázat”.

Ugyanakkor nagyon is tisztában volt versei páratlan értékeivel, hiszen éppen azért vállalkozott a lelki önelveboncolásra, hogy bebizonyítsa: pszichoanalitikus költeményeivel – amelyben a poklot akarta „daldalban elbeszélni” – kiérdemelje kiválasztott értői megbecsülését. De fizetséget nem kapott, legfeljebb vállon veregetést. Az anyagi „sikert” csak halála után sikerült elnyernie. Érthető, miért olyan ellentmondásos érzelmektől átítatott szimbólum József Attila számára a *pénz*, a haszonelvű társadalmi értékrend kézzel fogható – létével és hiányával is sorsszerű – jelképe.

Érdeemes nyomon követni e fontos metafora alakváltozatait az 1916-ból megőrződött első ismert gyermekkori verstől kezdve („Kedves Joci! De szeretnék gazdag lenni”) az élete leltárát készítő költő huszonegy évvel későbbi végelszámolásáig: „E föld befogad, mint a persely” (*Íme, hát megeltem hazám...*). A motívum különböző megjelenési formái révén József Attila paradoxonokat kedvelő gondolkodásmódjáról is képet alkothatunk.

Költői szótárában eredendően a hiány szinonimájaként rögzült a földi javak megszerzését lehetővé tevő fizetőeszköz, hiszen a hátrányos szociális helyzetből intellektuális magaslathoz törekvő, csodagyerekek tartott árvának „alapélménye” volt a nélkülözés. Ennek ellenére már kisfiú korában kirajzolódott harcos karaktere, amikor tudatosan szembeszállt élethelyzetük nehézségeivel. József Jolán – a költő nővére, első életrajzírója és „mecénása” – tanúsága szerint már tizenéves korában takarékbetétet nyitott az ügyes verseiből filléres honoráriumokat kapó öccse, hogy ezzel is nélkülöző családját segítse. Később, makói gimnazistaként, a tanulmányait lehetővé tevő dr. Makai Ödön bizalmára számítva, tételes elszámolásokat küldött leveleiben Jolán nővéreinek, hogy gyámapja lássa: nem érdemtelenül támogatja iskoláztatását. Szegedi, bécsi és párizsi egyetemistaként is családja támogatására szorult, és roppant megszenvedte, hogy állandóan a postást kellett lesnie. Minden alkalmi munkát megragadott, amely az önfenntartásában segíthette. Büszke volt rá, hogy alkalmi munkákból képes volt pénzt keresni – noha az apránként csordogáló összegekből nem tudta magát tartósan fenntartani.

Nemcsak diákkorában, hanem élete végéig mecénások támogatására szorult – és ez a tény aláásta, pontosabban: megzavarta önértetét. Hol lázadózott a sors által rá osztott, kiszolgáltatott helyzet miatt, hol szellemi gazdagságára hivatkozva túltengő önbizalommal ellensúlyozta anyagi nélkülözését. Hiába próbált igazi „felnőtt” válni, aki a családjáról is képes gondoskodni, nem tudott az idejét és energiáit felőrlő hivatali munka mellett alkotni (mint például Illyés Gyula, aki bankhivatalnokként vált a Nyugat segédszerkesztőjévé és Babits Mihály kedvenc munkatársává). Akkoriban csak a befutott írók tudták magukat kizárólag írásból eltartani.

Képtelen volt megalázkodni – csak „végszükségben” szánta el magát arra, hogy pénzt kérjen idegenektől. Ha kapott, elfogadta, mert a szeretet és a megbecsülés megnyilvánulásának tekintette az adományt. Egyetlen kivétel: a Baumgarten Alapítvány megbántott főkurátorának, Babits Mihálynak írt, „festett vérzést”¹ ábrázoló, támogatásért folyamodó levele – amely után bocsánatot kérhetett élete legnagyobb ballépéséért: amikor különlenyomatban is megjelentett „tárgyi kritikai tanulmányában” formaművészetből kioktatta a Nyugat főszerkesztőjét és az alapítvány vezetőjét. (A szuperérzékeny Babits nem is bocsátotta meg neki soha a durva támadást – s ezzel József Attila örökre megpecsételte balsorsát.)

Elhúzódozó identitásválsága – a szellemi fölényre törekvéssel kompenzált kisebbségi érzés – anyagi kiszolgáltatottságából, a függő élethelyzet elviselhetetlenségéből fakadt. A betevő falat hiánya és halott édesanyja emléke egymást erősítő, kínzó hiányérzetként vetült egymásra:

Anyám, falatkenyért sem ér az élet!
De nagy hitem van s szép jövőnek élek:
Ne orditson pénzért gyerektorok.

S tudjon zokogni anyja temetésén.
S ne rúgjon még az Ember szenvedésén
A Pénz.
(Ad sidera...)

Nem lehet véletlen, hogy Fortuna kegye a közgondolkodásban hagyományosan egyet jelent a váratlan javadalmazással – örökség, talált pénz, kártyaszerencse, sorsjáték, előléptetés vagy előnyös házasság formájában. Az a tény, hogy József Áron

¹ Babits Mihály: *Arany Jánoshoz. Egy megzavart verselő a XX. században*: „...S kiáltanak: Nincs benne tűz, sem érzés! / nem takart seb kell, inkább festett vérzés!...”

1908 nyarán Jolánnak írt levele tanúsága szerint éppen Amerikában, az aranyásók és a megszállott kincskeresők által „Ígéret földjének” nevezett kontinens korlátlan lehetőségeiben bízva próbálta jobbra fordítani a sorsát, gyermekei képzeletét és vágyait is intenzíven foglalkoztatta. Jolánnak, a nagylánynak sikerült is a mesés meggazdagodás vágyott dramaturgiája szerint alakítania az életét. Előnyös házasságai révén kitört a ferencvárosi nyomorból, és mindent elkövetett, hogy testvérei is részesüljenek a jómódból, amelybe szépsége és önérvényesítési képessége juttatta.

Férje, a jól menő terézvárosi ügyvéd a Mama halálát követően kötelességtudóan magára vállalta az árván maradt testvérek neveltetését – de gyámapai feladatát csak úgy volt képes ellátni, hogy a hiányzó érzelmeket pénzzel kompenzálta. Ez a magyarázata annak, hogy az értő, figyelmes, szellemi partnernek is alkalmas apa-helyettes után vágyódó fiú miért küzdött kamaszkora óta az ellátásért járó hála ellentmondásos, zavarba ejtő, álságos érzésével.

1934 tavaszán Hódmezővásárhelyen írt, önanalízissel kísérletező levélsorozatában – melyet első terapeutájának, dr. Rapaport Samunak postázott – hosszasan foglalkozott ezzel a témával. „Rapa” ugyanis nemcsak beavatott, hanem érintett is volt: három évvel korábban – a terápiás szokásjoggal elmentésen – úgy próbált segíteni anyagi nehézségekkel küszködő költő páciensén,

hogy aránytalanul kis honoráriumért vállalta a kezelését. Emlékezete szerint egy (!) pengőben szabta meg az analitikus órák árát, mivel azonban a költő egy idő után elmaradozott a szimbolikus összeg kifizetésével, az orvos áthidaló megoldásként „ledolgoztatta” a költővel a lélekelemző órák tiszteletdíját: megkérte, hogy stilizálja kiadás

előtt álló könyvét. (Ezzel a megbízással jót tett az önérzetes, de anyagiakban szűkölködő költővel: az alamizsnát munkabérré minősítette át.)

A segélyekből, alkalmi honoráriumokból befolyt pénzzel azonban nem tudott bánni: ekkorra már leszokott a takarékoskodásról. Napjai nagy részét otthonpótló kávéházakban töltötte, ahol nemcsak verseket írt, hanem barátaival, ismerőseivel vitatkozott, barkochbázott, sakkozott, kártyázott – utóbbi természetesen pénzben. Újdonsült sógora, Bányai László – akit feleségének, a Makai Ödöntől elvált József Jolánnak a kártyaszenvédélye amúgy is kétségbe ejtett – nemegyszer tanúja volt, miként játssza el a költő utolsó pengőjét is a Japán kávéházban. *Négyszemközt József Attilával* című – 1943-ban megjelent, önnön szerepét erősen eltúlzó, intimitásokban bővelkedő – könyvében arra is visszaemlékezett, hogyan reagált a költő 1934-ben a Continental Szálló alagsorában rendezett irodalmi délutánon sógorának arra a gesztusára, amikor az – óriási közönségsikert aratott szavatait követően – titkon öt pengőt csúsztatott a kezébe.

Adományának fontosságát, ott és akkor – Bányai szerint – így indokolta József Attila: „csak az lehet megértő, igazi műélvező, akit az alkotás tüstént cselekvésre ösztönöz. Elsősorban mi lehet ez más, mint az elismerés, a hála megnyilvánulása az alkotóval szemben. Ne szólj most közbe. Tudom,

mit akarsz mondani: a taps, az elismerés. De az Isten szerelmére, ez nem kerül semmibe! *Visszonzás* kell, és ez nem lehet más, csak az, ami valamelyes mértékben is arányban áll a kapott nyereséggel. Tehát: *áldozat!* Van neked egyáltalán fogalmad arról, milyen jelentősége és súlya van egy »nincs több« öt-pengősnak? El tudod te azt képzelni, hogy *ez* az öt pengő milyen mérhetetlenül több nekem, mint az az egész, ami itt az előbb történt? Taps. Jó vicc! Persze, hogy jólesett. Sőt, meg is voltam hatva egy kicsit tőle. Tudod jól, hogy nem vagyok elkényeztetve. [...] Ki törődik itt azzal, hogy van-e pénzem, amiből ma este, ha majd innen elmegyek, meg tudok vacsorázni?!”

József Jolán 1949 tavaszán *Szemérmetlen kézirattulajdonosok* című cikkében arról írt a *Független Magyarországnak*, hogy a József Attila Múzeumba szánt relikviák gyűjtése közben olyan emberrel is találkozott, aki nem röstellt ezer forintot elkérni a költő keze vonását őrző versért. „Az elképedéstől elfelejtettük megkérdezni, milyen alapon, milyen indoklással tartja ily magasra áruját? Mit fektetett bele ebbe a papirosba rótt versbe? Milyen kínjai, erőfeszítései fűződnek hozzá? Elfelejtettük elmondani neki, hogy József Attila egy versért mindössze öt pengőt kapott, legfeljebb hatot. Azt sem mindig. Például, ha nem közölték a verset. Ő aztán a kéziratot kedveskedésből, barátságból odaajándékozta. Semmi esetre sem kért a kéziratért és nem is kapott egy fillért sem. És a megajándékozott most pénzt kér érte, nem is csekélyet.”

Életében csak annyi elégtételt érezhetett a sok nélkülözésért, hogy ha más nem is, ő maga tisztában volt versei valódi értékével. Barátja, Fejtő Ferenc jegyezte föl, mit tartott a költeményeiről: „»vers papírpénz – mondta váratlanul –, s a szenvedés az aranyfedezete. [...] Nekem van fedezetem – mondta aztán büszkélkedve, komolykodva, kedvesen. – Színarany.« S ennek örült.”

In memoriam Sebeő Ágnes (1943–2017)

Sebeő Ágnes győzni akart a saját testében lévő ellenséggel szemben, nem egy képe a legyőzendő Rossz kivetítése az életigenlés jegyében.

A győzelemhez azonban nem volt elég a mellette állók, az együtt érte küzdők támogatása, a gyógyszerek ereje és az életért mindent vállaló erős emberi akarat.

A kiállítás megnyitóján még ott lehetett, és vele voltak a hozzá közel állók, de már nemcsak az életmű zárult le, pihen az alkotó maga is. Örökre. (Blastik Ferenc)

Wiegmann Alfréd

Életfák – lélekképek¹

A kiállítás címe szépen hordozza azt a tematikát, amelynek jegyében a művek megfogantak: életfák, lélekképek. Képek, amelyek még sosem voltak. Jelek, képek, jel-képek. („Jelképek erdején át visz az ember útja – mondja Baudelaire –, s a vendéget szemük barátként figyeli”,² igen, akár itt ezek az arcok. A lélek jelei, de mondhatjuk ablakoknak is, hogy beleshessünk valamiféle lényegbe.

Az életfák sorozatban a lényeg a tobzódó életöröm sugárzása. Tán nyugtalanítóbbak a más tematikát felmutató képek, az ikonikus arcképek, a szakrális alaphangulatú fotó-kompilációk és a különös sejszserű organi-

¹ Elhangzott Sebeő Ágnes kiállításának megnyitóján 2017. január 15-én a békásmegyeri evangélikus templomban.

² Charles Baudelaire: *Kapcsolatok*, fordította Szabó Lőrinc

kus absztrakciók. A négy tematikus egység mellett említsünk meg három képet, amely a bejárattól balra látható, ezek valahogy az alkotói út rövid összefoglalását adják. Talán önarcképek. Az egyik egy korai realista, kemény rajzolatú női fej, mellette egy későbbi „picassós” és egy egészen friss absztrakt.

De mielőtt külön is számba vennénk az említett négy különböző tematikába sorolható képi világ egyes darabjait, szóljunk az alkotójukról néhány szót.

Sebeő Ágnes képszerűtete gyermekkorában alakult ki, a család nagy művészetbarát volt, képek, szobrok vették körül, ha szükségből egy-egy képet édesapja el akart adni, ő a kedvenceit mindig visszakönyörögte. Édesanyja védőnő volt, így vele látogatta a családokat, együtt járták a falut, számos alkalommal cigány családokhoz is eljutva, s talán itt alakult ki társadalmi érzékenysége a szükséglet szenvedők iránt s az eltérő kultúra iránti nyitottsága. Innen fakad a későbbi szakmájában, a televízióműsor-készítésben a valóság, a dokumentarizmus iránti érdeklődés.

Filozófiát és esztétikát tanult, ám ezzel egy időben az élmények, lelke hangulatainak kivetítése, a saját képalkotás igénye is megszületett, rajzolni tanult a nagyhírű művészeti alkotókör, a Klimó Károly vezette Dési Huber István Műhelyben, ahol nagy szabadsággal élhette meg egyéni ambícióit. Talán ez a szabadság, no meg a már említett liberális családi szellem határozta meg szerkesztői munkáját is, sikeres filmek után lett elege az akkori Magyar Televízió néhány szűkagyú vezetőjéből, s hozta létre az Óbuda illetve a Főnix Televízió önálló szigetét. De ez a munka teljes embert igényelt, s nem maradt idő a megszakadt közvetlen önkifejezésre, a „lélekképek” elkészítésre. Ám néhány éve ismét felébredt a vágy, s megszületett az első életfa, hogy aztán a kényszerpihenő alatt, a szorongató betegség ellenében sorozatban teremjenek, s számtalan

színpompás variációban mutassanak fityiszt a nyavalyának.

Az életfákból már több mint negyven készült, de mégis mind más. Figyeljük meg ezeken a képeken a fatörzsek változatos alakzatát, az ide-oda nyújtózó ágakat, s az azonos előtér és háttér, valamint a virágok-gyümölcsök számtalan szín- és illatvariációját, mert ezek a képek valahogy illatot is árasztanak.

Aztán ott vannak a méretre is nagyobb, kompilációs eljárásban készült képek. A fotóban rejlő lehetőségek szokatlan kifejtéséről, szimbolikus közegbe helyezéséről van itt szó. Meg merem kockáztatni, hogy ezeknek a sajátos eredetű vizuális alkotásoknak a spontán újszerűsége revelatív az egyébként kötelező újszerűség bűvöletében vergődő képzőművészeti kínálatban. A fotó-kép különös izzása, rejtélyes spiritualitása, s az őt körülvevő motívika, talán vasrácsok, talán kovácsoltvas rámak, amelyek egyébként maguk is szimbolikusak, mintázatuk a keresztény-zsidó hagyományra támaszkodik, sokszor több jelentés mentén, enigmatikus erővel ragadják meg a nézőt, utalva valami nagyon ősi hagyományra: alsó világ – gyökérszet, középső világ – élet és titok, felsővilág – szellemi lényeg.

Említettem a nyugtalanító képeket: ezek az ikonok műhelynéven megjelölt képek, önarcképek – lélekképek, a maguk valóságában. Nos, ezek valahogy faggatják az embert: kik ők, de egyes szám első személyben is, ki vagyok én? Egyformák és mások. Egy Radnóti-sor jut eszünkbe róluk: „Lélek vagyok. Élni szeretnék!”³ Mert ezek a furcsa arc mögötti arcok, szem mögötti szemek – más képi megjelenítés mentén, de valahogy Modigliani arcképeire hajznak, ahol a szem szinte üres, te igyekezz mögé nézni az arcnak, megfejteni titkát. Lélekképek? Ez a hét kép sajátos módon együtt adja ki az alkotó önarcképét, a lélek különböző aktuális állapotait kivétítve.

De vannak testképek is, persze elvontan, sajátos absztrakcióban, megasejtek, amelyek a mikrovilágra hajznak, s amelyet alkotójuk különös gonddal ajánl figyelmünkbe. Sejtek, élet lesz belőlük, vagy gonosz burjánzások, romboló sejtek, vagy életkezdemények – emlékszünk biológiai tanulmányainkra: szedercsíra, hólyagszíra, bélcsíra. Persze mindkettő, kezdet és vég egyszerre. Lehet. Ahogy említettem: alkotójuk filozófiát tanult.

Az itt élénk táruló lélekképek megidéznek a bennünk lévő magasabb rendű minőséget, nyitogatják az ég ablakait, hogy beleshessünk. A szép művek valahogy magukban hordozzák a spiritualitást, ahogy Kosztolányi írja: „két sor között – kinyíl nekünk az Ég”.⁴ Igen, ezek a lélekképek, életfák, különösen az egymás mellé, egy keretbe helyezett, a viszonyukból adódóan különös feszültséget hordozó kettős életfák között is valahogy így van, ezek is ilyen égnyitogatók.

Nos, a kiállítást örömmel megnyitom. Nyissák rá Önök is a lelküket.

Ami nem por, s megmarad örökre*

Sebeő Ágnes – ha tetszik, feltámadása első tetteként – elérte, hogy ott legyen sírja, ahol többé már senki sem háborgatja. Nyugodhatna családi kriptában a tokaj–hegyaljai Tarcalon, azon a tőlünk távol eső, mégis történelmi helyen, amely nem kevésbé híres, mint Tokaj, Sárospatak, Sátoraljaiúj-hely, vagy – bizzarr módon – Olaszliszka. Nem ezt választotta. A saját halálunk, a saját „halálom is – mondanám József Attilával – hasztalan”. És mégsem – Sebeő Ágnes esetében ezt is ki kell mondanom. Gondoskodott arról, hogy szerettei számára a halála, pontosabban a halálát követő temetés ugyanolyan győzelemmé váljon, mint ahogyan az egész élete az alul lévők győzelméről tanúskodik.

Élete, ahogy tegnapi temetésén elmondtam, újra és újra nekibuzdulás volt, szembeszállás a kilátástalannal, a reménytelennel, amelyben nem egyszerűen valamilyen jámborságot vagy a hit erejét kell felfedezni. Persze aki azt vélelmezi, az sem jár messze az igazságtól. De nem erre gondolok. Elegendő ránéznünk erre az egyetlen fotográfiára itt az oltár közelében vagy a falon lévő képeire, amelyeken önmagát sokszorozta meg, hogy tudjuk: létezik az alul levő és alul maradni akaró dühe, amely tudja, hogy bár az erősekkel, a hatalommal és tekintéllyel bírókkal szemben győzelemre nem juthat, mégis bízik: hátha mégis van Isten, és a kisember ügye mégsem marad a porban. Mégsem pusztán az a sorsa, hogy gúnyt űzzenek belőle, mint a 18 éves állami

* Donáth László beszéde elhangzott Sebeő Ágnes gyászistentiszteletén a békásmegyéri evangélikus templomban 2017. január 28-án, egy nappal temetése után. Szerkesztett változat.

³ Radnóti Miklós: *Előhang egy „monodráma”hoz*

⁴ Kosztolányi Dezső: *Negyven pillanatkép. Vers*

gondozottból, hogy megalázzák, vagy még sokkal rosszabbra kényszerítsék.

Soha életemben nem történt ilyen velem: Sebeő Ágnes legyőzött engem is, ugyanúgy, ahogy titeket. Egyszer temettük el, mégis szólnom kell másodszor is. Mert van gyülekezet, mert itt vannak azok az emberek, akik szerették őt, siratják, akiknek fontos volt. Nem akarok most többet vagy mást, mint visszaidézni őt. Ugyanazt a zoltársort olvasom, amelyről a temetőben is beszéltem. Talán beleszótlik abba az egyetlen egészbe, amely több az emlékezetnél: az eleven ember bennünket életető lendületébe.

A 73. zoltárt idézem: „Ha keseregne szívem, és háborognának veséim, akkor balgatag és tudatlan volnék, én oktalan állat, irántad. De én mindenkor veled vagyok, te fogod az én jobb kezemet. Tanácsoddal igazgatsz engem, és azután dicsőségedbe fogadsz be engem.”

Nekünk, éppen emberségünk okán, szabadságunk, és lehetőségünk van arra, hogy megsirassuk társunkat, azt, akit szerettünk, azt, akivel összetartozunk, akinek a halála arra kárhoztat bennünket, hogy nélküle éljük tovább az életünket, amit vele akarunk, vele akartunk élni. Hogy ne lázadna az ember? S mivel halottaink Istent követik némaságukban, azt kérjük számon, aki annyira szuverén, hogy saját némaságát is meghaladhatja. Mintegy esendőségünk, a magunk halálra való és annyi szenvedésnek kitett testét, lelkét kényszerítve eléje, Jób-ként öklünket rázva vagy káromkodva. Emlékezzenek a két költőre, akiknek sorsa oly sok ponton hasonlít Sebeő Ágnesére: Eörsi

Istvánra és Petri Györgyre. Hogy ne lehetne öklöt rázni a szürke ég felé?

És miért ne mondhatná az Örökkévaló, milyen balgatagok vagyunk? Én ezt nem mondhatom senkinek, aki itt van, de ő miért ne mondhatná? Ha akarja, nyissa meg a szemünket, lássunk többet. Lássunk úgy, ahogy Feri az előbb mondta, e képek közé zárva, bárhova nézünk is. Ez nekem talán még könnyebb, mert az apszis a hátam mögött van, csak Sebeő Ágit látom, csak a képeket. Nekem elég a szimbólum. Simogat ez, és ez az, amire szükségünk van. Hogy ne lennénk ostobák és kesergők, háborgók és balgák, tudatlanok, ha mindarra, amit ez a hetven-egynéhány év magába zár, úgy gondolnánk mint a magántulajdonunkra, mint ami a miénk.

Nincs közülünk senki, aki ne emlékezne arra a két héttel ezelőtti örömrre, arra a teljességre, amelyet a bor szimbolizált, az, ahogy Ágnes velünk ivott. Semmi kétsége ne legyen senkinek: élni akart. S tudott élni. Ő nem akart meghalni. Nemcsak a képek és nemcsak a bor miatt, hanem mert szerette Ferit, Attilát, az unokáját és – hadd mondjam így – szeretett mindnyájunkat.

Nekünk pedig az előre van szükségünk. Az előre vagy arra, aki bennünket megelevenít. Ostoba és tudatlan volnék, ha azt gondolnám, hogy Sebeő Ágnes életének itt a vége. A televíziós szerkesztő életének, igen. A közéleti emberének, igen. Az asszonyának, igen. De annak a bátorságnak, amelyet a Feri által megidézett történet nyilvánvalóvá tesz, nincs vége. Sőt. Ez az, ami a miénk, a mi örökségünk, a mi kötelezésünk. Ha azt gondoljuk, hogy Sebeő Ágnes életé-

Elofa

Sabell Agnes

AHCWZK 4

Sabot Aiguas

A#F#mbe? 3

Sebr's Agnes

Atkinson 4

Selma Apri

nek vége, és csak a könnyeink, a hiánya, a büntudatunk vagy a büntudatunk alól való felszabadulás lehetetlensége a miénk, akkor ostobák vagyunk. Hozzánk tartoznak az álmaink, a vágyaink. És nincs kétségem – nemcsak azoknak a barátaimnak mondom, akik Ágnessel együtt dolgoztak a Gyenes utcában, éveken keresztül látták, hallották, tanultak tőle, elfogadták vagy nem fogadták el a kritikáját, vitakoztak vele, talán még lázadtak is ellene, hiszen kemény asszony volt –, neki erre már nincs szüksége. Nekünk igen, ez mind bennünket éltet. És ez nem pusztán örökség, hanem kötelezettség, felelősség.

Akad itt néhány ember, aki még tudja, ki volt az apám. Több mint 30 éve temettem el, de velem való elevenségén az idő nem változtatott. Hadd mondjam ezt Attilának, nem vigasztalásul csupán, hanem a magam valóságaként. Semmi nem változott. Halála visszafordíthatatlanná tette morális kötelezettségemet. Magamnak kell választanom. Aztán szívünk mélyén kivallják a kívül már föl nem lehelők, hogy döntésünk tetszésükre van-e.

„De én mindenkor veled vagyok.” Zsidók ennél olcsóbban nem hihetnek. Így van velünk az Isten, és így van velünk az, aki az Istenben van. Ahogy a gyertya lángja. Megérinthetetlenül és mégis melengetően, világítóan, egyértelműen. Nincs visszakérdezés, nincs több vita: fogja a jobb kezünket, és vezet minket. Nem kívülről, de teljesen és egészen.

Az apánk szavát, az anyánk szavát senki nem ellenőrzi, senki nem kéri számon, csak ő, aki jobbunkat erősen fogja.

Az én nagyszüleim egy parcellával arébb nyugszanak, mint Ágnes. Annak idején az apám, ha beszélgetni akart velem – hisz tudta, hogy mindenhol lehallgatják, mindenhová követik –, azt mondta: gyere, fiam, menjünk ki a temetőbe. Budagyöngyétől az 56-oson, aztán a 6-oson, aztán a Népszínház utcától a 29-es villamoson ki a Koz-

ma utcába. Másfél óra oda, másfél vissza. Az apám, akit igazából öt éves koromban ismertertem meg, ennyi időt szánt rám, hogy tanítson, hogy el ne felejtsem.

Az Örökkévaló jobbja időnként az ember nyakát szorongatja, időnként mintha fejbe verné, de a tanácsa belülről érthető. Ki kell menni a városból, ki kell menni a sürgölődésből, a mohó, egymásnak bizonygatott töméntelen hiábavalóság közül azok közé, akik csöndjükkal meghallhatóvá teszik azt az egyetlen hangot.

Édesanyád, Attila ugyanannyit élt, mint az én apám. 73 évet. 30 év múlva, amikor te is nagyapa leszel, menjetek ki unokáddal a temetőbe. Azért, hogy ne csak e sír, hanem e különös, néha talán kevélynek tűnő élet se felejtődjék el, amelyet bizony egyszerre jellemzett a bátorság, a határtalan szeretet és – hadd fejezzem be azzal, amivel kezdtem – annak biztos tudata: bár lehet és szabad többféle módon élni, de Isten dicsősége csak az alul lévőkben válik nyilvánvalóvá. Azokban, akiknek van szeretetük és bátorságuk ott maradni azok között, akik a porban vannak.

In memoriam Horváth Dávid (1948–2017)

Valachi Anna

A „garabonciás főnix” emlékezete

Meglátni Dávidot és belésszeretni – egy pillanat műve volt. 1978 nyarán éltem át ezt a sorsdöntő élményt, amikor külsős újságíróként megláttam őt az *Ország-Világ*¹ szerkesztőségének fotó rovatában, amint sűrőforog, tudomást sem vesz az ott lebzselő idegenekről, s kizárólag a munkájára koncentrált. Úgy bámultam rá, mint egy földönkívüli, hiszen a pártállami időkben csupa jól fészült ifjú próbált karriert építeni a sajtotban, ő viszont vállig érő hajjal, szakállal, farmerben és tarisznyával járt-kelt a szerkesztőségben, ahol – kedves, barátságos lénye miatt – mindenki, még a lap vezérkara is kedvelte. Olyan tüneményes természetességgel viselte a másságát, hogy csak csodálni lehetett. Nem véletlenül neveztem magamban első látásra „garabonciásnak”, akire nem vonatkozhatnak a külső valóság törvényei.

De minden csodára akad magyarázat, még akkor is, ha nem ismerjük a személyes hátteret. Tőle viszont tudom, honnan jött, mi mindent élt át, és tehetségével, szeretetre méltó egyéniségével hogyan hódította meg mindazokat, akikkel találkozott.

*

1948. december 21-én született Kiskunlakházán. Bábaasszony segítette a világra, laká-

suk konyhaasztalán, mert kórház híján ez a módszer vidéken még sokáig szükség dik-tálta, elterjedt hagyománynak számított. Nála három évvel idősebb bátyja² is így született, a háború befejezése után.

Az édesanya, Debreczeni Ida³, ősi református családból származott, ahol magától értetődött, hogy a születendő fiúk a lelkészi, míg a lányok a tanítónői pályát választják. A nyolc testvér kitűnően helyt állt örökölt élethivatásában. Az édesapa, Horváth József⁴ tisztviselő volt, amikor a második világháború idején besorozták, és a tragikus sorsú második magyar hadsereg katonájaként a Don-kanyarba vezényelték, ahonnan csodával határos módon, élve tért haza.⁵ Miután megmenekült a halál torkából, a református egyház presbitereként munkálkodott.

A két testvér alaposan különbözött egymástól. Talán az édesanya lelki megrázkódtatásokkal telt háborús terheisége hatott ki az idősebb fiúra. Közel voltak még a népi-irtás szörnyűségei. Laci óvatos, szófogadó, jól tanuló, a szabályokat betartó, problémamentes gyerek volt; mindenben őt állították példaképnek a játékosabb, lázadóbb, makacsabb természetű öccse elé, akit ráadásul

¹ Ország-Világ: a Magyar–Szovjet Baráti Társaság (MSZBT) színes hetilapja volt Budapesten, 1956 után. A rendszerváltás idején az MSZBT is széthullott.

² Horváth László (1945–2014), villamosmérnök, Horváth Anita (1979) pszichológus édesapja; a hetvenes évek óta leszázalékolt, skizofrén betegként élt édesanyja gondnoki felügyelete alatt Albertirsán.

³ Horváth Józsefné, szül. Debreczeni Ida (1920–2017): vasokleveles (2007) nyugdíjas tanítónő, aki több évtizeden át oktatta a városá fejlődött Albertirsa lakosságának generációit. Mind a férjét, mind a fiait túlélte. 97. születésnapja előtt egy héttel hunyt el március 20-án a ceglédi kórház intenzív osztályán.

⁴ Horváth József (1913–1985), Dávid és Laci édesapja, jó eredményű érettségi (1932), valamint közigazgatási (1937) és állami gazdasági képesített könyvelői (1961) szakvizsga-bizonyítványt őriz a hagyatéka.

⁵ Lásd a korabeli híradókat, köztük: https://www.youtube.com/watch?v=aE_Hq9EXaKI&t=765s

nem is az apjától örökölt József, illetve „Jóska, Józsi” néven szólítottak, hanem „Öcsinek”.

Ő azonban nem kesergett emiatt: jól tanult ő is, bizonyítványai szerint példásan viselkedett – de szeretett a maga feje után menni, ahogyan belső igényei vezérelték. Kiváló versmondó volt, és naivan közlékeny: be nem állt a szája, ha az élményeiről beszélt, úgyhogy gyakran arra kérték a szülei: ha egy percig csöndben marad, kap egy forintot. De amint lejárt a kialakult idő, újra kezdte a mondanóját: ennyire fontos volt számára a kommunikáció.

Keritésszomszédjuk egy Zalából Albertirsára települt művészpár volt: Miklosovits László⁶ grafikus és Orbán Edit⁷ festő, pedagógus, aki csodálatos színvilágú szönyegeket szőtt. Ők fedezték föl a nyughatatlan, kísérletező kedvű szomszéd gyerekekben a művészi hajlamot, s örömet a pártfogásukba vették: fontos könyveket adtak a kezébe, moziba, filmklubba, sőt egy alkalommal még a moszkvai Tretyakov Képtárba is magukkal vitték, de az alkalmi élményeken túl azzal tették érte a legtöbbet, hogy a fotózás felé terelték az érdeklődését.

A szépre és a valóság csodáira fogékony fiú kikönyörgött magának a szüleitől egy Pajtás fényképezőgépet⁸, s azontúl mindent, amit látott (kutyát, macskát, lovat, falubelieket) lefotózott. A „fölbujtó” szomszéd aszszony konyhájában rendezte be sötétkamráját, ahol a gyúródeszka egyik oldalán kézzel huzigált vegyszeres negatív filmtekercsek lassan képpé alakulhattak. Talán ez a varázslatos átváltozás – a láthatatlan birodalmából a láthatóba való bámulatos átmenet – döntötte el a sorsát.

Ki akarta tanulni a fényképezést – „jó-akarói” azonban mindenáron el akarták téríteni az akkoriban még lenézett fotográfiától. Előbb az egri tanítóképző főiskolára

jelentkezett, ahová – ki tudja, miért? – nem vették föl. A monori József Attila Gimnázium magyartanárnője a színpadon szerette volna látni kedvenc tanítványát, és rábeszélte: felvételizzen a Színház- és Filmművészeti Főiskolára. Maga tanította be neki Tóth Árpád *Esti sugárkoszorú* című versét – sajnos, lemezfelvétel alapján, kedvenc előadóművésze, Keres Emil⁹ modorához igazítva a vers ritmusát, hanghordozását és csöndjeit. Amikor Dávid a felvételi bizottság elé került, és Keres művész úr lekotázott, éneklő hanghordozásában rákezdett a versre – „*Előttiünk már hamvassá vált az úúúúú, / És áárnyak teste zuhant ááát a paarkon...*” –, a zsűri tagjai szinte egyszerre sütötték le a szemüket, majd keresgélni kezdtek valamit a földön, miközben rázkódott a hátuk a visszafojtott kacagástól. Végül, aki meg tudott szólalni közülük, leállította és megkö-

⁶ Miklosovits László (1944) grafikus. Róla lásd: https://hu.wikipedia.org/wiki/Miklosovits_L%C3%A1szl%C3%B3

⁷ Orbán Edit (1943) festő, pedagógus. Pályájáról lásd: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Orb%C3%A1n_Edit_\(fest%C5%91\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Orb%C3%A1n_Edit_(fest%C5%91))

⁸ A Pajtás a hatvanas években a legnépszerűbb – és legolcsóbb – fényképezőgép volt. Nem lehet véletlen, hogy Dávid – aki híján volt bármilyen gyűjtőszendélynek – egyedül régi fényképezőgépekkel vette körül magát.

⁹ Keres Emil (1925–2016) színművész. Lásd: https://hu.wikipedia.org/wiki/Keres_Emil.

szönte a produkciót. Dávid kissé tétovázott, s megkérdezte: énekelnie nem kell? „Nem, köszönjük!” – hangzott a válasz, és elbúcsúztak tőle.

Sem a színi pályáról eltanácsolt fiú, sem a szülei nem értették, hogyan történhetett mindez, hiszen az apa rokonsági köréhez tartozott Mezei Mária,¹⁰ a híres színésznő, aki a világ legszebb asszonyának tartotta Dávid édesanyját, s örömmel protezsálta be a főiskolára az irsai felvételizőt. A magyartanár nő által előidézett kudarc után azonban már ő sem akart hallani az elvetélt színészi tervekről. (A hetvenes évek óta betegeskedő művésznő nem sejtette, hogy éppen a színpadtól eltanácsolt unokaöccse készíti majd 1983-ban a temetéséről készült fotóriportot.¹¹)

A sikertelen felvételi vizsga után olyan fokú elvágyódás ébredt Dávidban – aki az albertirsai naplementék után elsötétült faluban amúgy sem tudott mit kezdeni magával –, hogy elhatározta: mindenáron a fővárosban fogja leélni hátralevő életét. Egy interjúban így vallott erről: „amikor először átmentem az esti fényben úszó Erzsébet hídon, kábultan a csodálatos budai-pesti panorámától, tudtam: hazaérkeztem”. 1967 nyarán – jeles gimnáziumi érettségi bizonyítvánnyal a zsebében – összecsomagolt, s noha senkit sem ismert a fővárosban, vonatra ült, s meg sem állt Budapestig.

Bátyja ekkor már a Műszaki Egyetem hallgatója volt, s villamosmérnöknek készült. Míg a bátyó a Szentháromság téri kollégiumban lakott – de idegennek érezve magát Budapesten, hamarosan visszamekkült Albertirsára –, Dávid ágyrajáró segéd munkásként tengette napjait. Mégis boldog volt, hiszen szabad idejében azt csinált, amit akart. Azaz: fotózott. A gimnáziumi 5+1 rendszerű, asztalosi szakmai képzése birtokában egy darabig színházi berendezőként, később hanglemmez-stúdióban, majd nyomdában dolgozott, de munkatársain kí-

vül senkit sem ismert, és hosszú hónapokon át egyetlen barátja sem akadt.

A fotózásnak köszönhette a neki való társaságot. Szívesen fényképezett az utcákon, a kocsmákban, amerre éppen járt, és ekkor kezdett kísérletezni a művészi portréfotózással. Kiválasztott hozzá hasonló, magányos figurákat, akik nem tiltakoztak, ha rájuk szegezte a kameráját, és megoszthatták egymással a bánatukat.¹²

Így ismerkedett meg – véletlenül és szerencséjére – későbbi barátaival, akik többnyire ellenzéki beállítottságú, művészetek iránt érdeklődő fiatalok voltak, s legtöbbször vendéglőkben, italmérésekben hányták-vetették meg a világ dolgait. Dávid is örömmel kapcsolódott be a vitákba, s hamar belesimult a társaságba. Szeretetre méltó, tudásszomjas, szelíd teremtés volt, jól érezte magát új ismerősei körében, gyakran náluk is aludt, s lassanként nemcsak egyívásúnak,¹³ hanem olykor már-már családtagnak érezte magát köztük. Filmrendezőnek készülő barátja, Hollósy Ferkó¹⁴ ismertette össze a magányt nehezen viselő fiút az

¹⁰ Mezei Mária (1909–1983) színművésznő Horváth József rokona volt. Ezekben az években a budapesti Nemzeti Színházban dolgozott – s e minőségében ajánlotta unokaöccsét a Színművészeti Főiskola zsűrijének a figyelmébe.

¹¹ A képsort az ekkor már hivatásos fotósnek számító Dávid hagyatékában találtam.

¹² Az sem lehet véletlen, hogy később *Arckok a mélyből* címmel adta közre szociofotóit.

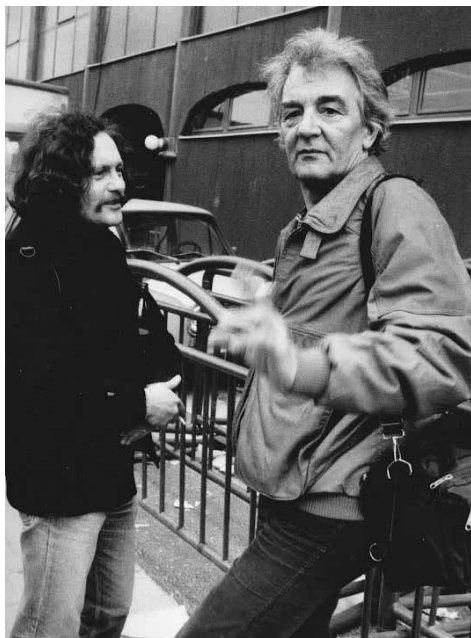
¹³ Sajnos az „egyívású” jelző „egyívású” értelemben is érvényes. A társadalmi szakadékon önjerejükből túljutó „bátrakat” gyakran az alkoholból nyert energia készleti ritka teljesítményre. Dávid esetében is ez volt sokszor a „motor”, amely nélkül nem készíthette volna el a legfontosabb képeit. Benne azonban másképp működött a szesz: föllelkesítette, új és új kihívások elé lódította; mintha „Mr. Alkohol” lett volna az ihletője és az inspirátora. (Feltételezésem szerint valószínűleg a betegsége is ez a fajta függés siettetette.)

¹⁴ Hollósy Ferenc (1949), nyomdász, Dávid egyik legrégibbi barátja

okos-elragadó Sziklai Verával¹⁵, akivel egymásba szerettek, s meg sem álltak az anyakönyvvezetőig. Az ifjú – szinte még kamasz – férj boldogsága nem ismert határokat, hiszen az esküvő után új otthonra talált, s nem is akárhol, hanem a Budai Vár patinás házainak egyikében, ahol a sok könyv között – az intellektuális környezet és a mindennapos viták hatására – maga is sokat olvasó gondolkodóvá formálódott.

A magánboldogság azonban nem tartott hosszú ideig. Dávid még mindig imádni való, hamvas arcú fiatalember volt, ifjú felesége azonban határozottabb karakterre vágyott. Elváltak – s Dávid újra magára maradt, noha már annyian szerették (lányok, asszonyok, barátok, „pótanya- és -apafigurák”), hogy mindenáron tartani akarták benne a lelket. Elveszetségerzésén Hollósy Pál (1930) közgazdász, szociológus, Ferkó édesapja enyhített: otthonába fogadta Dávidot, és továbbra is gondoskodott intellektuális aktivitásáról.¹⁶ A seb lassanként begyógyult, de Dávid még sokáig nem akart új házasságra gondolni, holott arra vágyott igazán, hogy szeretgessék, s új otthona legyen.

Addig is, míg nem találta meg az „igazit”, a fotózás – és az új képeit értékelő-kritizáló baráti viták – töltötték ki az életét. Minden olyan fotós csoportosuláshoz csatlakozott, ahol kipróbálhatta magát, és nála tapasztal-

tabb mesterektől tanulhatott. Alapító tagja volt a Fiala Fotóművészek Stúdiójának, ahol Féner Tamás¹⁷ valóságelvű fotográfiait érezte magához a legközelebb. Amatőr korszaka után profi fotográfussá akart válni, és szakmaközeli állást keresett.

A véletlen ismét kedvező helyzetbe hozta. Gondolt egyet, és fölkereste (az utcáról, minden protekció nélkül) az *Ország-Világ* című hetilap akkori kulturális rovatvezetőjét, Torda Istvánt,¹⁸ megmutatta a képeit (ekkoriban már többnyire szociofotókat készített), és kérte, ha lehetséges, közöljék néhány felvételét.

Maga sem sejtette, hogy jó időben érkezett jó helyre: tudniillik éppen akkoriban szerettek volna fölvenni egy gyakornokot a fotó rovatba, de a vezetőség nem tudta eldönteni, hogy a jobbnál jobb ajánlólevelekkel jelentkező fiatalok közül kire essék a választás. Minden munkatárs másra szavazott – így éppen kapóra jött, hogy egy ismeretlen, „alulról érkező tehetség” legyen a „befutó”. Így lett Dávid a Magyar–Szovjet Baráti Társaság hetilapjának a gyakornoka,

¹⁵ Sziklai Vera (1953) ötvösművész, Horváth Dávid első felesége

¹⁶ Ebben az Avar utcai lakásban rendeztük meg 1979 februárjában az esküvői vacsoránkat – két „turnusban”: előbb a szülőket, a rokonokat, pár órával később az új barátokat látva vendégül.

¹⁷ Féner Tamás (1938) Kossuth-díjas fotóművész, Dávid mestere a Fiala Fotóművészek Stúdiójában, mely 1977-ben alakult, a Magyar Fotóművészek Szövetsége (MFSZ) tagozataként. A Stúdió a különböző szemléletű fiatalok szakmai diskurzusával új művek megszületését, valamint a tagok bemutatását, sőt „karrierjük” kibontakoztatását is lehetővé tették.

¹⁸ Torda István (1942) újságíró, szerkesztő

majd a munkatársa, mintegy húsz éven keresztül.

*

Áldom a sorsomat, hogy 78 nyarán – amikor megakadt rajta a szemem – Benedek István Gábor¹⁹ rovatvezető megbízott: írjak riportot az új szegedi híd építéséről. Másnapig úgy tudtam, hogy Fenyő János,²⁰ a lap fotós gyakornoka lesz az útitársam... Reggel 8-ra vártam a szerkesztőségi autót újjalotai házunk előtt. Alig hittem a szememnek, amikor megláttam, ki ül a sofőr mellett. Dávid volt az, és nem a tragikus sorsú János. Régen kiszemelt szerelmem még aznap bevallotta: attól tartott, hogy egy vén banyával kell a szegedi riportútra utaznia – de amikor meglátott, fölvillanyozódott. Mire visszaértünk Pestre, már szerelmespárként váltunk el egymástól. És nem sokkal később megkérte a kezem. (Közös riportunk – az empátiás rovatvezető ötletétől vezérelve – *Híd-szerelem* címmel jelent meg a lap következő számában.)

1979. február 10-én kötöttünk házasságot, s a következő négy évben két fiúgyermekünk született: 1980-ban jött világra Bence – aki diplomás dzsesszongorista lett –, míg informatikussá lett öccse, Vince,

¹⁹ Benedek István Gábor (1937) író, Bródy Sándor leszármazottja, 2010 óta Aranytoll-díjas újságíró, a Szépirok Társaságának tagja. 1968–1976 között a Magyar Hírlap munkatársa, 1976–1977 között főmunkatársa volt. (Ekkortól ismerjük egymást.) 1977–1983 között az *Ország-Világ* belpolitikai rovatvezetője, majd a MÚOSZ Újságíró Iskola oktatója volt. 1983–1989 között a *Népszabadság* rovatvezető-helyettese, 1989–1990 között a *Magyarország* főszerkesztő-helyetteseként, majd a *Tőzsde Kurír* főszerkesztőjeként dolgozott. 1997 óta nyugdíjas. 1998 óta a *Remény* című folyóirat főszerkesztője, majd 2000-tól a Füst Milán Szellemi Páholy alapító elnöke.

²⁰ Fenyő János (1954–1998) fotóművész, vállalkozó, akinek – már Dávid feleségként – akkor is a munkatársa voltam, amikor a Vico által kiadott *Népszava* főnökeként a budai Margit körúton saját autójában meggyilkolták. A tettes, illetve megbízója kilétét azóta sem

1983 novemberében tette teljessé a családi örömeiket. Már mindketten kamaszodtak, amikor Dávidról kiderült, hogy genetikus alapú, krónikus veseelégtelenség miatt élete végéig dialízisre, s ha szerencséje van – azaz akad egy donor –, transzplantációra szorul. 1997. augusztus 4-én hajnalban szólalt meg a telefon: azonnal induljon a klinikára, mert a hosszas művese-kezelés után végre neki való vesét találtak.²¹

Ekkor vadonatúj oldaláról ismertem meg a férjemet. Mióta transzplantáltak, és tüdőgyulladás miatt többször is az intenzív osztályon kötött ki, orvosaival együtt a csodájára jártam, hiszen mindig visszatért a megjósolt végső stádiumból. Sőt, legyöngített immunrendszerrel, kiújuló tüdőgyulladásait leküzdve, a legreménytelenebb állapotokból is felgyógyult, és lelkesen dolgozott tovább. Ekkor – immár húsz éve! – ragadt rá a „főnix” jelző. („Hogy van a mi természeti csodánk?” – Rendszerint ezekkel a szavakkal kezdte a nagyvizitjeit dr. Perner Ferenc,²² a klinika akkori igazgató-főorvosa.)

Dávidot hamarosan rokkantnak minősítették, mert sokáig csak mankóval tudott járni, s minden lépés óriási fájdalommal járt számára – de kiharcolta, hogy az immungyöngítés következtében föllépett csonttrit-

sikerült a hatóságoknak megállapítaniuk. (Dávid elmesélte, hogy János egy korábbi találkozásuk alkalmával megkérdezte tőle: szerinte, ha a szegedi hídirporthoz mégiscsak ő tart velem, én lennék most a felesége? De hát egy ilyen kérdés csak komolytan fejtorna eredménye lehet.)

²¹ A donor kiletéről csak annyit sikerült megtudnunk, hogy egy huszonegy éves, autóbalesetben elhunyt fiatalember két veséjének egyikét kapta meg Dávid. A másik egy „vesetestvért” tart életben. (Remélhetőleg él még.)

²² Dr. Perner Ferenc (1937) nefrológus, sebész, a magyarországi szervátültetés meghonosítója. Tizenöt évvel ezelőtt „a transzplantáció virtuóza”-ként jellemezték egy cikkben. (Lásd: <http://semmelweis.hu/hirek/2012/09/18/a-transzplantacio-virtuoza-75-eves-perner-ferenc-professzor/>)

kulás miatt mindkét combcsontját megműtsék. Nagy küzdelem volt, mert az orvosok félték a transzplantáltak operációjától, de végül is ezáltal hosszabbodhatott meg a szakmai élete. 2001-ben megjelent egy albuma, melynek szerkesztője, Gera Mihály²³ így jellemezte őt a kötet előszavában: „*Hornáth Dávid makacs, konok ember. És szívós is. Ő az a ritka fotográfus, aki nem a fényt, a derűt, a csillogást keresi, hanem az árnyékokot, ahol a hozzá közelálló, küzdelmes sorsú, nebéz életű emberek élnek. Azok sorsa izgatja, arról tudósít folyamatosan, telve együtt érző felháborodással.*”²⁴

Balogh Rudolf-díjas²⁵ fotóművészként sorra rendezte „életmű-kiállításait”, noha közben „profil-váltásra” is kényszerült. Az életét fenyegető fertőzésveszély miatt nem követhette tovább szociofotós, „riportos” hagyományait, de mindig elkísért, ha interjút készítettem valakivel, s ő fotósként amolyan „lélekközeli”, „mágikus” szemfotókat készített a megszólaltatott írókról, művészekről.

Sajnos néhány éve, amikor vidéken élő bátyja váratlanul meghalt, végképp abba kellett hagynia a fotózást, hogy Albertirsára költözzön, s magára maradt, idős édesanyját ápolhassa. Fájdalmasan nélkülözte Pesten élő családját, s eközben – az orvosi konzultációk hiánya miatt – elhanyagolta saját betegségeit. Állandóan fuldoklott a köhögéstől, telefonon alig tudtunk szót érteni egymással, de nem merte magára hagyni (akkor) 95 éves anyukáját, aki örökmozgó lévén, gyomlálás közben elesett, és a combcsontját törte. Néha maga is a ceglédi kórházban kötött ki – pedig transzplantáltként nem mehetett volna fertőző betegek közé –, de a mentők nem vihetik oda a beteget, ahová kéri.

A tragédia tavaly nyáron kezdődött, amikor legyengült immunrendszere következtében megtámadta a „betegségek betegsége”.

A rákkal szemben már a „Főnix” is tehetetlennek bizonyult.

Iszonyú fájdalomtól szenvedett, mégis szeretett volna még élni. Kínázta magát, melyik hospice-intézetbe kéri át magát, ha a Korányiban lejár a reménytelen esetekre kiszabott harmincnapi tartózkodási idő. A mai napig nem tudom elhinni, hogy 2017. január 31-én a betegség bizonyult erősebbnek kettejük viadalában.

Nagy szomorúságomban vigasztalóvá lett a zsúfolásig megtelt békásmegyeri evangélikus templom, ahol a rokonokon és a régis-régi barátokon kívül a távoli ismerősök is részt vettek a gyászistentiszteleten.

Vigasztalnak Dávid fényképei is. És nagyon remélem, hogy a megmaradt dokumentumok alapján képes leszek létrehozni egy emlékkönyvet Dávid rendkívüli szakmai pályafutásáról és örök hiányként kínzó, feledhetetlen személyiségéről.

²³ Gera Mihály (1931–2014) fotóesztéta

²⁴ *Hornáth Dávid*. Fényképtár 18. Szerkesztette Gera Mihály. Budapest, Interart Stúdió, 2001.

²⁵ 2006-ban kapta meg a Balogh Rudolf-díjat, mint később kiderült, azért csak ekkor, mert a díjosztók meg voltak győződve arról, hogy Dávidot már régen kitüntették ezzel – a Balázs Béla-díj után nevet váltott – művészi elismeréssel.

Horváth Dávid, a megőrzött őriző*

„Szemeimet a hegyekre emelem: onnan jön az én segítségem. Az én segítségem az Úrtól van, aki teremtetten az eget és a földet. Nem engedi, hogy lábam inogjon, nem szunnyad el a te őriződ. Íme, nem szunnyad, és nem alszik, Izráelnek őrizője!

Az Úr a te őriződ, az Úr a te árnyékod a te jobb kezéd felől. Nappal a nap meg nem szűr téged, sem éjjel a hold. Az Úr megőriz téged minden gonosztól, megőrizi a te lelkedet. Megőriz az Úr jártodban-keltedben, mostantól fogva mindörökké.”
(Zsolt 121)

Gyászoló gyülekezet! Ezt a zsoltárt idéztem Dávidnak, amikor utoljára látogattam meg. Bekéredzkedtem Felicides Ildikó kocsijába, aki a barátnéját vitte a Korányi Klinikára, természetesen bekopogtunk Dávidhoz, aki akkor már a hospice-részlegen feküdt. Az ablakon át a Budakeszi körüli hegyekre láttunk. Akkor idéztem a zsoltárt, persze a mi nyelvi – és nem csak nyelvi – játékoságunknál fogva héberül: „Szemeimet a hegyekre emelem: onnan jön az én segítségem.”

Azt hiszem, Dávid jól értette: ezek a hegyek nem a Garizim hegye, nem Jeruzsálem hegyei, nem a János-hegy, nem Budakeszi. Ezek a hegyek a fojtogató, légszomjat okozó körülmények, a beteg test, a soha el nem végezhető, de lelkiismeretünkre torló feladatok, vágyak, amelyek – kiváltképpen, ha az ember mozdulni sem bír –, még nagyobb erővel törnek rá, még jobban szorongatják a lelkét. És mégis: Dávid, hallván a szót, felderült, és hosszan magyarázta, hogy az előző kórteremben is a hegyekre látott. Mintha

tovább akart volna évdni: nincs olyan körülmény, nincs olyan lelkiismeretet szorongató múltbeli vagy aktuális esemény, amely elvehetné tőlünk a tartásunkat.

Két barátjához hasonlóan én magam is harminc-harmincöt éve ismerem, de egyetlenegyszer sem láttam, még legesendőbb, szó szerint levegő után kapkodó voltában sem, hogy méltóságát veszítette volna. Csak az a még otthon készült kép, amelyet Anna nem olyan régen küldött el nekem, ütött szíven. Nem Dávid csinálta, hiszen rajta van a képen. Rajta van Anna is és a gyermekek, legalábbis Bence. Dávid kinéz a képből, egészen máshová, mint aki ezt már nem tudja többé magára venni. Ez is ő.

Az előbb láthattuk azokat az alkotásokat, amelyek immáron a magyar fotótörténet opusai. Némelyike 35 éves vagy annál is régebbi. E képek nyilvánvalóvá teszik: aki látó, attól a pillanattól fogva, hogy elébe tárul a valóság, egészen addig, amíg azt el kell eresztene, látó marad.

Ne menjenek el, maradjanak még egy picit együtt velünk, hadd lássák Anna és a fiúk azt, amit én: bizony, akit ennyien és ilyen őszintén gyászolnak, annak egyetlenegy kattintása sem volt hiábavaló. Erről nem beszélünk, erről nem kell beszélni, ahogy a képekről sem, csak látni, csak felrakni a falra, oda, ahol szem előtt vannak. Nézni, és engedni, hogy megláthassuk magunkat bennük. Mintha magunkból extrapolálnánk azt, aminek fényében önmagunkat látni szeretnénk.

Dávid lénye nem egyszerűen ambivalens. Benne a világos és a sötét nem valamiféle duális vagy dualista ellentmondásban létezett. Az a jóság, amelyről mindannyian tudunk, és amely személyisége teljét, legmélyét adta, valamiképpen kívülről jött. Hadd legyek ilyen kísértő: bizony belőlünk jött, belőlünk, akik komolyan vettük. Nem tudom, ki mindenkivel hozta össze őt az élet, kik azok, akik hallván halálának hírért, egy

* Donáth László prédikációja, valamint Fejér László és Kincses Károly beszéde elhangzott Horváth Dávid gyászistentiszteletén 2017. február 11-én a békásme gyeri evangélikus templomban.

Horváth Dávid: Galkó Balázs színész
2002

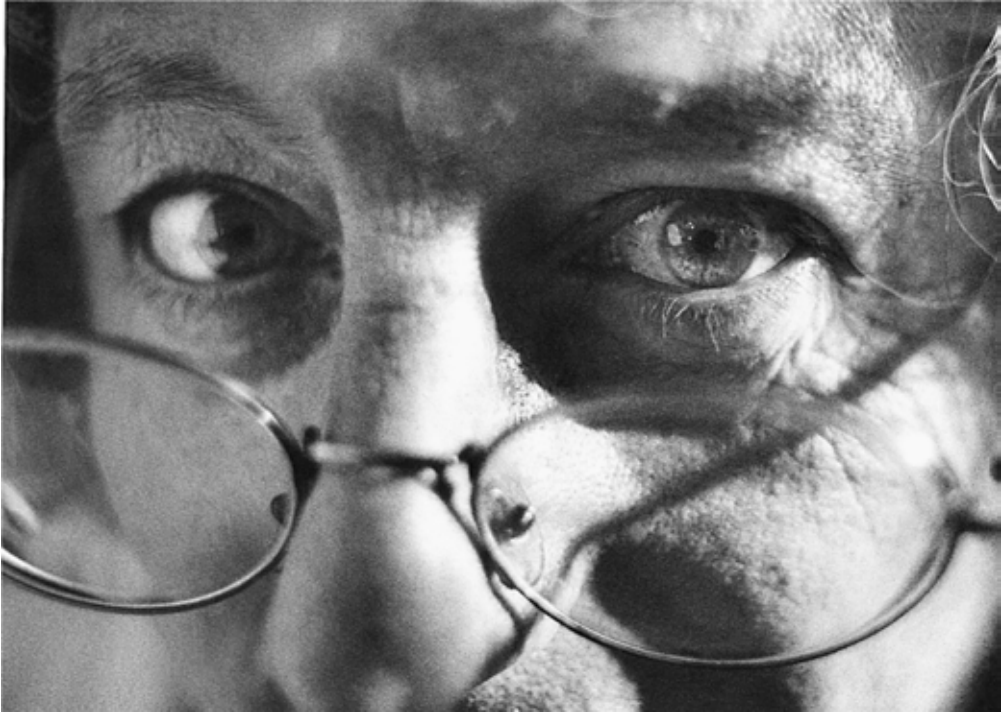
Horváth Dávid: Börcsök Enikő színésznő
2002

Horváth Dávid: Juhász Kata táncművész
2002

Horváth Dávid: Féner Tamás fotóriporter
1993

Horváth Dávid: Esterházy Péter író
2000

Horváth Dávid: Starck András pszichiáter
2002

Horváth Dávid: Tarr Béla filmrendező
2002

Horváth Dávid: Valachi Anna irodalmár
2002

percre csendben maradtak, vagy hirtelen, mint villámfénynél, felvillant bennük egy emlék, és megértettek valamit abból, ki volt Horváth Dávid, és abból is, hogy kicsodák ők. De mégiscsak így van: Dávid mindnyájunk szerelmét, szeretetét koldulta. Abból élt, hogy mi vagyunk, és ameddig bírta, testével-lelkével szeretett minket.

Ezért érzem ezt a zsoltárt, amely a református hívek közkedvelt imádsága, őszintének és himnikus voltában igaznak: nappal nem árt nekünk a nap, és éjjel nem árt a hold. Ott van előttünk és mögöttünk, ott van, ha felkelünk, és ha lefekszünk. Így a gyermek tud hinni. Dávid nem csak így hitt, így is élt.

Ezért nekünk mindnyájunknak – azzal a mardosó bánattal együtt, amelyről Károly beszélt, a komoly felnőttek szükségszerű bánatával együtt – meg kell köszönnünk Horváth Dávidot. Meg kell köszönnünk az Istennek, aki ilyenén teremtette. És nem az a kérdés, hogy hol leljük fel az Istent. Hol lelte fel Bartók vagy éppen Bence barátja, aki az imént megszólaltatta a zongorát? Hol leljük fel a hangot? A hang van. És ha szükség van rá, megszólal. Azt kell megköszönnünk, amitől tényleg nehéz a szívünk.

Nem a magyar világot akarjuk megváltani. Azt Adyhoz hasonlóan Dávid is átkoz-

ta, és sok igazságuk volt. Mi meg hordozzuk tovább, ki-ki ott, ahol van. A végsőkéig viaskodva, pedig sokkal többre szült bennünket az anyánk, mint hogy ennyi szeméttel kelljen küszködnünk egy életen keresztül. És mégis, amikor az ember kimegy az utcára, bárhová, ahol dolga van ebben a városban, ezernyi hely van, amely közös Dáviddal, nem csak ez a templom, ahol három kiállítása volt, ahová oly gyakran jött, fényképezőgéppel és gép nélkül is. Az ő immáron örökkévalóvá lett szeretete tartson meg bennünket annak, akik addig voltunk, ameddig ő élt. Ne legyünk rosszá. Ne adjuk el magunkat egy tál lencséért. Ha ő tudott szegény maradni – még emlékszem a Wartburgjára –, akkor csak az méltó az emlékezetében járni, aki pontosan tudja, hogy ki mellett a helye. Vegyük komolyan Kincses Károly szavát, nagyon fontos szó az: a nyomorultjainkat, a szegényeinket, a szerelmünket koldulókat meglátni, közösségünkbe fogadni, vagy éppen az ő közösségükbe engedni magunkat, ez az, ami Dávid feladata volt. Ő elvégezte. Rajtunk a sor.

És persze, meg kell köszönni azt a húsz évet, amelyet betegséggel viaskodva még köztünk töltött. Lehet, hogy a magunkfajta, sokféle nyomorúságot hordozó ember azt gondolja, egy pillanat az élet, és egy

pillanat halál is. Dávid húsz évvel élte túl saját mulandósága kezdetét. Húsz évig élt összezárva azzal a valósággal, amely egyre inkább távolodott tőle, pedig mindent megtett, hogy konkréttá, közelivé tegye. Hogy bírta? Hogy bírt húsz éven keresztül újra és újra felkelni, enni, szeretni, hol édesanyját vigasztalva közelségével, hol unokájában gyönyörködve, hiszen többre már nem futotta erejéből? A múlt időben egyre többet értünk meg halottaink rejtelméből. De mily hiábavaló a tudás, ha azt, akit szeretünk, fel nem támasztja.

Bizony, akik ma ide eljöttek, a pusztá jelenlétükkel, a testük melegével, a tekintetükkel tanúskodnak amellett, hogy ez az, amivel a másíknak tartozunk, ameddig együtt vagyunk vele az úton, társaként, gyermekeként, barátjaként.

„Íme, nem szunnyad, és nem alszik, Izráelnek őrizője!” Nincs individuálisabb vallás a zsidóságnál. És nincs vallás, amely a zsidóság legnagyobb szektájánál, a kereszténységénél erősebben koncentrálna a közösségre. A kettő: az individuum és a közösség együvé tartozik. Erről győz meg bennünket Dávid azon képeinek sokasága, amelyeken a szinte tébolyult vallásos embereket fotográfálja. Ez a világlátás és ez a magatartás távol állt Dávidtól, és távol áll tőlem is. Mégis retentő módon izgat mindkettőnket: miképp lehetséges a sorsszerűen magányra született ember megváltása a közösségben? Talán csak így. Az ember pontosan tudja: az, aki egyetlenegynek teremtette, s a közösség építőjévé hívta el, még a halálban sem hagyja egyedül. Az, aki VAN, így is, ott is mellette van.

A közösség őrizője nem mi vagyunk. Méltó hát, hogy aki nem tud gondolkodni, aki nem tud fényképezni, aki nem tud beszélni, az újra és újra énekeljen. Akármit, csak énekeljen, és engedje, hogy a dallam kívül-belül körülölelje. Ringassa el, mint az anyja vagy a kedvese, hogy holnap újrakezdhesse.

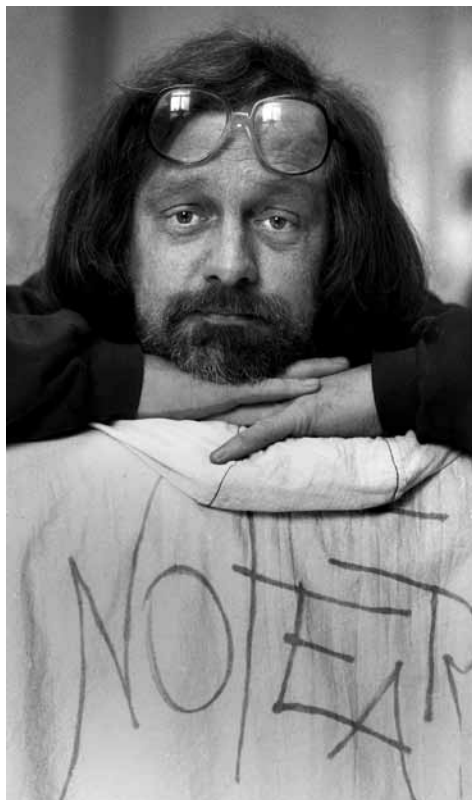
Fejér László

Titkon innen, szomorúságon túl

Kedves Család és Barátok!

Amikor utoljára találkoztam az ágyához szegezett Dáviddal a kórházban, vagy három hete, akkor a szokásos ellátó szöszmötölés közben – tehát: Annácska, tedd, légy szíves, a vaníliás pudingot ide, a telefont oda, hoztál-e papírzsepit, stb. – egyszer csak megkérdezte Dávid: Milyen lehet meghalni?

Abban a helyzetben nem lehetett váratlan a kérdés, mégis megütött; megpróbáltam elhessenten: Hát, nem tudom, ...még

nem próbáltam, de... állítólag nagyon jó társaság van a túlvilágon... Dávid csak legyintett: Á, nem hiszek én abban...

Persze, tudjuk, hogy a világegyetem örök, nem érez, nincsenek gondolatai, az univerzum számára értelmezhetetlen az idő fogalma – van, ahol nagyon hideg, másutt elképzelhetetlenül forró –, de mégis, olyan jó elképzelni és erősen hinni, hogy van egy túlvilág, ahol az ember lelke összetalálkozik mindenkivel, akit szeretett, kedvelt, régen kihűlt beszélgetéseket folytathat, meghallgathat okos embereket – illetve azok lelkét –, nem kell rohanni a közértbe, hogy még zárás előtt vegyen az ember egy darab kenyert (jó, tudjuk, nincs már közért)...

Szóval mégis, olyan jó dagonyázni ebben a hitben, ebben a mélyen emberi meleg vízben. Tud ilyen szépet kínálni a rideg materializmus azzal, hogy hát bizony nincs semmi a halál után? Max Weber egyik tanítványa, visszaemlékezve egykori professzorára, azt mesélte: olyan szépen, a kristálytiszt logika mentén vezette le gondolatainak sorát, s vont le végül a következtetéseit, hogy hallgatói – elismerve a fejtegetés igazát – szomorúan ballagtak haza az előadás után...

Amikor barátunkat, Dávidot búcsúztatjuk, kicsit magunkat is siratjuk. Szokásos emberi kapcsolatunk lezárult. Nincs mód megkérdezni, hogy is volt ez meg az, mi a véleményed erről meg arról – és ez mind-egyikőnket rádöbbsent arra, amit Kosztolányi olyan szépen fogalmazott meg *Hajnali részegség* című versében, hogy itt a Földön valamennyien „egy nagy ismeretlen Úrnak vendége”-i vagyunk.

Dávid egyik utolsó fotósorozata, a *Mágikus szemek* minden egyes képe engem tett mérlegre, s a rám szegeződő tekintetek elől nem lehetett elbújni. Ha most újra kezembe vagy a képernyőre kerül egyik vagy másik fotó, úgy érzem, immár mindegyik szempárból, végérvényesen és örökre, Dávid néz engem.

Örökre... Milyen könnyelműen kiejtett szó! Nem örökre, csak addig, amíg itt a Földön létezem.

Kezedet, testi valódat el kell engednünk, de emléked, hangod, jellegzetes testtartásod, gondolataid mégis itt vannak velünk. Művészi szintre emelkedett fotóid, megsokszorozódva az internet végtelen tereiben, ma is hatnak; gondolkodásra s talán tetterre is készítetik mindazokat, akikben megvan a fogékonyság arra, ne csak nézzenek, hanem lássanak is.

Bár most szomorúak vagyunk, de azért törjük át ezt a bánatfalat, és gondoljunk arra, milyen sokszor röhögtünk egymáson, ugrattuk egymást, amikor vad pingpongcsatákat folytattunk a Bálint György-klubban, ahol a meccs végén a vesztes a szemben lévő Thököly étteremben egy Thököly-tárra (38 forint) hívta meg a győztest. Ugyancsak a klub laborjában éjszakánként filmet hívtunk elő, nagyításokat készítettünk, vitakoztunk a sűrű dohányfüstben... Hát igen, ez a boldog emlékü átkosban történt, a vad szockó idején, de hát fiatalok voltunk és lázadtunk, lehülyéztük azokat, akik olyan idősek voltak, mint most mi...

Dávid, bízom benne, hogy te, aki előrementél felderíteni az ismeretlen terepet, megszabadulva az utóbbi hetek, hónapok kínzó fájdalmaitól, az ismeretlen dimenzióban mégiscsak együtt vagy velünk, s tudod már a választ is arra, milyen meghalni... Tudod már a nagy titkot, amelyet egyszer mindannyian megtudunk.

Kincses Károly

Szervusz, Dávid

Kétszer terveztük, hogy a nyilvánosság előtt beszélgetünk. Először éppen itt, évekel ezelőtt, amikor a kiállításodat kellett volna megnyitnom. Valahol külföldön voltam, lóhalálában jöttem, de elakadtam. Ám amit mondani akartam, akkor azt a – most már – feleségem felolvasta. A második disputára a Mai Manó Házban került volna sor, tavaly ősszel. Készültünk rá. Kiválogattad a képeidet, elküldted, én pedig perfekt lettem az életed tudható dolgaiból, hogy majd kérdezhesselek. Aztán a hír. Kórház. Kórházak. Beszéltünk telefonon. Négy szavanként fulladt el a hangod, jött rád köhögőroham. De bizakodtál. Halasszuk egy kicsit. Halasztottuk. Végleg. Két sikertelen párbeszéd után mostanra csak a monológ maradt. Ez. Nem jó csere, nem jó üzlet, mondhatnám, ha kedvem lenne a szokott módon nyegléskedni. De nincs.

A haláloed nem csak a további beszélgetéseink lehetőségét zárta ki egyszer és mindenkorra, de ennél sokkal jelentősebb a kár. Elmentél, és eggyel megint kevesebb tiszta és becsületes ember maradt köztünk. Azok közé tartoztál, akik eredetileg, mondhatni, gyárilag voltak jók, akiknek nem kellett tanulniuk, hogyan viselkedjenek olyan kényes helyzetekben, amikor a vallási révületbe került cigány lányt vagy a dacos mindent tagadásában a sárban hempergő kamaszt fényképezted. Megérezted a jóságodat, a tisztességedet, hogy nem vásári majomként akarod majd őket mutogatni, hanem a példájukon keresztül szeretnél szemléltetni olyan marginális élethelyzetekben élőket, az ő sorsukat, amelyekkel társadalmunk, azaz mi, sem akkor, sem ma nem tudunk, tudtunk igazán mit kezdeni.

Néha vitatkoztunk. Szép szelíden, ahogy te szoktál, és nem nyomulós erőszakosan, ahogy én. Vitáink kivétel nélkül szakmaiak voltak. Elsősorban arról, hogy a húszas, harmincas évek elején kezdődött, jobbító szándékú, a társadalmat megváltoztatni akaró szociofotó létezik-e még, vagy kihalt velük, elmúlt azzal a világgal, amely utána jött,

legkevésbé sem befolyásolva mégoly remek fotók által sem. Mert ugyanis a szociofotó nem az, hogy lefényképezünk egy koldust, egy hontalant, és azt megmutatjuk országnak-világnak. A szociofotó az, amikor a két embert, a képre kerülőt és annak készítőjét nem elválasztja a köztük lévő kamera, hanem összeköti. Nem távolít, elidegenít, hanem összehoz, humanizál.

És igen, Dávid, most kell először elismernem, hogy a magad szempontjából valószínűleg igazad volt. Te másként éltél és fényképeztél, mint sok kortársad. Te megélted ezt az azonosságot, még akkor is, amikor újra és újra kiderült, ez a társadalom süket és vak a te fotóidon (is) bemutatott nyomorúságra, szegénységre, elesettségre. A képeid és a te szándékaid rendben voltak, csak a világ lett érzéketlen. És ez a vitánk most így zárul, igazad volt, de ezzel az igazaddal egyedül maradtál, nagyon egyedül. Az érzékenységed, humanizmusod már csak a képeidben és a rád emlékezők fejében, lelkében él majd tovább, míg a világ vélhetően egyre pocsékabb lesz.

Ennyit akartam az utolsó beszélgetésünkkor még elmondani. Szervusz, Dávid. Nagyon szomorú vagyok.

Donáth László

Horváth Dávid szeme

Barátságunk kezdete óta, immár 35 éve, a szem izgatott mindkettőnket. Őt, mert látott, sőt láttatni volt képes általa, engem, mert épp ebben fogyatékos vagyok. Nem a szemünkben tehát, hanem a látásunkban bizonyultunk közösek. Nem egyformának, inkább egymás bajtársának.

A világ köröttünk többször átlényegült. És nem változott, lényege ugyanaz maradt, ha hősei sűrűn cserélődtek is. Horváth Dávid a kádári világ fotográfusa volt. 1990 előtt készült képeit látva az ember orrában érzi ama világ szagát-bűzét Szabolcstól Ózdon át Pestig. A testi-lelki nyomor teremt közösséget a putrik népe, a végsőkig kizsákmányolt, akkor még létező vidéki vasmunkások vagy bányászok és a vallásos révületben minden kint, leginkább önmagukat feledni próbáló megszállottak között. Horváth Dávid szeme mindnyájukban önmagát látta meg: a kisembert, aki nem képes változtatni a maga valóságán sem kívül, társadalmi viszonyaiban és erkölcsében, sem belül, lelkében és szenvedélyeiben.

A magyar világ urai 1990 után többször is cserélődtek. De sem a kizsákmányolás, sem a nyomor nem lett kisebb. Sőt, „a fortélyos félelem” hihetetlenül találékony, ha Hungáriában megjelenni vágyik. Horváth Dávid, míg bírta, nyomába eredt, mint

aki tudja, fotóriporterként, publicistaként, művészként nem az a dolga, hogy megakadályozza a rontást, de az igen, hogy leleplezze. Válgék nyilvánvalóvá a hazugság és a bűn. Képeit látva hátha akad még más is, aki – még ha megrettent is a gonosz hatalma, önmagát mégsem engedi át neki, nem lesz sem „úrhatnám szolgál”, sem polgári harminia.

Horváth Dávid nem volt vallásos ember. Látó volt. Hitt, de nem hitetett. Szeretett, s nem addig élt, míg szerették, hanem míg ő bírt szeretni minket: jóra s lenni vágyó, az „ember Szépbe-szótt hitét” el nem adó társait. Ott van ő, ahol Andrassew Iván és Bächer Iván, Balassa Péter és Békés Pál, s a neki legkedvesebb, oly rég halott hű barát, Bálint B. András: az Örökkévaló örömében.

Nógrádi Gábor

Használni akart, nem csak tetszeni*

Ördög Szilveszter halálának 10. évfordulójára

Első találkozásunkra, a megismerkedésünkre ezelőtt 52 évvel, 1965 tavaszán került sor. A rádió ifjúsági irodalmi pályázatán a próza kategóriában, ha jól emlékszem, Szilveszter első lett. A Nemzeti Szállodában helyeztek el minket mint vidéki gyerekeket, az első vagy második emeleten, szemben a Blaha Lujza térrel, ahol éppen bontották a Nemzeti Színházat, amelyet találkozásunk után egy hónappal felrobbantottak. Egy szobában kaptunk szállást, fél éjszaka beszélgettünk, és utána mintegy negyven évig folytattuk a dialógust egy virtuális térben akkor is, ha hónapokig nem találkoztunk.

A barátsághoz, ahogyan a szerelemhez vagy a harci szövetséghez, szellemi társuláshoz, nem kell a másoknak, nem kell másoknak jelen lenni. A barátságot, szellemi rokonságot egyedül, magunkban is át tudjuk élni, mert a másik mindig ott van. Akár él, akár halott. Erre szokták mondani: ha egy hozzánk szóló, nekünk való könyvet olvassunk, akkor is egy barátunkkal beszélgettünk. Sok embernek kevés ember barátja van, de van ezernyi könyv barátja. Mikor találkoztunk, Szilveszter mindig filozófiai eszmefuttatással tölte tele a fejemet – nem véletlenül nevezi kisprófétának Tarján Tamás egy kétnapos békési utazásuk kapcsán, amelyen Tamásnak úgy fél tucat saját mon-

datra volt módja, bár egész éjszaka, úgy mond, beszélgették (és Tamás sem az a ritka szavú medvebocsl!) –, szóval Szilveszter elméletei nyomán magam is *kisprófétáskodni* fogok most az ő stílusában. Három gondolat kifejtésével akarok emlékezni a barátomra mellszobra felavatása alkalmából, ha van türelmük meghallgatni.

Az első gondolat: az alkotó és az alkotás egysége vagy különbsége.

Mű és alkotó, regény, vers és szerzője mint köznapi személyiség, mint civil gyakran különválnak. (Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy sok évtizede – saját magamból kiindulva – hiszek abban, amit Mészöly Dezső is ír Erzsébet királyné verseiről szóló könyvében: a költő, az író gyakran sokkal okosabb a műveiben, mint köznapi emberként. Visszatérve mű és alkotó szétválására, ismerünk írókat, akik világirodalmi szintű műveket, de legalábbis kiváló, ma is élő, érzékletes, élvezetes pontos történeteket írtak, és aztán elvonultak a politikai jobboldalra egészen a fasizmusig, mint Ezra Pound, Celine, Knut Hamsun... Magyarokat nem említek. Ugyanakkor sok író szinte tökéletesen azonos a művéből áradó erkölcsi, esztétikai üzenettel. Biztos vagyok benne, hogy Szilveszter esetében mű és alkotó, regény és erkölcsi világkép, irodalom és egyéni magatartás egységben volt.

Önmagát írta, és a regényeit élte.

Csak egy apró köznapi példát említek erkölcsi tartásáról. Itt állunk egy lakótelepi tízemeletes panelház mellett, ahol a tizedik emeleten az egy plusz három félszobás lakásban öten éltek. Csilla, aztán Bálint és Máté, a két fiú, valamint a nagymama és a barátom. Szilveszter szobája kisebb volt, mint egy kolostori cella.

Nem véletlen a hasonlat. Inkább Isten nélkül élő barát, plébános, remete lelkű kispróféta volt, mint vagyongyűjtő polgár. Itt élt, pedig az ő helyzetében némi támogatással bizonyára beköltözhetett volna egy tá-

* A beszéd elhangzott Kocsis András Sándor Ördög Szilveszter-szobrának avatásán 2017. április 11-én.

– *Gazdaság és erkölcs* című dolgozatában Bod Péter Ákos: etikus magatartás nélkül csikorognak a gazdaság, az állam fogaskerekei, és bár forognak, de törnek egymást és saját magukat. Ergo: nincs remény valódi, dinamikus fejlődésre egy erkölcstelen, korrumpált társadalomban.

Szilveszter, ha nem az írói életművét nézem, emberként, személyiségként akkor is erkölcsi példa volt mindenki számára, aki ismerte. Én nagyon gyanakvó, az emberek és a világ iránt túlérzékeny, bizalmatlan – von haus aus üldözési mániás – figura vagyok. De negyven év alatt egyetlen momentumot, egyetlen

gasabb polgári lakásba. Ezt az utat ő nem járta, ezeket a kapukat ő nem nyitotta meg.

Úgy volt keresztény erkölcsű, hogy nem volt vallásos, úgy volt párttag, hogy nem volt kommunista, úgy volt magyar, hogy nem volt magyarkodó, és úgy volt író, hogy használni akart, nem csak tetszeni.

A második gondolat szintén az erkölcs-höz kötődik. Szilveszter is hitt József Attila két hexameterében. „Mért ne legyek tisztességes?” Például: miért ne akarjak folyton jobbítani, javítani azon, aminek a hibáit látom? Az ember célja, az evolúció lényege mi más volna, mint az, hogy nem adjuk fel a fejlődés, a haladás, a jobbítás gondolatát. Aki feladja, aki felteszi a kezét, és meghátrál, aki lemond a harcról, az már életében is halott. Mért ne legyünk tisztességesek?

Ő is tudta, hogy amelyik nemzetből hiányzik a magas fokú erkölcs, a szolidaritás, a tisztesség, a megbízhatóság, az ugyan nem omlik szét, nem pusztul el, de sokat szenved. Nem a valódi vagy képzelt ellenségei, hanem saját maga miatt szenved sokat. A tisztességtelenség látszólagos alkalmi, pirruszi győzelme a tisztességesek felett újra és újra pusztulásba dönti a közösséget. Pontosan írja le ezt – más összefüggésben

cselekedetet, mondatot sem tudok említeni Szilveszterrel kapcsolatban, amely miatt csak egy mákszemnyit is hökkenten, döbbenet hátráltam volna tőle. És hogy ismét szubjektív legyek: nem volt olyan bánatom, vétkem, bűnöm, pedig akadt egynéhány az ötven év alatt, amelyet ne megértéssel nézett, bírált volna. S nem volt olyan gondom, problémám – legyen az egy kis ház kimeszelése, a diplomamunkám egész éjszakás begépelése vagy szorongás miatti orrvérzésem –, amelynek ismeretében ne állt volna mellém azonnal, amelyek megoldása érdekében időt, energiát nem kímélve ne sietett volna rögtön a segítségemre, ahogy barátaink: Szegvári Menyhért, Apáti Tóth Sándor,

Tarján Tamás, Ádám Vera, Vizi Szilveszter is tette – és a neveket hál? Istennek még ki-egészíthetném jelen lévő társaink nevével is, csak nem akarom szembedicsérni őket. Ma itt meg kell említenem mindegyiküket, mert többségükkel 40-50 év köt össze, és remélem, tart e kötelék haláláig.

Az etikus Ördögh Szilveszterről, az életműtől függetlenül azért kell szólni, mert ma ő mint tisztességes személyiség is hiányzik. Hiányzik a tisztessége. Csak ismételhetem a gondolatot: az etikus író, az értelmiségi, a vezető nemzetet javít, nemzetet épít. Ahogy az erkölcstelen rombol.

A harmadik gondolat, a harmadik kispóféta-téma: az arc. Szilveszter arca. Mindannyiunkban él egy kép róla. Kiben ilyen, kiben olyan. Bennem egy fénykép: a világhírű ceglédi fotóművész, Tóth István fotóján látható arca él. Karjára könyököl, kezében cigaretta, néz maga elé szótlánul – ami ugye nem jellemző rá –, de mégis ez az igazi arca. Mint a mondás tartja: harminc felett mindannyian felelősek vagyunk az arcunkért. Az ő arcát csak a szellemi gyötrelmek, a társadalmi-történelmi kétségek, majd a betegség roncsolta, nem a hibás tettek, botlások, vétkek, mint másokét. Megmaradt annak a tiszta tekintetű gyermeknek, aki volt. Akinek 52 éve megismertem.

No, de miért mondhat többet egy fotográfia, mint a valóságos emlék? Mert – és talán most éppen az ő szavait prófétáskodom elő – a valóság sohasem a valóság, de semmiképpen sem az igazság. Amit látunk, észlelünk, az csak a mi szubjektív képzetünk: látvány a torzult tükörben. A valóság, vagy legalábbis az, ami a leginkább megközelíti a valóságot, az igazságot, csak a megfelelő minőségű művészeti alkotásokban található: regényben, drámában, versben, festményben, fotóban és szoborban. Például Kocsis András Sándor Ördögh Szilveszterről készített mellszobrában.

Nos, hát: lássuk!

Megdöbbenő és elkésérítő, hogy miután az evangélium igaz és tiszta tanítása ismét napvilágra jött Isten kiváltképp való kegyelméből és kinyilatkoztatásából, a világ egyre gonoszabbá válik. Mindenki csak a testi kedvteléseire húzza-vonja a keresztény hit kiváltságát, mintha kinek-kinek hatalmában állna, hogy azt tegye, amihez kedve van. Ezért ami az e világi kormányzást illeti, az ördög és a pápa birodalma felel meg legjobban a világnak, mert ezt a kormányzást akarja a világ: szigorú törvényekkel, jogszabályokkal, tévhitekkel és babonákkal. Az Isten kegyelméről szóló tanítástól csak még gonoszabb lesz. Ha azt hallja, hogy van egy másik élet az itteni után, akkor beéri az itteni élettel, és felőle a másik életet Urunk Istenünk megtarthatja magának. Elég neki, ha ebben az életben jó dolga, dicsősége és vagyona van, ahogy általában a pápa és bíborosai és a többi megkenhető viselkednek, mint az egyik bíboros végrendelete is mutatja. Rómában ugyanis meghalt egy gazdag bíboros, aki sok pénzt hagyott maga után. Mármost halála előtt egy ládába zárta a pénzt, és vele együtt egy pecsétetes okiratot. Amikor aztán halála után felnyitották a ládát, megtalálták benne az oklevelet, és a pergamenre a következő szavak voltak írva:

Loptam, mert lehetett; ha lehet neked is, magad is lopj.

Azaz:

Loptam bizony, mert nyílt rá mód; lopj magad is, ha módját látod.

Ó jaj, milyen lehetett ennek a bíborosnak a halála, és utána hová kerülhetett!

(Martin Luther: Asztali beszélgetések, 1533. január 2–26., *LVM* 8., 329)

TARTALOM

Donáth László: Hús év után	2
Walther von der Vogelweide: Leültem egy kőre	7
Paul Tillich: A jelen démonai	7
Walther von der Vogelweide: Ti püspökök és ti jeles papok	10
Martin Luther: A kalmárkodásról és az uzsoráról	11
Walther von der Vogelweide: Az olcsóság megszegyenítő	27
Martin Luther: Asztali beszélgetések (részlet)	27
Csepregi Zoltán: Tulajdon, kamatszédés és uzsora Johannes Eck, Martin Luther és Melius Juhász Péter műveiben	27
Sumonyi Zoltán: Példázat a tallérokról	33
Koczor Tamás: Lukács és az egyház pénzügyei	34
Walther von der Vogelweide: Megnéztem a Szajna és a Mura	38
Szabó B. András: A kapitalizmus mint vallás	39
Walther von der Vogelweide: Hetes akart lenni egy hatos	45
Deák Dániel: Virtuális pénz és öngerjesztő pénzügyi piacok	45
Walther von der Vogelweide: Panaszkodunk és nem tudjuk a baj mi lehet.	55
Lőrincz Borbála: Szex, drogok, védett fajok – Kereskedelmi szintek a kapitalizmusban	56
Martin Luther: Asztali beszélgetések (részlet)	59
Petschnig Mária Zita: A pénzről kellene írnom	59
Walther von der Vogelweide: Olyan aki ész nélkül gazdag	61
Bartha István: A közvetítő és a Közvetlen	62
Walther von der Vogelweide: Árucl el Persely bácsi	63
Bauer Tamás: Búcsú az egy százaléktól	64
Walther von der Vogelweide: A Rómabeli Szék	65
Valachi Anna: Versek, színaranyból	66
In memoriam Sebeő Ágnes	69
Wiegmann Alfréd: Életfák – lélekképek	69
Donáth László: Ami nem por, s megmarad örökre	71
In memoriam Horváth Dávid	74
Valachi Anna: A „garabonciás főnix” emlékezete	74
Donáth László: Horváth Dávid, a megőrzött őriző	80
Fejér László: Titkon innen, szomorúságon túl	82
Kincses Károly: Szervusz, Dávid	84
Donáth László: Horváth Dávid szeme	85
Nógrádi Gábor: Használni akart, nem csak tetszeni	86
Martin Luther: Asztali beszélgetések (részlet)	88

E számunkat pénzváltókat, pénzverdét és a Fugger család tagjait
ábrázoló grafikákkal, valamint ókori pénzek képével illusztráltuk.
Horváth Dávidról a 75., 77., 81., 82. és 85. oldalon Fazekas István fotói,
a 79., 83. és 84. oldalon Felicides Ildikó képei láthatók.
Ördögh Szilveszter fényképét Tóth István készítette.

A lap megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész
Szerkesztő: Ittész Nóra

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.
Telefon: +36 20 4601345
E-mail cím: hethars@gmail.com
Honlap: www.evangelikusbekas.hu,
www.gaudiopolis.hu

Tipográfia: Tellér Mária
Tördelés: Hartai Krisztina
Nyomtatás: mondAt Kft.

Adományokat az egyházközség
OTP 11703006-20013365 számlaszámára várunk.